

Қазақстан Республикасының білім және Ғылым
министрлігі

Орталық Қазақстан Академиясы

Г.А. Жаналинова

Ш.А. Алиев

**Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша
терминологиялық сөздік**

Қарағанды-2013ж.

Г.А. Жаналинова, Ш.А. Алиев - «Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздік».

Қарағанды, 2013-193 б.

Орталық Қазақстан Академиясының Ғылыми кеңесімен каралды және басылымға ұсынылды.

Авторлар: Азаматтық және инвестициялық құқық кафедрасының аға оқытушылары Г.А. Жаналинова, Ш.А. Алиев - «Азаматтық-құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздік».

Сөздікте азаматтық-құқықтық пәндер бойынша дәрістерде қолданылатын терминдер мен шетел сөздерінің қысқаша ұғымдары көрсетілген.

Жоғарғы оқу орындарының заң факультетінің студенттері мен оқытушылары үшін дайындалды.

Рецензенттер: ф.ғ.к., доцент Қ.Н. Абуғалиев

з.ғ.к., доцент Р.Т. Завотпаев

Алғы сөз

Берілген басылым азаматтық құқықтық пәндер бойынша терминологиялық сөздікке арналған. Сөздікте «Азаматтық және инвестициялық құқық» кафедрасының барлық пәндері бойынша дәрістерде қолданылатын терминдердің анықтамалары көрсетілген.

Сөздіктің негізгі міндеті – азаматтық-құқықтық пәндер бойынша кездесетін терминдердің, кейбір шетел сөздерінің қысқаша түсінігін беру.

Бұл терминологиялық сөздік студенттермен, магистранттармен және оқытушылармен бүкіл оқу кезеңі бойында қолдануға жатады. Сөздікте Қазақстан Республикасындағы құқықтық реттеу жүйесіне қатысты ұғымдар (терминдер) мен құбылыстар, заттар, катынастардың анықтамасы берілген.

Берілген сөздік қолданыстағы заңнаманың қазіргі құрамын неғұрлым толық көрсете отырып және оны жүйелеу кезеңдерінің бірі бойынша негіз жасады.

Анықтама сөздік азаматтық, әкімшілік, азаматтық іс жүргізу құқығы, шетелдердің конституциялық құқығы, Қазақстан Республикасының конституциялық құқығы және өзге де жоғарыда аталған кафедра пәндерінің мәселелеріне байланысты терминдер мен ұғымдарды қамтиды. Берілген материалдар әліппелік ретпен орналастырылған, қолданылуға ыңғайлы.

Ұсынылған терминологиялық сөздік материалдары жетімді нысанда берілген және студенттер оқу барысы кезінде толық пайдалана алады.

Осы терминдер мен ұғымдар сөздігі тек кәсіби заңгерлерге, заң факультетінің оқытушыларына, студенттері мен магистранттарына ғана емес, сондай-ақ оқырмандардың кең көлеміне қажетті сөздік болатыны сөзсіз.

А

Абвер – гитлерлік Германияның әскери барлауы.

Абдикация – монархтың тақтан ресми бас тартуы.

Аболиционизм – 1) қандай да бір заңның жоюлуын талап ететін қоғамдық қозғалыс; 2) АҚШ-тағы 18-19 ғғ. негрлердің құлдығын жою үшін қозғалыс.

Аболиция – заңды, шешімді жою.

Абсолюттік вето – қандай да бір органның шешімін заңды күшіне енгізбейтің немесе тоқтата тұратын мемлекеттегі акт.

Абсолюттік гипотеза – өзінің мәтінінде құқықтық нормаларды қолданудың және іс жүзінде асырылуының нақтылы жағдайлары мен шарттарын көрсетеді.

Абсолюция – соттаушыны жазадан босататын сот қаулысы.

Абсентизм – сайлаудағы немесе референдумдағы сайлаушылардың дауыс беруге ерікті қатыспауын білдіретін конституциялық құқық ғылымындағы термин.

Абсолютизм – Жоғарғы билік тұтасымен монархқа тиесілі басқару нысаны, шектеусіз монархия.

Абстракция – 1) маңызды және заңды белгілерді айқындау мақсатында заттардың байланыстарынан

немесе өзге қасиеттерінен ойша бұру; 2) теоретикалық жинақтау, дерексіз ұғым.

Абстракттілік гипотеза – дара, жеке жағдайлар көрсетілмейді, жалпы мағынамен ғана беріледі.

Аваль – вексель кепілдігі, соған орай оны жасаған тұлға вексель бойынша міндетті басқа тұлға үшін вексель жөніндегі төлемді жасауға (толық немесе бір бөлігін) өзіне міндеттеме қабылдайды

Авальшы – аваль беруші тұлға.

Аванс – төленетін төлем есебінен алдын-ала төленетін каражат сомасы.

Авгурлар – ежелгі Римдегі жануарлардың әрекеті, табиғат құбылыстары негізінде адамдардың жүріс-тұрыстары туралы өз қорытындыларын беретін дін қызметкерлері.

Авиакомпания – азаматтық әуе кемелерін пайдаланушының қолданыстағы сертификаты бар заңды тұлға.

Авизо – өзара есеп айырысу немесе ақша, тауар жөнелтімінің өзгерісі туралы бір тараптың (контрагенттің) екіншіге жіберілетін банкілік хабарлауы.

Авилум – ежелгі Египеттегі тура мағынада «күйеу», «адам» – еркін халықтың жоғарғы тобы.

Ависта – ұсынған кезден бастап белгілі бір мерзімнің өтуі бойынша немесе ұсыну бойынша төлем төленетінін куәландыратын вексельде немесе басқа да құжатта ақша есеп айырысу жазбасы.

Автократия – патшаның шексіз өз бетімен билеушілігі

Автономдық – өзін-өзі басқарушы, тәуелсіз, дербес.

Автор – шығармашылық есебінен туынды жасаған жеке тұлға.

Авторлық құқық – автордың мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтары.

Авторитарлық режим (тәртіп) – мемлекеттік билік жеке адамның не болмаса билеуші олигархия тарапынан жүзеге асырылады.

Авториталық мемлекет – мемлекеттік билік заңмен анықталса да тікелей халық мандатына ие болмайтын, бірақ билік етуші органдар мен тұлғалардың шектелген аясымен басқарушылық әкімшілік аппаратты, қарулы күштер мен жазалау мекемелерін тікелей пайдалану арқылы жүзеге асырылумен сипатталатын мемлекет. Құқық пен адам құқықтары қоғамда тәуелсіз мәртебеге және үсемдікке ие болмайды, олардың функциялары әрекет етуші заңдарды сақтауды талап етумен шектеледі.

Авуарлар – шетел банктердегі салымдар.

Агент – қандай да бір тұлғанын тапсырмасы бойынша әрекет ететін, қандай да бір тұлғанын мүддесіне қызмет ететін тұлға.

Агентура – агенттердің торы, жиынтығы.

Агенство – мекемелердің немесе жеке тұлғалардың белгілі бір тапсырмаларын орындайтын ұйым, мысалы, көлік агенствасы.

Агитация – халыққа кеңінен саяси ықпал ету мақсатындағы ауызша және баспа қызметі.

Агреман – басқа мемлекеттің дипломатиялық өкілі ретінде ұсынылған кандидаттың бір мемлекеттің өкіметімен өз елінде қабылдауға келісімі.

Агрессиялық – әскери-қауіп төндіру сипатында болатын, шабуыл жасаушы, басып алушы.

Агрессия – бір немесе бірнеше мемлекеттердің басқа мемлекетке оның территориясын жаулап алу, оның халқын саяси немесе экономикалық бағындыру мақсатында әскери шабуылы.

Агрессор – шабуыл жасаушы тарап империалистік, тонаушылық соғысты арандатушысы, жаулап алушы.

Агреже – лицейде және университеттің гуманитарлық факультеттерінде дәріс жүргізуге құқық беретін Франциядағы ғылыми дәреже.

Агреман – бір мемлекеттің екінші мемлекеттің дипломатиялық өкілі ретінде белгілі бір тұлғаның тағайындалуына алдын ала келісім беруі.

Агрометеорологиялық мониторинг – жер бетіндегі агрометеорологиялық желі арқылы байқау жүргізуге бағытталған іс-шаралар жиынтығы; агротехникалық жұмыстарды жоспарлау жөніндегі акпаратты жинау, беру, талдау мен өңдеу жүйесі және ауыл шаруашылығы мүддесіне орай агрометеорологиялық болжаулар жасау.

Агроорман – мелиорациялық екпе-ауылшаруашылығы үшін қолайсыз табиғи факторлардың әсерін азайтуға мүмкіндік беретін қорғаныштық орман екпесі.

Агроөнеркәсіптік кешен – ауылшаруашылығы, балық шаруашылығы өнімін өндіруді, дайындауды, сақтауды, тасымалдауды, қайта өңдеуді және өткізуді, сондай-ақ, тамақ өнеркәсібін, оларды қазіргі заманғы техникамен, технологиялық жабдықпен, ақшамен, акпараттық және басқа да ресурстармен қамтамасыз ететін ілеспе өндірістер мен қызмет салаларын, ветеринариялық - санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, ғылыми қамтамасыз ету мен кадрлар даярлауды қамтитын экономика салаларының жиынтығы.

Агроөнеркәсіптік кешен субъектілері – агроөнеркәсіптік кешенде қызметін жүзеге асыратын жеке және занды тұлғалар.

Ағаш және бұта тұқымдарының селекциясы (орман селекциясы) – табиғи популяция арқылы іріктеу немесе орман тұқымдарының шаруашылық, және өзге де құндылығы бар түрлері мен сорттарын қолдан өсіру жөніндегі іс - шаралар кешені.

Ағашы кесілген жер – екпе ағашы кесіп алынған, ал орманның жаңа түптері әлі көтеріле қоймаған орман алқабы.

Ағымдағы шот – ағымдағы шоттың шарты негізінде банктің клиентке ашатын банк шоты, ол бойынша: клиент ақшасының болуын қамтамасыз етуге және банктің оны пайдалануына; клиенттің пайдасына ақша қабылдауға (есептеуге); банк шотының шартында көзделген тәртіппен үшінші тұлғалардың пайдасына ақша аудару туралы клиенттің өкімін орындауға; Қазақстан Республикасының заң актілерінде және (немесе) шартта көзделген негіздер бойынша клиенттің ақшасын алып қою туралы үшінші тұлғалардың өкімін орындауға; банк шотының шартында белгіленген тәртіппен клиенттен қолма-қол ақша қабылдауды және оған беруді жүзеге асыруға; банк шотының шартында айқындалған мөлшерде және тәртіппен сыйақы төлеуге; клиенттің талап етуі бойынша банк шотының шартында көзделген тәртіппен клиенттің банктегі ақшасының сомасы және жасалған операциялар туралы ақпарат беруге; клиентке шартта, Қазақстан Республикасының заңдарында және банк тәжірибесінде қолданылатын іскерлік айналым дағдыларында көзделген өзге де

банктік қызмет көрсетуді жүзеге асыруға байланысты операциялар орындалады.

Адамның құқықтық мәртебесі – құқық субъектісі ретінде адамның заңды тәртіпте мемлекетпен кепілдендірілген және танылған құқықтары, бостандықтары, міндеттері, және заңды мүдделері.

Адвокат – 1) сотта қорғаушы, соттық істер бойынша өкіл; 2) қандай да бір тұлғаны ауызша немесе жазбаша қорғаушы.

Адвокатура – 1) ұйым, адвокаттар алқасы; 2) адвокат қызметі.

Аддендум – шартқа қол қойған тараптармен шартқа, соның ішінде, чартерге толықтырулар.

Адресат – өзіне пошта жөнелтілімі немесе пошталық акция аударымы арналған, пошта операторының қызмет көрсетуін пайдаланушы.

Адьюнктура – әскери оқу орындарында біліктілігі жоғары ғылыми - педагог кадрлар даярлау нысаны.

Ажан – Франциядағы полиция қызметкері.

Азамат – белгілі бір мемлекетке құқытық негізде тиесілі тұлға.

Азаматтардың арыздары – азаматтардың қылмысы туралы арыздары ауызша немесе жазбаша болуы

мүмкін. Жазбаша арызға оны беріп отырған адам қол қоюға тиіс.

Азаматтардың әрекет қабілеттілігі – азаматтың өз әрекеттерімен азаматтық құқықтарға ие болуға және оны жүзеге асыруға, өзі үшін азаматтық міндеттер жасап, оларды орындауға қабілеттілігі (азаматтық әрекет қабілеттілігі) кәмелетке толғанда, яғни он сегіз жасқа толғаннан кейін толық көлемінде пайда болады.

Азаматтық қоғам – Конституциялық құқық теориясындағы адамның жалпыға бірдей құқықтары бекітілетін, идеологиялық плюрализмді қамтамасыз ететін, экономикалық және саяси болмыс нысаның еркін таңдау кепілдігі берілетін қоғамдық құрылым.

Азаматтық қызмет – азаматтық қызметшілердің қазыналық кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын іске асыруға, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындау жөніндегі кәсіптік қызметі;

Азаматтық қызметші – Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен қазыналық кәсіпорындарда, мемлекеттік мекемелерде ақылы штаттық лауазымда істейтін және олардың міндеттері мен функцияларын іске асыру және мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыру

мен олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын адам;

Азаматтардың құқық қабілеттілігі – Азаматтың құқыққа ие болып, міндет атқару қабілеті (азаматтың құқық қабілеттілігі) барлық азаматтарда бірдей деп танылады. Азаматтық құқық қабілеттілігі ол туған кезден басталып қайтыс болған соң тоқтатылады.

Азаматтылық – тұлғаның нақты мемлекетпен тұрақты құқықтық байланысы.

Азаматтық (жеке) құқық – нақты мемлекетке тиесілі екендігіне байланыссыз адамға туылғаннан тиесілі бөлінбейтін негізгі құқықтары мен бостандықтарының жиынтығы.

Азаматтық-құқықтық статистика – азаматтық-құқықтық саладағы азаматтық құқықтық қатынастардың, азаматтық сот ісін жүргізудің және атқарушылық іс жүргізудің жай-күйі туралы мемлекеттік құқықтық статистика саласы.

Азаматтық қызмет – азаматтық қызметшілердің, қазыналық кәсіпорындардың, мемлекеттік мекемелердің міндеттері мен функцияларын іске асыруға, мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыруға және олардың жұмыс істеуін қамтамасыз етуге бағытталған лауазымдық өкілеттіктерді орындау жөніндегі кәсіптік қызметі.

Азаматтық қызметші – Қазақстан Республикасы заңнамасында белгіленген тәртіппен қазыналық кәсіпорындарда, мемлекеттік мекемелерде ақылы штаттық лауазымда істейтін және олардың міндеттері мен функцияларын іске асыру және мемлекеттік органдарға техникалық қызмет көрсетуді жүзеге асыру мен олардың жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын адам.

Азаматтық талапкер – өзіне қатысты тікелей мүліктік залал келтірілді деп ұйғаруға жеткілікті негіз бар және оны өтеу туралы талап қойған жеке және заңды тұлға азаматтық талапкер болып танылады. Азаматтық талапкер моральдық зиянды мүлікті өтеу үшін де талап қоя алады. Прокурор заңдарда көзделген жағдайларда өз бастамашылығы бойынша жеке немесе заңды тұлғаны азаматтық талапкер деп тануға құқылы.

Азаматтық хал актілері – адамның құқықтары мен міндеттерінің пайда болуына және тоқтатылуына байланысты оны дараландыратын заңдық рәсімделген мән-жайлар (туу туралы куәлік, неке туралы куәлік және т.б.)

Азаматтық іс жүргізу әрекет қабілеттілігі – сотта құқықтарын өз іс-әрекеттерімен жүзеге асыру және міндеттерін орындау, іс жүргізуді өкілге тапсыру қабілеттілігі (азаматтық іс жүргізу әрекет қабілеттілігі) он сегіз жасқа толған азаматтарда және ұйымдарда толық көлемде болады.

Азаматтық іс жүргізу құқық қабілеттілігі – азаматтық іс жүргізу құқықтары мен міндеттеріне ие болу қабілеттілігі (азаматтық іс жүргізу құқық қабілеттілігі) материалдық құқық субъектілері болып табылатын барлық азаматтар мен ұйымдар үшін бірдей дәрежеде танылады.

Аймақ – республиканың бірнеше елді мекендері енгізілетін, оның мүддесі үшін құрылатын және басқарылатын республика аумағының бір бөлігі.

Айналым – затты, яки тауарды экспорт, импорт, сатып алу, сақтау, көтерме және бөлшек саудада өткізу.

Айналыстағы монеталар – қымбат емес металлдардан дайындалған жеке қолма-қол ақша айналысына арналған монеталар.

Айрықша құқық – 1) патент иесінің селекциялық жетістігі өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға мүліктік құқығы; 2) автордың немесе сабақтас құқықтар иеленушінің туындыны, орындаушылықты, қойылымды, фонограмманы, эфирлік немесе кабельдік хабар тарату ұйымдарының хабарын; 3) өнеркәсіптік меншік объектілерін өз қалауы бойынша кез келген әдіспен пайдалануға патент иеленушінің мүліктік құқығы; 4) тауар таңбасын немесе тауар шығарылған жердің атауын өз қалауы бойынша кез келген тәсілмен пайдалануға оның иесінің мүліктік құқығы.

Айрықша емес құқық – «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңда белгіленген жағдайларды қоспағанда, автордың тиісті рұқсатымен басқа адамның құқық иесімен бірге туындыны пайдалана алатын құқығы.

Айып төлеу (айыппұл, өсім) – борышқор міндеттемесін орындамаған немесе тиісінше орындамаған ретте, атап айтқанда, орындау мерзімін өткізіп алған ретте несие беруші төлеуге міндетті заңдармен немесе шартпен белгіленген ақша сомасы айып төлеу (айыппұл, өсім) деп танылады. Айып төлеу туралы талап бойынша несие беруші оған келтірілген залалдарды дәлелдеуге міндетті емес.

Айыппұл – қылмыстық кодексында көзделген шекте, заңмен белгіленген және жаза тағайындау сәтіне қолданылып жүрген айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшеріне сәйкес келетін мөлшерде не сотталған адамның жалақысының немесе ол қылмыс жасаған сәтіне белгілі бір кезең ішінде өзге де табысының мөлшерінде тағайындалатын ақша өндіріп алу.

Айырбасталатын бағалы қағаз – акционерлік қоғаммен шығарылатын оның басқа бағалы қағазына, шығару талабы мен тәртібі негізінде айырбасталуға жататын бағалы қағазы.

Академия – жоғарғы кәсіптік білім мен жоғарғы оқу орнынан кейін кәсіптік білім беру бағдарламаларын іске асыратын өндірістік, ғылыми және ғылыми -

педагогикалық қызметтің белгілі бір саласы үшін жоғарғы кәсіптік білімі бар мамандар даярлауды, қайта даярлауды және (немесе) олардың біліктілігін арттыруды жүзеге асыратын; ғылымның немесе мәдениеттің көбінесе бір саласында ғылыми зерттеулерді орындайтын жоғарғы оқу орны.

Акватория – табиғи, жасанды немесе шартты шекарамен шектелген су кеңістігі.

Аккредитация – 1) журналисті тағайындау рәсімі және оның өкілеттігін мемлекеттік органның қоғамдық бірлестіктің және ұйымның тануы; 2) уәкілетті мемлекеттік органның мемлекеттік емес ғылыми ұйымның бюджет қаражаты есебінен Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен ғылыми және ғылыми-техникалық салада жұмыстар жүргізу құқықтылығын ресми тануы.

Аккредитациялау – белгіленген біліктілік талаптарына сәйкес келетін заңды тұлғаларды асыл тұқымды өнімнің (материалдық) асыл тұқымдық құндылығын анықтау бойынша қызмет көрсету жөніндегі жұмысты жүзеге асыруға құқылы болуын стандарттау, метрология және сертификаттау жөніндегі уәкілетті мемлекеттік органның ресми тануы.

Аккредитив – бір несие мекемесінің (банк жинақ кассасы) екінші мекемеге қандай да бір тұлғаға белгілі бір соманы төлеу туралы өкімі бар ақшалы құжат.

Акт – 1) қылық, әрекет; 2) ресми құжат, жазба, хаттама.

Актуарий – сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымының қажетті төлем қабілеттілігі мен қаржылық тұрақтылығы деңгейін қамтамасыз ету мақсатында сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша міндеттемелер мөлшерінің, сақтандыру сыйақысы ставкаларының экономикалық-математикалық есептеулерін жүргізуге байланысты қызмет жүзеге асыратын, сондай-ақ, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымы жүргізіп жатқан және жүргізуді жоспарлап отырған сақтандыру түрлерінің пайдалылығы мен кірістілігін бағалауды жүргізетін, уәкілетті органның лицензиясы бар жеке тұлға.

Акцепт – 1) оферта жолданған жақтың оны қабылдағаны туралы жауабы; 2) вексель төлеміне берілетін жазбаша келісім.

Акциз маркасы – қорғау элементтері бар, заңға сәйкес өлшем бірлігіне бастырылатын марка.

Акционер – акцияның меншік иесі болып табылатын адам.

Акционерлік қоғам – 1) өзінің қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатында акциялар шығаратын заңды тұлға акционерлік қоғам болып танылады. Акционерлік қоғамның акционерлері осы заң актілерінде көзделгеннен басқа жағдайларда оның міндеттемелері бойынша жауап бермейді және өзіне тиесілі акциялар құнының шегінде қоғамның қызметіне байланысты шығындар тәуекелін көтереді; 2) өз

қызметін жүзеге асыру үшін қаражат тарту мақсатымен акциялар шығаратын заңды тұлға.

Акция — дивидентке құқық беретін, кәсіпорынның үлескері болып табылатындығын куәландыратын акционерлік қоғаммен шығарылатын бағалы қағаз.

Ақпарат — кредиттік тарихты қалыптастыру және оны пайдалану жүйесіне қатысушылар беретін, қажет болған жағдайда электрондық цифрлық қолтаңбамен куәландырылатын, электрондық және қағаз түріндегі жеткізушілерден кредиттік тарих субъектілеріне қатысты мәліметтер.

Ақпараттандыру — ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізінде электрондық ақпараттық ресурстарды, ақпараттық жүйелерді қалыптастыруға және дамытуға бағытталған ұйымдастырушылық әлеуметтік-экономикалық және ғылыми-техникалық процесс.

Ақпараттық жүйе — ақпараттық процестерді іске асыруға арналған ақпараттық-бағдарламалық кешен.

Ақпараттық — коммуникациялық желі-ақпараттық жүйелер немесе оларды құрастырушылар арасындағы өзара іс-қимылды, сондай-ақ электрондық ақпараттық ресурстарды беруді қамтамасыз ететін техникалық және ақпараттық-техникалық құралдардың жиынтығы.

Ақпараттық қауіпсіздік — мемлекеттік ақпараттық ресурстардың, сондай-ақ, ақпарат саласында жеке

адамның құқықтары мен қоғам мүдделері қорғалуының жай-күйі.

Ақша аударымы – алушы банктердің төлемді жүзеге асыруға немесе өзге максаттарға байланысты жөнелтушінің ақша беру туралы нұсқауларын дәйектілікпен орындауы.

Ақша жөнелтуші – ақша төлемін және (немесе) аударымын жүзеге асыратын тұлға.

Ақшалай міндеттеме – борышкердің кредиторлар жеткізген (беріп жіберген) тауарлардың (атқарған жұмыстардың, көрсеткен қызметтердің) құнын төлеуге, пайдаланғаны үшін сыйақы (мүдде) төлей отырып заем сомасын қайтаруға, сондай-ақ, ақшалай сипаттағы өзге де талаптар бойынша төлемдерді жүзеге асыруға міндеттілігі.

Алименттер – алуға құқығы бар екінші адамға бір адам беруге міндетті болатын асырау қаражаты.

Алқалы мемлекеттік органдары – шешімдері мемлекеттік органдар мүшелерінің дауысымен қабылданатын мемлекеттік органдар. Алқалы орган қабылдайтын шешімдердің заңдылығы үшін жауапкершілік, шешімді қабылдаған кезде қарсы дауыс бергендерді қоспағанда, алқалы органның дауыс беруге қатысқан барлық мүшелеріне жүктеледі.

Аллод – ежелгі Франк мемлекетіндегі мұрагерлік бойынша берілетін жерге жеке меншік құқығы.

Аллонж – индоссаменттер жасау үшін вексельге қосымша парақ.

Альгвасил – Испаниядағы сот, сондай-ақ полиция шені.

Алькальд – Испанияда және Латын Америкасының бірқатар елдеріндегі муниципалды кеңестің төрағасы; қалалық сот.

Альтернат – халықаралық құқықта қатысушылармен шарт мәтініне қол қою кезектілігін реттейтін тәртіп.

Альтернативті азаматтық қызмет – елін қорғау міндеті.

Альтернативті дауыс беру – нәтижесін көтеру үшін абсолюттік көпшілік мажоритарлы жүйедегі қолданылатын дауыс беру тәсілі.

Альтернативті сайлау – өзара бәсекелес кандидаттардың екі немесе одан көп санынан қандай да бір органға тұлғаны сайлау.

Альтинг – Исландияның екі палаталы парламентінің атауы.

Альянс – одақ, бірлестік.(мемлекеттердің не ұйымдардың келісім шарттық міндеттемелердің одағы).

Андеррайтер – бағалы қағаздар нарығының брокерлік және дилерлік қызметті жүзеге асыруға лицензиясы бар және эмитентке эмиссиялық бағалы қағаздарды шығару

мен орналастыру жөнінде қызмет көрсететін кәсіби қатысушысы.

Аннексия – белгілі бір мемлекеттің аумағын немесе оның бір бөлігін шет мемлекеттің күштеп қосып алуы, басып алуы.

Аннотация – аңдатпа; мазмұндама; түсініктеме (кітаптың, мақаланың мазмұнын жалпы сипаттама беріп, қысқаша білдіру).

Аннуитет шарты – сақтандырушыны шартта белгіленген мерзім ішінде пайда алушының пайдасына мерзімді төлемдер түрінде сақтандыру төлемін жүзеге асыруға міндетті ететін сақтандыру шарты.

Антанта – капиталистік мемлекеттердегі бірқатар блоктардың, топтардың атауы.

Апат – аймақтың және ірі ауқымды төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

Аппатридтер – бір мемлекеттегі азаматтығын жоғалтқан (айырылған) және екінші мемлекетте азаматтықты алмаған тұлғалар.

Апелла – ежелгі Грециядағы халық жиналысы.

Апелляция – Жоғарғы сатылы сотқа сот қаулыларын шағымдау.

Апелляциялық саты – бірінші сатыдағы соттың заңды күшіне енбеген үкімдерін, қаулысын апелляциялық

шағымдар (наразылықтар) бойынша істі қарайтын екінші сатыдағы сот.

Аралық келісім – шарт тараптарының туындаған немесе туындауы мүмкін дауды аралық соттың қарауына беру туралы жазбаша келісімі.

Аралық сот – тұрақты жұмыс істейтін аралық сот немесе тараптар нақты дауды шешу үшін құрған сот

Арбитраж – аралық сот, соттардың қарауына жатпайтын дауларды арбитрлармен шешу.

Ареопаг – Грециядағы жоғарғы соттың атауы.

Арнаулы киім – қызметкерді зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардан қорғауға арналған киім, аяқ киім, бас киім, қолғап, өзге де нәрселер.

Ауыл шаруашылығы ұйымы – жерді пайдалана отырып ауыл шаруашылығы өнімін өндіретін; мал шаруашылығының, құс шаруашылығының (оның ішінде төлді өсіруден бастап толық циклды асыл тұқымды шаруашылықтардың), бал ара шаруашылығының ауыл шаруашылығы өнімін өндіретін, осы өнімді, оның ішінде ұқсатылған өнімді өткізуден түсетін табысы жылдық табыстың жалпы сомасының елу процентінен асатын ұйым

Ауыр жұмыстар – қызметкердің ауыр заттарды (он килограмм және одан жоғары) қолмен тұрақты түрде орнынан қозғалтуына, орнын ауыстыруына және

тасымалдауына байланысты әрі көп күш-қуатты талап ететін (250 ккал/сағаттан астам күш-қуат жұмсалатын) қызмет түрлері.

Ауысымдық жұмыс – тәулік ішінде екі не үш немесе төрт жұмыс ауысымындағы жұмыс.

Архонт – ежелгі грек полистеріндегі жоғарғы лауазымды тұлға.

Архонт-базилевс – Ежелгі Афинадағы абыздық қызметтерді жүзеге асырған лауазымды тұлға.

Архонт-полемарх – Ежелгі Афинадағы әскери басшылықты жүзеге асырған архонт.

Архонт-фесмофет – Ежелгі Афинадағы сот әділдігін жүзеге асырған архонт.

Ассамблея – халықаралық ұйымның мүшелерінің жалпы жиналысы.

Ассиздер – Англиядағы патшаның нормативтік актілері.

Аспект – қандайда бір құбылыстар, заттар қабылданатын көзқарас.

Аспирант – жоғарғы оқу орындарында немесе ғылыми зерттеу институттарында ғылыми немесе педагогикалық қызметке әзірленіп жүрген тұлға.

Ассистент – студенттердің тәжірибе сабақтарында, ғылыми-зерттеу жұмыстарында, операцияларда дәрігерге, профессорға көмекші ғылыми қызметкерлер

Ассоциация – тұлғалардың немесе мекемелердің, ұйымдардың бірлестігі.

Асьенда – латын Америкасындағы жеке жер иелену нысаны, Асьендаларда батырактардың еңбегі қолданылатын.

Атмосфера – Жердің және өзге аспан денелерінің (планеталардың, Күннің және жұлдыздардың) газ тәріздес сыртқы түрі.

Атташе – 1) қандай да бір аумақта мысалы: әскери аумағында маман ретінде дипломатиялық өкіл болып саналатын ресми тұлға; 2) кіші дипломатиялық шен.

Аттестациялау – қызметкердің немесе оқушының білім деңгейін, іскерлік және саяси біліктілігін, оның қабілеттілігін анықтау, сондай-ақ, оның мінездемесі туралы ресми құжат.

Арбитражды соттар – Ресей Федерациясында; Украинада, Белоруссияда, Қазақстанда, Қырғыстанда, Түркменстанда, Өзбекстанда және Югославияның бірқатар республикаларында шаруашылықты дауларды қарау және шешу құзыретіне кіретін соттардың ерекше түрі.

Ареопаг – Афиндегі жоғарғы сот және бақылаушылық орган. (кеңесулер өткен Арес тауының атауы бойынша).

Арнаулы салық режимі – салық төлеушілердің жекелеген санаттары үшін белгіленетін және жекелеген салық түрлерін есептеу мен төлеудің және жер учаскелерін пайдаланғаны үшін акы төлеудің, сондай - ак, олар бойынша салық есептілігін берудің оңайлатылған тәртібін қолдануды көздейтін, бюджетпен есеп айырысудың ерекше тәртібі.

Арыз – адамның өз құқықтары мен бостандықтарын немесе басқа адамдардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыруда жәрдем көрсету туралы өтініш хаты не заңдардың және өзге де нормативтік құқықтық актілердің бұзылуы, өтініштерді қарайтын субъектілердің, лауазымды тұлғалардың жұмысындағы кемшіліктер туралы хабарлама не олардың қызметін сынау.

Архонт – ежелгі Афинадағы сайланбалы лауазымды тұлға.

Архонт-эпоним – Афиндағы архонттар алқасын басқарушысы.

Архонт-базилевс – Афиндағы абыздық функцияларды жүзеге асыратын лауазымды тұлға.

Архонт-полемарх – Афиндегі әскери басшылықты жүзеге асыратын архонт.

Архонт-фесмофет – Афиндегі сот әділдігін жүзеге асыратын архонт.

Аудит – қаржылық есептілік жасау және өзге де ақпарат туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатымен тексеру.

Аудиенция – ресми қабылдау (мемлекеттік жоғары лауазымды адамның ресми қабылдауы); оңаша кеңесу; оңаша сөйлесу.

Аумақтық сулар – жаға айналасындағы теңіз белдеуі және аралық мемлекет иелігі.

Аутентикалық – алғашқы қайнар көзден шығатын түпнұсқа; халықаралық шарттың аутентикалық мәтіні – бір немесе бірнеше тілдерде жасалған бірдей түпнұсқада және бірдей тең күшке ие болатын мәтін.

Аутсайдер – 1) монополиялық бірлестікке кірмейтін капиталистік кәсіпорын; 2) жарыстарда соңғы орындардың бірін иеленген спортшы немесе команда.

Афгани – Ауғанстанның ақша бірлігі.

Аффилирленген тұлға – мемлекеттік емес заңды тұлғаға қатысты еншілес болып табылатын немесе тәуелді акционерлік қоғам деп танылатын ұйым

Ахармадьякша – Ежелгі Үндістандағы сот істері бойынша жоғарғы шенеулік.

Аш-шура – ислам мемлекетін ұйымдастыру және оның қызметінің негізін құрайтын (суннитік жөннің) құқықтық тұжырымдамаларына сай кеңесу қағидасы.

Ә

Әдейі банкрот болу – коммерциялық ұйымның лауазымды адамының немесе меншік иесінің, сол сияқты жеке кәсіпкердің өз мүдделері немесе өзге адамдардың мүдделері үшін, ірі залал келтірмейтіндей немесе өзге де ауыр зардаптарға соқтырмайтындай етіп әдейі төлемсіздік қабілетіне жеткізуі.

Әдет – Араб халифатындағы әдет құқығы.

Әдеттегі заңдар – негізінен қарапайым көпшілік дауыспен (50%+1) Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары қабылдайды.

Әділдік құқығы – Ежелгі Англиядағы канцлерлік сот қызметінің нәтижесінде туындаған сот.

Әкелікті анықтау – некеден (ерлі-зайыптылықтан) тыс туған балаға қатысты әке болу фактісін сот тәртібімен ерікті тану немесе анықтау.

Әкімшілік – 1) кең мағынада басқару бойынша мемлекеттің барлық қызметі; 2) АҚШ-да және кейбір Президенттік республикалардағы мемлекет басшысы қасындағы кабинет атауы; 3) РФ аймақ, автономды облыс, аудан, қала деңгейіндегі атқару билік органының анағұрлым кеңінен таралған ресми атауы.

Әкімшілік әділет – әкімшілік құқықтық дауларды шешудің ерекше тәртібі, мұнда сот немесе өзге мемлекеттік органдар мемлекеттік басқару органдарының әрекеттеріне шағымдарды қарайды және осы органдарды міндейтейің шешімдерді қабылдайды. Кейбір шетелдік мемлекеттерде әкімшілік әділет қызметін жалпы соттар (мысалы, АҚШ, Ұлыбритания және т.б.) немесе арнаулы әкімшілік соттар (мысалы, Францияда Швейцарияда және т.б.) жүзеге асырады.

Әкімшілік-аумақтық автономия – унитарлы мемлекеттегі мемлекеттік биліктік басқарудың бір орталықтан жүргізілмеудің бір тәсілі.

Әкімшілік-аумақтық құрылым – Федеративті мемлекеттің субъектілерінің аумақтарын немесе унитарлы мемлекет аумақтарын белгілі бір бөліктерге бөлу.

Әкімшілік-аумақтық бірліктер – әкімшілік-аумақтық құрылымның құрылымдық бөліктері (облыс, қала т.б.).

Әкімшілік құқық бұзушылық – жеке адамның әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс бойынша әкімшілік жауаптылық, көзделген құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасалған) іс-әрекеті не әрекетсіздігіне немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы іс-әрекеті не әрекетсіздігі.

Әкімшілік соттар – жалпы құзыретті және мамандандырылған соттармен қатар сот төрелігінің сонын ішінде әкімшілік сот төрелігін жүзеге асыратын соттар.

Әкімшілік ұстау – жеке адамды жеке бас бостандығынан, атап айтқанда, оның құқыққа қарсы әрекеттерін тыю мақсатында белгілі бір уақыт ішінде арнаулы орында мәжбүрлеп ұстай отырып, іс-әрекет және жүріп-тұру бостандығынан уақытша айыру.

Әкімшілік шығыстар – кредиторлар таныған, төленуі жөніндегі міндет банкроттық, оңалту немесе сырттай байқау рәсімі туралы іс қозғалған сәттен бастап және қозғалғаннан кейінгі кезең ішінде туындайтын, тартылатын мамандардың қызмет көрсетуіне ақы төлеу бойынша шығындарды, оңалтушы және конкурстық басқарушыларға, сондай-ақ сырттай байқау әкімшісіне ағымдағы төлемдер сомасын қоса алғанда, сырттай байқау рәсіміне, оңалту рәсіміне, конкурстық іс жүргізу рәсіміне, борышкерді конкурстық іс қозғамай тарату рәсіміне бастамашылық жасаумен және оларды өткізумен байланысты шығыстар.

Әлеуметтік әріптестік – қызметкерлер (қызметкерлердің өкілдері), жұмыс берушілер (жұмыс берушілердің өкілдері), мемлекеттік органдар арасындағы еңбек қатынастарын және олармен тікелей байланысты өзге де қатынастарды реттеу мәселелері бойынша олардың мүдделерін үйлестіруді қамтамасыз етуге бағытталған өзара қатынастар жүйесі.

Әлеуметтік мемлекет – бұл қоғамға қызмет ету және әлеуметтік айырмашылықтарды жоюға ұмтылу, Конституцияны халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған нормаларында көрсетілген, жалпы азаматтық

құндылықтарға бағдарлау басты міндеттері болып саналатын мемлекет.

Әлеуметтік норма – қоғам қабылдаған адамдардың мінез-құлқының, іс-әрекетінің, тәртібінің ережелері мен оларды реттеп-басқару нормалардың жиынтығы.

Әлеуметтік төлемдер – алушының пайдасына қор жүзеге асыратын ай сайынғы төлемдер.

Әмбебап халықаралық келісім-шарттары – барлық мемлекеттер қатысатын немесе қатыса алатын және барлық халықаралық ұжымдарға міндетті нормалары бар келісім-шарттар.

Әмірлік – Араб халифатындағы халифтің мемлекеттік билігі.

Әскери жағдай – мемлекетті қорғау немесе қоғамдық тәртіпті және мемлекеттік қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін төтенше шараларды енгізумен сипатталатын ерекше құқықтық тәртіп.

Әуе жолы – әуе кемелерінің ұшуына арналған және әуе қозғалысын басқару жүйесінің аэронавигациялық құрылғылармен бақыланатын дәліз түріндегі әуе кеңістігі.

Әуе кемесі – жер (су) бетінен шағылысқан ауамен өзара әрекеттесуден өзгеше ауамен өзара әрекеттесу есебінен атмосферада қалықтайтын ұшу аппараты.

Әуе кемесінің экипажы – тиісінше уәкілетті орган немесе Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігі белгілеген тәртіппен ұшуды орындау кезінде әуе кемесін басқару мен оған қызмет көрсету жөнінде белгілі бір міндеттерді атқару тапсырылған авиация қызметінің адамдары.

Б

Багаж – жолаушылар немесе пошта-багаж поезында тасымалдауға қабылданған, салмағы екі жүз килограммнан аспайтын мүлік.

Бағалы қағаз – 1) мүліктік құқықты куәландыратын белгілі бір жазбалар мен басқа да белгілеулердің жиынтығы.

Базис – 1) негіз , негіздеме, тірек, ірге тас; 2) тарихи материализмде – материалды өндірістік күштердің белгілі бір даму сатысына сәйкес өндірістік қатынастардың жиынтығы, қоғамның экономикалық құрылымы.

Базилевс – ежелгі Грециядағы патша.

Баланың заңды өкілдері – ата-аналар, асырап алушылар, қорғаншылар, қамқоршылар, патронат тәрбиешілер, қорғаншы және қамқоршы органдары, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған мекемелер, қамқорлық, білім беру, тәрбиелеу, баланың құқықтарын қорғау мен мүдделерін жүзеге асыратын интернат мекемелері.

Бальяж – Франция мемлекетіндегі патша доменінің (иеліктері) әкімшілік бірлігі, оны балья басқаратын.

Бақылау – тексеру мақсатында бақылау.

Банк – банк қызметін жүзеге асыруға құқылы коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға

Банк лизингі – лизингтің бір түрі, мұнда лизинг беруші банк болып табылады.

Банк холдингі – уәкілетті органның жазбаша келісіміне сәйкес банктің орналастырылған (артықшылықты және банк сатып алған акцияларды шегере отырып) акцияларының жиырма бес немесе одан астам пайызын тікелей немесе жанама иеленетін (осындай иеленуші мемлекет немесе ұлттық холдинг не ұлттық басқарушы компания болып табылатын жағдайларды қоспағанда) немесе: банктің дауыс беретін акцияларының жиырма бес немесе одан астам процентімен тікелей немесе жанама дауыс беруге; шарттың күшіне қарай не өзгеше түрде банк қабылдайтын шешімдерді айқындауға немесе бақылау жасауға мүмкіндігі бар заңды тұлға.

Банк шоты – банк пен клиент арасында ақша қабылдау және (немесе) клиентке банктің қызмет көрсету жөніндегі шарттық қатынастарды көрсету тәсілі.

Банкаралық клиринг – төлемдерді жинау, салыстырып тексеру, сұрыптау және растау, сондай-ақ олардың өзара есепке жатқызуын жүргізу және клирингке қатысушылардың – банктердің және банк

операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың таза позицияларын айқындау.

Банк конгломераты – банк холдингінен, банктен, сондай-ақ банк холдингінің еншілес ұйымдарынан және (немесе) банктің еншілес ұйымдарынан және (немесе) капиталына банк холдингі және (немесе) оның еншілес ұйымдары қомақты қатысатын ұйымдардан тұратын заңды тұлғалар тобы

Банкнот – экономикада ақша орнына жүретін пайызсыз банк билеті, қағаз ақша.

Банкрот – дәрменсіздік сот белгіленген борышкер.

Банкроттық – борышкердің сот шешімімен танылған оны таратуға негіз болатын дәрменсіздігі.

Банкроттық саласындағы уәкілетті орган – банкроттық саласында мемлекеттік реттеуді жүзеге асыратын (банктерді, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарын және ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларын қоспағанда) мемлекеттік орган.

Банкілер ассоциациялары (одақтары) – өз қызметін үйлестіру, ортақ мүдделерді қорғау және біріктіру, бірлескен жобаларды жүзеге асыру және өзге де ортақ міндеттерді шешу үшін банкілер колданылып жүрген заңдарға сәйкес банкілер ассоциациялары мен одақтарын құруға құқылы. Банкілер ассоциациялары (одақтары) коммерциялық емес ұйымдар болып табылады.

Банкіні консервациялау – ұлттық Банкінің шешімі бойынша банкінің қаржы жағдайын сауықтыру және оның жұмыс сапасын жақсарту мақсатында банкіге қатысты әкімшілік, заңдық, қаржылық, ұйымдық-техникалық және басқа да шаралар мен рәсімдер кешенін мәжбүрлі түрде жүргізуі

Банкінің филиалы – заңды тұлға болып табылмайтын, банк орналасқан жерден тысқары орналасқан, банк атынан банк қызметін жүзеге асыратын және өзіне банк берген өкілеттік шегінде әрекет ететін банктің оқшауланған бөлімшесі. Банк филиалы банкпен біркелкі балансы және банкінің атауымен толық сәйкес келетін атауы болады.

Бас атторней – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Бразилиядағы және т.б. кейбір елдердегі әділеттің жоғарғы лауазымды тұлғасының бірі.

Бас аудитор – бір қатар елдердегі (Индиядағы, Кениядағы, Замбиядағы және т.б.) мемлекеттегі қаржылық-бюджеттік бақылау қызметін басқаратын жоғарғы лауазымды тұлға.

Бас прокурор – прокуратураның жоғарғы лауазымды тұлғасы.

Бас кортестер – Испанияның екі палаталы парламентінің атауы.

Бас, салалық (тарифтік), өңірлік келісім – әлеуметтік әріптестік тараптарының арасында жасалатын,

келісімнің мазмұнын және республикалық, салалық және өңірлік деңгейлерде қызметкерлер үшін еңбек жағдайларын, жұмыспен қамту және әлеуметтік кепілдіктерді белгілеу жөніндегі тараптардың міндеттемелерін айқындайтын құқықтық акт

Басты сот талқылауы – бірінші сатыдағы соттың азаматтық (қылмыстық) істі мәні бойынша қарауы.

Бас штаттар – Нидерландияның екі палаталы парламентінің атауы.

Бат – Таиландтың ақша бірлігі.

Бәдәуиндер – Араб халифатындағы мал асыраушы көшпенділер.

Бәсеке – нарық субъектілерінің дербес жасаған іс-әрекеттері тиісті тауар нарығындағы тауарлар айналымының жалпы жағдайына олардың әрқайсысының біржақты ықпал ету мүмкіндігін тиімді шектейтін жарыстығы.

Белсенді сайлау құқығы – сайланбалы мемлекеттік органдарға және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына сайлау құқығы.

Бенефеций – Франк мемлекетіндегі жерді әскери қызметі үшін шартты түрде өмір бойғы иелену, кейін жер иелену мұрагерлікке берілетін болды, ол феодал деген атаққа ие болды.

Бенефициар – ақша аударған кезде, сондай-ақ ақша аудармай-ақ қолма-қол ақшасыз төлем жасаған кезде ақша алушы ретінде тапсырмада не талапта көрсетілген тұлға.

Библиография – 1) кітапнама (кітаптардың атын, мазмұнын т. б. жазып отыру); 2) әдебиеттің тақырыптық көрсеткіші; қандайда бір еңбекте пайдаланған әдебиеттер тізімі.

Бизнес – капиталистік елдердегі-табыс әкелетін іс; кәсіпкерлік немесе коммерциялық қызмет.

Билік – жекелеген тұлғалардың (билік етушілердің) еркі мен іс әрекеті басқа тұлғалардың (бағынушылардың) еркі мен іс-әрекетінен басым тұратын, үстемдік ету мен бағыныштылық қатынастары.

Билль – (ағылшын-саксон елдерінде заң шығарушы органдардың қарауына берілетін заң жобасы).

Билль-құқық туралы билль – 1) Конституциялық монархияны заңдастырған 1689 жылы қабылданған Ұлыбританиядағы акт; 2) 1789-1791 жылдары АҚШ Конгресімен қабылданған және штаттармен ратификацияланған 1787 жылғы АҚШ Конституциясына алғашқы 10 түзетулер.

Бипатризм – қос азаматтық.

Бикамерализм – екі палаталы жүйе.

Билль – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Канададағы және бірқатар ағылшын тілді елдердегі заңшығарушы органдардың қарауына берілетін заң жобасы.

Билік – жекелеген тұлғалардың (билік етушілердің) еркі мен іс әрекеті басқа тұлғалардың (бағынушылардың) еркі мен іс-әрекетінен басым тұратын, үстемдік ету мен бағыныштылық қатынастары.

Биржа – қызметтер көрсетуден алған табыстары оның шығыстарын өтеуге, биржа мен биржалық инфрақұрылымды ақпараттық-техникалық және әлеуметтік дамытуға пайдаланатын субъект.

Биржалық мәміле – биржалық тауарға қатысты биржалық саудаға қатысушылар жасасқан биржалық сауда барысында биржа тіркеген шарт.

Биологиялық әртүрлілік – бір түр аясындағы, түрлер арасындағы және экологиялық жүйелердегі өсімдіктер мен жануарлар дүниесі объектілерінің әртүрлілігі.

Биологиялық ресурстар – генетикалық ресурстар, организмдер немесе олардың бөліктері, популяциялар немесе экологиялық жүйелердің адамзат үшін нақты немесе ықтимал пайдасы немесе құндылығы бар кез келген басқа да биотикалық компоненттері.

Бланкеттік диспозиция – құқық нормасы өзінің диспозициясында субъектілердің мінез-құлықтарын жалпылама бекітіп, басқа нормативтік-құқықтық актілерге сілтеме жасайды.

Бланкеттік норма – мемлекеттік органдарға, лауазымды тұлғаларға мінез-құлықтың, тыйымдардың дербес ережелерін бекітуге құқық беретін құқықтық норма.

Блицкриг – жедел болған соғыс.

Блок – ортақ мақсатқа кол жеткізу үшін бірлескен әрекетті қарастыратын мемлекеттердің, саяси партиялардың, ұйымдардың саяси келісімі; одақ .

Блокада – қамау; қоршау; оқшаулау; шектеме (бір елді я қаланы күштеп қоршап алып, не саяси, не әскери, не экономика жағынан сырт елмен я басқа қаламен қатыстырмай бөліп тастау).

Богдыхан – орта ғасырлық қытай мемлекетіндегі маньчжурлық Цин династиясы императорларының титулы.

Борышкер – заңдарда көзделген тәртіппен өзіне сырттай байқау, банкроттық рәсімдерінің немесе соттан тыс тарату рәсімінің қолданылуына төлем қабілетсіздігі немесе дәрменсіздігі негіз болып табылатын заңды тұлға.

Борышкерді мәжбүрлеп тарату – кредиторлардың, прокурордың өтініштері негізінде сот шешімі бойынша жүзеге асырылатын дәрменсіз борышкердің қызметін тоқтату

Босқындар – саяси сенімдері, нәсілдік, діни наным, азаматтық, ұлттық белгілері, белгілі бір әлеуметтік топқа жататындығы бойынша қудалау құрбаны болуы мүмкін екендігінің негізделген қауіпі төнуі себепті өзі азаматы болып табылатын елден тыс жерде тұруға мәжбүр болған және осындай қауіп салдарынан өз елінің қорғауын пайдалана алмайтын немесе қорғауын пайдаланғысы келмейтін шетелдіктер немесе осындай қауіп салдарынан өзінің бұрынғы кәдуілігі тұрғылықты елінен тыс жерде тұрып жатқан, оған қайтып орала алмайтын немесе қайтып оралғысы келмейтін азаматтығы жоқ адамдар.

Бөлшек сауда – тауарларды тұтынушыларға олардың жеке пайдалануы үшін сату жөніндегі кәсіпкерлік қызмет.

Брахмандар варнасы – Ежелгі Үністандағы абыздар.

Брокер – бағалы қағаздар нарығының клиентінің тапсырмасы бойынша, соның есебінен және мүдделерін көздеп, эмиссиялық бағалы қағаздармен және өзге де қаржы құралдарымен мәмілелер жасайтын кәсіби қатысушысы.

Брутто – 1) тауардың сырт орауы мен салмағы; 2) шығынды алусыз табыс.

Бундесвер – Федеративті Германия Республикасының әскери күші.

Бундесрат – Федеративті Германия Республикасының жер құқығы өкілдерінен тұратын ерекше алқа, Федеративті Германия Республикасының парламентінің жоғарғы палатасы.

Бундестаг – ФРГ парламентінің төменгі палатасы.

Бушидо (бусидо) – самурайлардың абырой кодексі, жүріс-тұрыс ережелері мен өмір салтын көрсетті, самурайлардың қылықтарына, әрекеттеріне өлшем болып табылады.

Бүкіләлемдік Почта Одағы – XIX ғасырда пайда болған алғашқы халықаралық ұйым.

Бүкілхалықтық дауыс беру – көптеген елдердегі «Референдум» терминіне ұқсас термин.

Брахмандар варнасы – Ежелгі Үндістандағы абыздар.

Бітімгерлік комиссиясы – ұжымдық еңбек дауын тараптарды бітімге келтіру жолымен реттеу үшін жұмыс берушілер мен қызметкерлер (олардың өкілдері) арасындағы келісім бойынша құрылатын орган.

Біліктілік санаты (разряды) – орындалатын жұмыстардың күрделілігін көрсететін, қызметкердің біліктілігіне қойылатын талаптар деңгейі.

Бір партиялы жүйелер – демократиялық емес мемлекеттерге тән, билік органдарына басымдық көрсету құқығы бір партияға жатады.

Біртекті кредиторлар тобы – борышкерге қоятын бірдей талаптары бар және оларды қанағаттандыруда бір-бірінің алдында артықшылығы жоқ кредиторлар тобы

Бітімгерлік рәсімдері – ұжымдық еңбек дауын алғашында-бітімгерлік комиссиясында, ал онда келісімге қол жетпеген кезде еңбек төрелік сотында өз кезегімен қарау.

Бюджет – 1) кірістер мен шығыстарды бөлу; 2) мемлекеттің, мекеменің я жеке адамның белгілі мерзімге белгіленген кіріс, шығыс ақшасының сметасы.

Бюджеттік процесс – мемлекеттік бюджетті құру, қарау, бекіту және орындау бойынша билік органдарының заңмен реттелген қызметі.

Бюллетень – 1) бюллетень (саяси мәні бар оқиға туралы қысқа мәлімдеме); 2) уақытша шығатын шағын журнал; 3) сайлаушылардың дауыс беруіне арналған қағаз; 4) аурулық туралы куәлік қағаз.

Бюргер – феодалдық батыс Еуропадағы қалалық, қала тұрғыны.

Бюро – 1) атқаратын я жетекшілік ететін партия ұйымының органы; 2) жазу үстелі; 3) кеңсе, бөлім, мекеме.

Бюрократ – 1) кеңсешіл; төрешіл (шенеулік); 2) буржуазия елдерінде жоғарғы басқару әкімшілігіндегі ірі шенеулік.

В

Вакуф (вакф) – 1) Араб халифатындағы діни ұйымдардың жерлері; 2) Дели сұлтанындағы діни ұйымдарға тиесілі меншік.

Ван – ежелгі Қытайдағы билеуші; артықшылықтарды иеленген топ.

Валидация (детерминация) – аккредиттелген тәуелсіз ұйым жүзеге асыратын, парниктік газдар шығарындыларын азайту мен сіңіру жөніндегі жобаларды әзірлеу шеңберінде жобалық шешімдер мен құжаттамалардың әдістемелерін пайдаланудың және оларды дайындау тәртібінің Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарында белгіленген талаптарға сәйкестігін тексеру.

Валюта – мемлекеттердің заңды төлем қаражаты ретінде қабылдаған ақша бірлігі немесе банкноттар, қазынашылық билеттер және монеталар, оның ішінде қымбат металдардан жасалған монеталар (айналыстан алынған немесе алынатын, бірақ айналыста жүрген ақша белгілеріне айырбасталуға жататынын қоса алғанда) түріндегі қолма-қол және қолма-қол емес ақша нысанындағы құнның ресми стандарттары, сондай-ақ шоттардағы, оның ішінде халықаралық ақша немесе есеп айырысу бірліктеріндегі қаражат.

Валюталық құндылықтар — шетел валютасы; номиналы шетел валютасымен көрсетілген бағалы қағаздар және төлем құжаттары; резидент еместер шығарған номиналы жоқ бағалы қағаздар; тазартылған құйма алтын; резиденттер мен резидент еместер арасында, сондай-ақ, резидент еместер арасында операциялар жасалған жағдайда қолданылған ұлттық валюта, номиналы ұлттық валютамен көрсетілген бағалы қағаздар және төлем құжаттары; резиденттер мен резидент еместер арасында, сондай-ақ, резидент еместер арасында операциялар жасалған жағдайда қолданылған резидент шығарған номиналы жоқ бағалы қағаздар.

Валюталық операциялар — валюталық құндылықтарға меншік құқығының және өзге де құқықтардың көшуіне, сондай-ақ валюталық құндылықтарды төлем қаражаты ретінде пайдалануға байланысты операциялар; валюталық құндылықтарды, ұлттық валютаны, номиналы ұлттық валютамен көрсетілген бағалы қағаздарды және төлем құжаттарын, резиденттер шығарған номиналы жоқ бағалы қағаздарды Қазақстан Республикасына әкелу, жіберу және аудару, сондай-ақ Қазақстан Республикасынан әкету, жіберу және аудару.

Вассал — 1) тәуелді, батыс Еуропадағы орта ғасырдағы өзінен ірі феодалға бағынышты, тәуелді жер-су иесі — феодал және соғыс мәселесі жөнінде басқаға тәуелді феодал; 2) бағынышты; вассал; тәуелді (тәуелді адам я тәуелді мемлекет).

Варна – ежелгі Үндістандағы қоғамның жабық әлеуметтік бөлігі.

Вайшилар варнасы – ежелгі Үндістандағы жер өңдеушілер.

Веда – Ежелгі Үндістандағы діни кітап.

Вексель – біржақты сөзсіз ақшалай міндеттемені білдіретін қатаң белгіленген нысандағы төлем құжаты.

Верификация – парниктік газдар шығарындыларын азайту саласында қабылданған ұлттық және халықаралық стандарттарға сәйкес аккредиттелген тәуелсіз ұйым жүзеге асыратын, парниктік газдар шығарындыларының көлемін азайтуға қатысты деректерді растау процесі.

Вермахт – фашистік Германияның әскери күші.

Вето – тыйым, заң шығаратын органдардың қарарына тыйым салу я бұзу құқығы.

Виги – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы өнер кәсіптік буржуазияның мүдделерін білдірген саяси партия, кейін либералдық партияға айналды.

Вилландар – Франциядағы жеке бас бостандыққа ие, өз парцеллаларын (жер бөлігі) сатуға құқығы бар шаруалар, олар феодалдық мідеттерден басталады.

Викинг – ежелгі Скандинавиялық теңізші жауынгер.

Витанагемот (Уинтангемот) – Англия мемлекетіндегі Кеменгерлер кеңесі, ерте феодалдық монархия кезеңіндегі атқарушы орган.

Вице – лауазымды тұлғаның орынбасарын немесе көмекшісін белгілеу үшін сөзге қосылтын бөлшек, Мысалы: Вице-Президент.

Вишас – Ежелгі Үндістандағы селолық қауымдастық.

Вишая – Үнділік князьдықтардың округі.

Владыкалар – Чехиядағы қызмет етуші сословиеден шыққан феодалдар.

Владырь – Чехиядағы князьдық иеліктерін басқарушы.

Властельдер – Сербиядағы ірі рулық-тайпалық ақсүйектер.

Властеличтер – Сербиядағы властелдердің вассалдары.

Влахтар – Сербиядағы таулықтар, халықтың мал шаруашылығымен айналысатын бөлігі.

Воеводство – Польшадағы әкімшілік аумақтық бірлік.

Вотум – сайлау корпусының немесе уәкілетті мекеменің көпшілік даусымен қабылданған немесе білдірілген пікірі немесе қаулысы.

Г

Гана – ежелгі Үндістанда төменгі аумақтық бірлік, қауымдастық.

Гелиэя – Ежелгі Афинадағы жоғарғы сот органы.

Генералитет – генералдың әскерінің жоғарғы құрамы.

Генерал-губернатор – басқарудың монархиялық нысаны сақталған одақтастық құрамындағы британдық монархияның жоғарғы өкілі.

Генералдық-кортестер – Испаниядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Генералдық штаттар – Нидерландиядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Генералдық аттория – Ұлыбританиядағы, АҚШ-тағы, Бразилиядағы, Веннесуэлла және өзгеде кейбір елдердегі әділет органдарының жоғарғы лауазымды тұлғаларының бірі.

Генетикалық түрлендірілген организмдер – тұқым қуалайтын генетикалық материалдың өсімін молайтуға немесе оларды беруге қабілетті, табиғи организмдерден ерекшеленетін, гендік инженерия әдістері қолданыла отырып алынған және құрамында гендік-инженерлік материал (гендер, олардың фрагменттері немесе гендер комбинациясы) бар организмдер.

Генетикалық түрлендірілген өнімдер – құрамында жансыз генетикалық түрлендірілген организмдер немесе олардың компоненттері бар, гендік инженерия әдістері пайдаланыла отырып, өсімдіктерден және (немесе) жануарлардан алынған өнімдер.

Генноцид – зұлмат (нәсілдік, ұлттық немесе діни желеу-сылтаулармен халықтың кейбір топтарын, тұтас бір халықтарды қырып-жою).

Геологиялық ақпарат – геологиялық, геохимиялық, геофизикалық, гидрогеологиялық, геоморфологиялық, тектоникалық мәліметтерді, тау-кен қазбаларының, ұңғымалардың техникалық құжаттамасын, кен орнының, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар жүргізілетін келісімшарттық аумақтағы жұмыс учаскесі мен объектілердің болжамды ресурстарын және баланстық қорларын қамтитын материалдар жиынтығы.

Геомор – Ежелгі Афинадағы жер өндеуші.

Герусия – Ежелгі Грециядағы (Спарта) ақсақалдар кеңесі.

Гестапо – фашистік Германияда болған құпия полициясы; германияның өзінде сондай-ақ жаулап алған елдерде жаппай террорды жүргізген құпиялы мемлекеттік полиция.

Гипотеза – 1) шынайы ғылыми теория болу үшін, тәжірибеде тексеруді және деректермен бекітуді талап

ететін қандайда бір құбылыстарды түсіндіру үшін ғылыми негізделген болжам; 2) диспозиция қашан басталады, аяқталады, нормативтік акті қалай орындалуы керек, осы жағдайларды көрсетеді.

Гильотина – Ұлыбританиядағы және кейбір елдердегі сөз жарыстарын шектеудің бір әдісі.

Гомашт – Ұлы Монғолдар империясындағы салық жинаумен айналысатын шенеулік.

Гоминьдан - қазіргі замандағы Қытайда Синь Ятсен ұйымдастырған ұлттық партия.

Гомрул (автономия) – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы кейін заң жобасында көрініс тапқан Ирландияның автономиясы туралы идея.

Гость – Чехияның салық төлей алмағаны үшін тәуелділерге айналған еркін шаруалар.

Гун – ежелгі Қытайдағы патшаның басты кеңесшісі.

Ғ

Ғаламдық проблема – дүние жүзіндегі барлық халықтардың мүдде-мақсатын қамтитын мәселелер, оны мемлекеттер жеке-жеке орындауға ешқандай мүмкіншіліктің жоқтығы.

Ғибадат үйі (ғимараты) – құдайға құлшылық етуге, дұға оқу мен діни жиналыстарға, тәубә етуге (мінәжат етуге) арналған объект

Д

Даусыз сайлаулар – бірқатар шет елдерде сайлауды жүргізу тәртібі, егер сайланбалы қызметке тек бір кандидат тіркелсе, онда ол автоматты түрде сайланған болып саналады.

Дауыс беру – бұл ұсынылған үміткерлерді сайлау мәселесі бойынша сайлаушылардың еркін білдіретін, сайлау процесінің шешуші сатысы. Дауыс беру сайлау бюллетені немесе арнайы машиналардың көмегімен жүргізіледі.

Дәлелдемелер – істің мән-жағдайларын анықтайтын кез келген нақты деректер.

Дәлелдемелердің қатыстылығы – егер дәлелдеме іс үшін маңызды мән-жайлардың бар екендігі туралы тұжырымдарды растайын, теріске шығаратын не оларға күмән келтіретін нақты деректер болса, сот дәлелдемені іске қатысты деп таниды.

Дәлелдемелердің растығы – тексеру нәтижесінде дәлелдеменің шындыққа сәйкес келетіні анықталса, дәлелдеме рас деп есептеледі.

Дәрменсіздік – борышкердің-жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның ақшалай міндеттемелер бойынша несие берушілердің талаптарын қанағаттандыра алмауы, еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін адамдармен еңбегіне ақы төлеу жөнінде есеп айырыса алмауы, сондай-ақ

бюджетке және бюджеттік тыс қорларға міндетті төлемдерді қамтамасыз ете алмайтын қабілетсіздігі.

Джагира – Ұлы Монғолдар империясында шартты түрдегі феодалға тиесілі әскери жалақы.

Джентри – Ежелгі Англиядағы ұсақ және орта феодалдардан құралған жаңа дворяндар (жағдайы бойынша буржуазияға ұқсас болып келді).

Джерримендеринг – сайлау округін құрудың теріс әдісін белгілеу үшін АҚШ-та қолданылатын термин.

Джунта – Италияндық жүйедегі жергілікті өзін-өзі басқарудың кеңесшілерімен, коммуналардың, облыстардың кеңестерімен сайланатын алқалы әкімшілік орган.

Дебитор – қарызгер.

Дебентура – бажды қайтару туралы кедендік куәлік

Девальвация – алтынға қатысты қағаз ақша бағамының ресми төмендеуі немесе ескі ақша белгілерің жаңаға ауыстырумен байланысты ақша бірлігінің алтын мазмұның азайуы.

Дедина – Чехияның жер учаскесі.

Дедич – Чехияның мұрагерлік бойынша берілетін дединаны иеленген жеке басты тәуелді шаруа.

Дедукция – жалпылау, ойлаудың жалпыдан жалқыға, бүтіннен бөлшекке көшіп нәтиже шығаруы.

Декларация – 1) заңды шаралардың негізгі қағидаларын үкіметтің немесе партияның атынан ресми түрде мәлімдеу; 2) мағлұмдама; мәлімдеме, бір немесе бірнеше мемлекеттің халықаралық саясаттың белгілі бір мәселесі туралы бірігей жасайтын мәлімдемесі; 3) мағлұмдама; мағлұмдау хат; мағлұмхат (кеден алымы алынатын тауарлардың тізімін әйгілеу); 4) салық төлеуші адамдардың өзінің мүлкі, кіріс мөлшері жайын хабарлап отыратын мәлімдемесі.

Декрет – 1) қандайда бір мәселе бойынша жоғарғы биліктің заң күші бар қаулысы; 2) ССРО және Кеңес өкіметінің алғашқы жыдарындағы өкіметтің анағұрлым маңызды қаулыларының атауы.

Декларант – тауарлар мен көлік құралдарын өткізуші тұлға не тауарлар мен көлік құралдарын өз атынан декларациялайтын, білдіретін және ұсынатын кеден брокері.

Декларациялау – Қазақстан Республикасының кедендік шекарасы арқылы өткізілетін және (немесе) кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдары туралы мәліметтерді мәлімдеу.

Делдал – еңбек қатынастарының тараптары еңбек дауын шешу жөнінде қызмет көрсету үшін тартатын жеке немесе заңды тұлға.

Делегат – мемлекеттің, ұйымның, ұжымның сайланған немесе тағайындалған уәкілетті өкілі.

Делегация – қандай да бір мемлекеттің, ұйымның, ұжымның мүддесін білдіретін делегаттар тобы.

Делимитация – мемлекеттік шекараның шектес мемлекеттер арасындағы келісім бойынша шартта белгіленіп көрсетілген және шартқа қоса тіркелетін карталарда графика түрінде бейнеленген жағдайлары мен бағыттарын айқындау.

Деликт – құқық бұзушылық, теріс қылық, қылмыс.

Демалыс – жұмыс орны (лауазымы) мен Еңбек кодексінде белгіленген жағдайларда орташа жалақысын сақтай отырып, қызметкердің жыл сайынғы үзіліссіз тынығуын қамтамасыз ету немесе әлеуметтік мақсаттар үшін қызметкерді белгілі бір кезеңге жұмыстан босату.

Демаркация – бекітілген келісімнің негізінде мемлекеттік шекараларды белгілеу, шектеу.

Демарш – қарсы жақты көндіруге арналған дипломатиялық әрекет.

Демииург – 1) Ежелгі Грецияның идеалистік философиясындағы жаратушы ретіндегі құдай. 2) жоғарғы күш, жаратушы.

Демократ – 1) демократия жақтаушысы; 2) демократиялық партияның мүшесі. (мысалы, АҚШ).

Демократия – 1) жоғарғы өкімет билігі халықтың қолында болатын мемлекет құрылысы; 2) мәселені шешуге барлық ұжым мүшелері қатыстырылып, белгілі бір ұжымды басқару әдісі.

Демократиялық мемлекет – барлық биліктік органдар халықтың мандатына ие болатын мемлекет. Мұнда әрбір органға тиесілі биліктің көлемінің шектері заңмен анықталады, ал барлық азаматтармен сотпен қорғалатын ажырамас құқықтар мен бостандықтарға ие болады.

Демакрация – жергілікті жердегі мемлекеттік шекараны көрсетеді.

Демос – ежелгі Грециядағы еркін адамдар.

Демпинг – шығын, сауда, сыртқы нарықты өзіне қарату үшін; бәсекелестерді ығыстырып шығару; тауарды әдейі арзандатып сату.

Денонсация – бас тарту; күшін жою, халықаралық құқықта бір мемлекеттің басқа мемлекетке екеуінің арасында жасалған шарттан бас тартуы туралы хабарлауы.

Департамент – 1) бөлім; революцияға дейінгі Ресейде және кейбір шет елдерде жоғарғы әкімшілік және сот мекемелерінің бөлімі; 2) АҚШ-тағы министрліктің аты; 3) Франциядағы әкімшілік аумақтық бірлік.

Депозит – белгілі бір шартты уақытта алу үшін банкке сақтауға берілген ақша я бағалы қағаздар, бір тұлға

(депозитор) басқа тұлғаға-банкке, оның ішінде Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкіне және Ұлттық почта операторына олардың алғашқы талап ету бойынша немесе қандай да бір мерзімнен кейін алдын ала келісілген үстемесімен не онсыз толық немесе бөліп-бөліп тікелей депозиторға қайтарылуы не тапсыру бойынша үшінші тұлғаларға берілуі тиіс не тиіс емес екеніне қарамастан, оларды номиналды түрде (ислам банкіндегі инвестициялық депозитті қоспағанда) қайтару талабымен беретін ақша

Депозитарий – халықаралық шарттың түпнұсқасы сақтауға тапсырылатын және осы халықаралық шартқа қатысты халықаралық құқық нормаларында көзделген функцияларды орындайтын мемлекет, халықаралық ұйым немесе оның басты атқарушы лауазымды адамы.

Депортация – буржуазиялық елдердегі мемлекеттен мәжбүрлі кетіру; жер аудару.

Депутат – заң шығарушы немесе өкілетті органға белгіленген тәртіпте сайланған тұлға.

Депутаттық топ – сайлау округтарындағы бірлескен жұмыста өз өкілеттіктерін жүзеге асыру үшін депутаттардың бірігуі.

Депутаттық сұрау салу – Парламент Палаталарының бірлескен және бөлек отырыстарында депутаттың мемлекеттік органдардың лауазымды тұлғаларына осы органның немесе лауазымды тұлғаның құзыретіне кіретін мәселелер жөнінде Парламент сессиясында

негізделген түсініктеме беруін немесе өз көзқарасын баяндауын ресми сұраған талабы болып табылады.

Деспот – 1) жауыз патша (заң бойынша емес, зорлықпен шексіз үстемдік құрып бір елді басқарушы адам); 2) елірген; жауыз; қатал; озбыр; рақымсыз.

Деспотия – елірген; жауыз; қатал; озбыр; рақымсыз, тиран.

Дефолт – эмиссиялық бағалы қағаздар және өзге де каржы құралдары бойынша міндеттемелердің орындалмауы

Де-факто – нақты, іс жүзінде.

Деша (бухти) – Үнділік князьдықтардың провинциясы.

Де-юре – заң бойынша, заң жүзінде; ресми (заң тұрғысынан).

Джентльмендік келісім – халықаралық құқық субъектілерімен ауызша түрде нысанда жасалатын халықаралық келісім-шарттың бейресми түрі.

Дзайбацу – қазіргі замандағы Жапониядағы ірі өнеркәсіптік концерндер.

Диаспора – өзінің тарихи шығу тегінен тысқары елде тұрып жатқан халықтың бір бөлігі.

Дивиденд – үлесақы; үлес, пайда; есеп беру уақытындағы акционерлік кәсіпорындардан түскен және

акция жарнасына қарай акционерлерге үлестіретін пайда.

Диксикрат – АҚШ-тағы оңтүстік штаттарының жалпы атауы.

Диктат – 1) келісімге түсуші тараптың бірі екінші тарапқа үстемдік етуге негізделген тең құқықсыз халықаралық шарт; 2) күшті елдің екінші әлсіз елге өзінің үстем шарттарың қою негізіндегі саясат.

Диктатор – 1) үстемшіл (ежелгі Римде төтенше жағдайларда сенаттың тағайындайтын мемлекетті толық басқаратын адамы (төтенше магистр)); 2) басқару ісінің бір саласында қолында шексіз билігі бар адам.

Диктатура – 1) күштеуге сүйенген шектелмеген өкімет; 2) пролетариат диктатурасы социалистік революция нәтижесінде белгіленген, капитализмнен социализмге көшу кезеңіндегі жұмысшы таптың мемлекеттік билігі.

Дилер – бағалы қағаздар нарығының ұйымдастырылмаған бағалы қағаздар нарығында және ұйымдастырылған бағалы қағаздар нарығында оған тікелей кіру құқығымен өз мүдделерін көздеп және өз есебінен эмиссиялық бағалы қағаздармен және өзге де қаржы құралдарымен мәмілелер жасайтын кәсіби қатысушысы

Диоцез – Ежелгі Римдегі империялық кезеңдегі ірі әкімшілік-аумақтық бірлік.

Дипломат – 1) сыртқы істер министрлігінің немесе елшілік қызметкері; 2) істі шебер жүргізетін, жүйрік, шебер адам.

Дипломатия – мемлекеттің халықаралық сыртқы саясатын жүзеге асыру бойынша қызметі.

Дипломатиялық корпус – мемлекеттегі тіркелген дипломатиялық өкілеттіктері басшыларының жиынтығы.

Дисконтинуитет – парламенттік процедурасы бойынша берілген сессия уақытында парламентке енгізілген барлық заң жобалары сессия аяқталғанға дейін бекітілуі; заң жобасын келесі сессияға талқылау және дауыс беру үшін ауыстыруы.

Диспозиция – қатынастың мазмұны мен субъектілердің құқығы мен міндеттерін көрсетеді.

Дистрикт – кейбір елдердегі (мысалы АҚШ-та, Англияда) аймақ (әкімшілік, соттық, сайлау).

Диун – Араб халифатындағы ведомство.

Диспут – 1) ғылыми айтыс; 2) ойталас; пікір сайысы; пікірталас (ғылыми тақырыпқа көпшілік алдында болатын айтыс) ғылыми қорғау; ғылыми дәреже алу үшін жазылған ғылыми еңбекті көпшілік алдында қорғау.

Доктрина – ғылыми немесе философиялық теория, саяси жүйе негізгі көзқарастардың, қағидалардың жиынтығы.

Доминат – Ежелгі Римдегі шексіз монархия режимі.

Домен –1) Ежелгі Франциядағы патша иеліктері; 2; жылжымайтын мүлік

Дотация – мекемелерге және ұйымдарға белгілі бір шығынның орнын толтыру үшін берілетін мемлекеттік жәрдем. (ақшалай көмек, қосымша құрал жабдықтар беру).

Достастық – бұл ортақ белгілерімен, біртектіліктің белгілі бір деңгейімен сипатталатын мемлекеттердің ұйымдастырушылық бірлестігі.

Доцент – жоғары оқу орынының оқытушыларына берілетін ғылыми атақ.

Драхма – Грецияның ақша бірлігі.

Дуайен – дипломатиялық корпусының зәңгісі (старшинасы).

Дука – Болгарияның облыс басшысы.

Дуче - қазіргі замандағы Италиядағы көсем, диктатор.

Дхармашастра – ежелгі Үндістандағы діни-құқықтық ережелердің жиынтығы.

Діни бірлестік – рухани қажеттерін қанағаттандыру үшін өз мүдделерінің ортақтығы негізінде, заң құжаттарында белгіленген тәртіп бойынша біріккен азаматтардың ерікті түрдегі бірлестігі діни бірлестік деп танылады.

Е

Екі партиялы жүйе – бұл соның шеңберінде партиялардың маңызды саны болған жағдайда, солардың ішінде екеуі ғана билікке нақты түрде таласатын (Ұлыбритания, АҚШ), ал қалғандарының саны өте аз және ықпалды емес жүйе.

Елді мекен – республика аумағының халық жинақы орналасқан, кемінде 50 адамы бар, азаматтардың шаруашылық және басқа қоғамдық қызметі нәтижесінде қалыптасқан, заңда белгіленген тәртіпте есепке алынған және тіркелген, жергілікті өкілді және атқарушы органдар басқаратын бір бөлігі.

Елеулі залал – елдің аумағына тауар жеткізіп беру көлемінің өсуі салдарынан, атап айтқанда, сондай тауар өндіру көлемінің қысқаруынан, Қазақстанның ішкі нарығында отандық тауарды өткізудің қысқаруынан, сондай тауарды өндіру тиімділігінің төмендеуінен, еңбекке орналасуға, жалақы деңгейіне теріс әсерінен білінетін, Қазақстан Республикасының ұқсас немесе тікелей бәсекелес тауардың отандық өндірісі саласындағы ахуалдың жалпы едәуір нашарлауы.

Еншілес ұйым – жарғылық капиталының басым бөлігін басқа заңды тұлға қалыптастырған не олардың арасында жасалған шартқа сәйкес (не өзгедей түрде) негізгі ұйым осы ұйымның қабылдайтын шешімдерін айқындай алатын заңды тұлға.

Ең төменгі зейнетақы – тиісті қаржы жылына арналған республикалық бюджет туралы заңмен белгіленген зейнетақы төлемдерінің ең төменгі мөлшері.

Еңбек – адам мен қоғамның өміріне және қажеттіліктерін қанағаттандыруға қажетті материалдық, рухани және басқа да құндылықтарды жасауға бағытталған адам қызметі.

Еңбек гигиенасы – қызметкерлердің денсаулығын сақтау, өндірістік орта мен еңбек процесінің қолайсыз әсерінің алдын алу жөніндегі санитарлық-эпидемиологиялық шаралар мен құралдар кешені

Еңбек дауы – еңбек заңнамасын қолдану, келісімдердің, еңбек шартының және (немесе) ұжымдық шарттың, жұмыс беруші актілерінің талаптарын орындау немесе өзгерту мәселелері бойынша қызметкер (қызметкерлер) мен жұмысберушінің (жұмысберушілердің) арасындағы келіспеушіліктер.

Еңбек делдалдығы – халықты жұмысқа орналастыруда жұмыспен қамту мәселелері жөніндегі уәкілетті орган, сондай-ақ жеке жұмыспен қамту агенттігі көрсететін жәрдем.

Еңбек жағдайлары – еңбекке ақы төлеу, нормалау, жұмыс уақыты мен тынығу уақытының режимі жағдайлары, кәсіптерді (лауазымдарды) қоса атқару, қызмет көрсету аймағын ұлғайту, уақытша жұмыста болмаған қызметкердің міндеттерін атқару, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау тәртібі, техникалық, өндірістік-тұрмыстық жағдайлар, сондай-ақ тараптардың келісуі бойынша өзге де еңбек жағдайлары

Еңбек қатынастары – еңбек заңнамасында, еңбек шартында, ұжымдық шартта көзделген құқықтар мен міндетгерді жүзеге асыру үшін қызметкер мен жұмыс берушінің арасында туындайтын қатынастар.

Еңбек қатынастарына тікелей байланысты қатынастар – Еңбек кодексте көзделген жағдайларда еңбекті ұйымдастыру мен басқаруға, жұмысқа орналастыруға, кәсіптік даярлауға, қызметкерлерді қайта даярлауға және олардың біліктілігін арттыруға, әлеуметтік әріптестікке, ұжымдық шарттар мен келісімдер жасасуға, еңбек жағдайларын белгілеуге қызметкерлердің (қызметкерлер өкілдерінің) қатысуына, еңбек дауларын шешуге және Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасының сақталуын бақылауға байланысты қалыптасатын қатынастар.

Еңбек қауіпсіздігі – еңбек қызметі процесінде қызметкерлерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерін болғызбайтын іс-шаралар кешенімен қамтамасыз етілген қызметкерлердің қорғалу жай-күйі.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау мониторингі – өндірістегі еңбек қауіпсіздігінің және еңбекті қорғаудың жай-күйін қадағалау жүйесі, сондай-ақ еңбек қауіпсіздігінің және еңбекті қорғаудың жай-күйін бағалау мен болжау.

Еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласындағы нормативтер – эргономикалық, санитарлық-эпидемиологиялық, психофизиологиялық және еңбектің қалыпты жағдайларын қамтамасыз ететін өзге де талаптар.

Еңбек міндеттері – қызметкер мен жұмыс берушінің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде, жұмыс берушінің актілерінде, еңбек шартында, ұжымдық шартта келісілген міндеттемелері.

Еңбек стажы – қызметкер еңбек міндеттерін жүзеге асыруға жұмсаған, күнтізбемен есептелген уақыт.

Еңбек тәртібі – жұмыс беруші мен қызметкерлердің Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілерінде, сондай-ақ келісімдерде, еңбек шартында, ұжымдық шартта, жұмыс берушінің актілерінде, құрылтай құжаттарында белгіленген міндеттемелерді тиісінше орындауы.

Еңбек тәртіптемесі – қызметкерлер мен жұмыс берушінің еңбекті ұйымдастыру жөніндегі қатынастарын реттеу тәртібі.

Еңбек төрелік соты – бітімгерлік комиссиясында келісімге қол жетпеген кезде еңбек дауын шешу үшін ұжымдық еңбек дауының тараптары уәкілетті адамдарды тарта отырып құратын, уақытша жұмыс істейтін орган.

Еңбекті қорғау – құқықтық, әлеуметтік-экономикалық, ұйымдастыру-техникалық, санитарлық-эпидемиологиялық, емдеу-профилактика, оңалту және өзге де іс-шаралар мен құралдарды қамтитын, еңбек қызмет процесінде қызметкерлердің өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесі.

Еңбекті қорғау жөніндегі қоғамдық инспектор – еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау саласында қоғамдық бақылауды жүзеге асыратын қызметкерлер өкілі.

Еңбекті нормалау – нақты ұйымдастыру-техникалық жағдайларында қызметкерлердің жұмысты орындауға (өнім бірлігін дайындауға) арналған қажетті еңбек (уақыт) шығындарын айқындау және осының негізінде еңбек нормаларын белгілеу.

Еңбектің қауіпсіз жағдайлары – жұмыс берушінің қызметкерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсері болмайтындай не олардың әсер ету деңгейі қауіпсіздік нормаларынан аспайтындай етіп жасаған еңбек жағдайлары.

Еңбекке ақы төлеу – Еңбек кодексіне және Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық

актілеріне, сондай-ақ келісімдерге, еңбек шартына, ұжымдық шартқа және жұмыс берушінің актілеріне сәйкес қызметкерге еңбегі үшін берілетін сыйақының міндетті төлемін жұмыс берушінің қамтамасыз етуіне байланысты қатынастар жүйесі.

Еңбек шарты – қызметкер мен жұмыс берушінің арасындағы жазбаша келісім, бұған сәйкес қызметкер белгілі бір жұмысты (еңбек функциясын) жеке өзі орындауға, еңбек тәртіптемесінің ережелерін сақтауға міндеттенеді, ал жұмыс беруші қызметкерге келісілген еңбек функциясы бойынша жұмыс беруге, Еңбек кодексте, ҚР заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілерінде, ұжымдық шартта, жұмыс берушінің актілерінде көзделген еңбек жағдайын қамтамасыз етуге, қызметкерге уақтылы және толық мөлшерде жалақы төлеуге міндеттенеді.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақ – ерекше қорғау режимі белгіленген мемлекеттік табиғи-қорық қорының табиғи кешендері мен объектілері бар жер, су объектілері және олардың үстіндегі әуе кеңістігінің учаскелері.

Ереже – қандай да бір мемлекеттік органның немесе оның құрылымдық бөлімшесінің мәртебесі мен белгілейтін нормативтік құқықтық келісім.

Ереуіл – жұмыс берушімен ұжымдық еңбек дауында өздерінің әлеуметтік-экономикалық және кәсіптік

талаптарын қанағаттандыру мақсатында жұмысты толық немесе ішінара тоқтату.

Еркін дауыс беру – Республика азаматтарының сайлауға қатысуы ерікті болып саналады.

Еріксіз келтіру – жауапкерді, куәні, сарапшыны, маманды және аудармашыны олар сотқа келуден қасақана жалтарған жағдайда сотқа мәжбүрлеп әкелу.

Есеп палатасы – мемлекеттегі жоғарғы қаржылық бақылауды жүзеге асыратын органның атауы.

Ескертпе – көпжақты халықаралық шартқа қол қою, ратификациялау, бекіту, қабылдау немесе оған қосылу кезінде мемлекет немесе халықаралық ұйым кез келген тұжырыммен және кез келген атаумен бір жақты жасаған мәлімдеме, осы мәлімдеме арқылы мемлекет немесе осы халықаралық ұйым халықаралық шарттың белгілі бір ережелерінің заңдық күшін олардың аталған мемлекетке немесе аталған халықаралық ұйымға қолданылуына қатысты жоюды немесе өзгертуді қалайды.

Ж

Жазылған конституциялар – бірыңғай құқықтық актіні немесе бірнеше құқықтық актілерді білдіреді.

Жазылмаған конституциялар – дерек көздерінің үлкен санынан тұрады, олардың ішінде жазылған

актілер және ауызшалары да бар (бұл конституциялық әдет-ғұрыптар немесе келісім).

Жалақы – қызметкердің біліктілігіне, орындалатын жұмыстың күрделілігіне, санына, сапасына және жағдайына байланысты еңбек үшін төленетін сыйақы, сондай-ақ өтемақы және ынталандыру сипатындағы төлемдер.

Жалпы құқық – Ежелгі Англиядағы Вестминстерлік патша соттарының сот тәжірибесінен туындаған құқық.

Жалпыға бірдей сайлау құқығы – тиісті жасқа толған барлық азаматтардың шығу тегіне, әлеуметтік, лауазымдық, мүлктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге қатынасына, сеніміне, тұрғылықты жеріне және т.б. қарамастан сайлау және сайлау құқығына ие екендігін білдіреді.

Жалған банкроттық – коммерциялық ұйым басшысының немесе меншік иесінің, сол сияқты дара кәсіпкердің кредиторларға тиесілі төлемдерді кейінге қалдыру немесе ұзарту немесе борыштардан шегерім жасатқызу үшін, сол сияқты борыштарды төлемеуі үшін кредиторларды жаңылыстыру мақсатында өзінің дәрменсіздігі туралы көрінеу жалған хабарлауы.

Жалған неке (ерлі-зайыптылық) – отбасын құру ниетінсіз заңда белгіленген тәртіппен жасалған және ерлі-зайыптылардың құқықтары мен міндеттерін туғызбайтын неке (ерлі-зайыптылық).

Жақын туыстары – ата-аналар, балалар, асырап алушылар, асырап алынғандар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек ағалы-інілер мен апалы-сіңлілер (аға-қарындастар), ата, әже, немерелер.

Жаңа бағыт – қазіргі замандағы АҚШ-тағы мемлекетті экономияға араластыру арқылы экономиканы тұрақтандыруға және елді тоқыраудан шығаруға бағытталған Президент Ф.Д.Рузвельт ұсынған бағдарлама.

Жасырын дауыс беру – сыртқы ықпалдың әсерінен тәуелсіз, өз еркін білдірген сайлаушы-азаматтар осы қағидалармен қамтамасыз етіледі.

Жарлық – мемлекет басшысымен шығарылатын маңызды актілердің атауы.

Жарлық құқық – Франциядағы билік және басқару органдарының ұйымдастырылуының және қызмет етуінің тәртібін анықтайды және бүкіл қоғам мен мемлекетті әр түрлі қолсұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз етеді.

Жеделдетілген оңалту рәсімі – сотқа дейінгі тәртіппен кредиторлармен келісілген оңалту жоспары негізінде борышкерге қолданылатын сот рәсімі

Жеке құқық – Франциядағы жеке тұлғалардың (заңды тұлғалардың) мүдделерін мемлекет пен басқа тұлғалардың тарапынан қолсұғушылықтардан қорғауды қамтамасыз етеді.

Жер – егемендігі белгіленетін шектегі аумақтық кеңістік, табиғи ресурс, жалпыға ортақ өндіріс құралы және кез келген еңбек процесінің аумақтық негізі.

Жер асты сулары – жер қойнауында жатқан және «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңға сәйкес пайдаланылатын пайдалы қазба.

Жергілікті өзін-өзі басқару – жергілікті мәндегі мәселелерді дербес шешу үшін азаматтар қызметін ұйымдастыру жүйесі.

Жергілікті басқару – орталық немесе өзге жоғарғы тұрушы мемлекеттік органдармен тағайындалған және олардың алдында есеп беретін органдармен және лауазымды тұлғалармен жүзеге асырылатын жергілікті мәндегі істерді басқару.

Жер иелену құқығы – жерді іс жүзінде иеленуді жүзеге асырудың заңмен қамтамасыз етілген мүмкіндігі.

Жер кадастры – жер туралы мәліметтер жүйесі, мемлекеттік кадастрлардың құрамдас бөлігі.

Жер қойнауы – топырақ қабатынан, ол жоқ болса жер бетінен және теңіздердің, көлдердің, өзендердің және басқа да су айдындарының түбінен төмен орналасқан, ғылыми-техникалық прогресті ескере отырып, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізуге болатын тереңдікке созылған жер қыртысының бөлігі.

Жер қойнауын қорғау – Қазақстан Республикасының жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасында көзделген, жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде жер қойнауының ластануын болғызбауға және жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялардың қоршаған ортаға зиянды әсерін азайтуға бағытталған іс-шаралар жүйесі.

Жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеу – жер қойнауы жай-күйінің мониторингімен, жер қойнауы учаскелерінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасы аумағының жекелеген бөліктерінің және тұтастай бүкіл аумағының геологиялық құрылымын зерттеумен, оларда пайдалы қазбалардың болу перспективаларын іздеу және іздеу-бағалау жұмыстарын жүргізу арқылы айқындаумен, жер қойнауын пайдаланудың ақпараттық негізін құрайтын мемлекеттік геологиялық карталар жасаумен байланысты жұмыстар (операциялар).

Жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялар – жер қойнауын мемлекеттік геологиялық зерттеуге, пайдалы қазбаларды барлауға және (немесе) өндіруге қатысты, оның ішінде жерасты суларын, емдік балшықты барлаумен және өндірумен, жер қойнауын сарқынды суларды ағызу үшін барлаумен байланысты, сондай-ақ барлаумен және (немесе) өндірумен байланысты емес, жерасты құрылыстарын салу және (немесе) пайдалану жөніндегі жұмыстар.

Жер қойнауын пайдалану құқығы – жер қойнауын пайдаланушының осы Заңға сәйкес сатып алған жер қойнауын иелену және пайдалану құқығы.

Жер құқығы қатынастары – жер ресурстарын басқаруға, жеке субъектілерге жер учаскелерін бекітіп беруге, жерге меншік құқығын және басқа да заттық құқықтарды жүзеге асырумен байланысты жер пайдалану мен қорғау жөніндегі құқықтық қатынастар.

Жер құқығы қатынастарының объектісі – жер учаскелеріне орналасқандығына және олардың жеке субъектілерге бекітілуінің құқықтық негіздеріне, сондай-ақ жер учаскелері мен жер үлестеріне құқыққа карамастан, Қазақстан Республикасының аумағындағы бүкіл жер, жекелеген жер учаскелері

Жер пайдалану құқығы – тұлғаның мемлекеттік меншіктегі жер учаскесін өтеулі және (немесе) өтеусіз негізде шектеусіз мерзімге (тұрақты жер пайдалану) немесе белгілі бір мерзім ішінде (уақытша жер пайдалану) иелену және пайдалану.

Жер ресурстары – қоғамның материалдық, мәдени және басқа да қажеттерін қанағаттандыру үшін шаруашылық және өзге де қызмет процесінде пайдаланылатын немесе пайдаланылуы мүмкін жер.

Жер учаскесі – тұрғын үйге заңдарда белгіленген тәртіппен бекітіліп берілген жер аумағы.

Жер үлесі – жер учаскесіне құқықтар мен міндеттерге басқа тұлғалармен бірге қатысудың Жер кодексінде және Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленген тәртіппен және жағдайларда бөліп шығарылуы мүмкін сан жағынан айқындалған үлесі.

Жер үсті су объектілері – шекарасы, көлемі мен су режимі бар, құрлық бетінде оның бедері нысанындағы сулардың тұрақты немесе уақытша жинақталуы.

Жерге заттық құқық – меншік құқығы, жер пайдалану құқығы, жеке меншіктегі жер учаскесін уақытша пайдалану құқығы, міндеттілік (сервитут) және өзге де заттық құқықтар.

Жергілікті бюджет – облыстық бюджет, республикалық маңызы бар қаланың, астананың бюджеті, ауданның бюджеті.

Жинақтаушы зейнетақы қоры – зейнетақы жарналарын тартуды және зейнетақы төлемдері жөніндегі қызметті, сондай-ақ заңдарда белгіленген тәртіппен зейнетақы активтерін инвестициялық басқару жөніндегі қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Жирондистер – жаңа дәуірдегі Франциядағы провинциялық сауда-өнеркәсіптік буржуазияның мүдделерін білдірген саяси қозғалыс (оның көптеген басшылары Жирондэ провинциясының депутаттары болып табылады).

Жоғарғы Кеңес – 1) бұрынғы Кеңес одағындағы жоғарғы мемлекеттік билік органының атауы. (1936-1993жж. Тұрақты әрекет етуші орган болып табылды); 2) қазіргі кезде Белоруссиядағы сондай-ақ РФ бірқатар субъектілеріндегі заң шығарушы органның атауы.

Жоба – жеке және заңды тұлғалардың немесе мемлекеттің сәулет, қала құрылысы және құрылыс құжаттамасы (сызбалар, графикалық және мәтіндік материалдар, инженерлік және сметалық есептеулер) нысанында ұсынған, адамның мекендеуі мен тіршілік етуінің қажетгі жағдайларын қамтамасыз ету жөніндегі түпкі ойы.

Жоғарғы сот – мемлекеттің ең жоғарғы сот мекемесі.

Жолаушы – тасымалдаушымен жасалған шартқа сәйкес көліктің кез келген түрімен пайдаланатын кез келген тұлға.

Жоқ борышкер – тұрақты органының, сондай-ақ заңды тұлға оларсыз өз қызметін жүзеге асыра алмайтын құрылтайшыларының, қатысушыларының, менеджерлері мен лауазымды адамдарының тұрғылықты жерін немесе тұрған жерін алты ай ішінде анықтау мүмкін емес борышкер.

Жөнелтуші – ақша төлеміне және (немесе) аудармына байланысты нұсқауды жөнелтетін тұлға, сонымен бірге ол ақша жөнелтуші, бастамашы немесе бенефициар болуы мүмкін.

Жупа – 1)Сербияның бірнеше тайпалардың бірлестігі;
2) Чехияның әкімшілік-аумақтық бірлігі.

Жупан – 1) Сербияның бірнеше тайпалар бірлестігінің басшысы; 2) Чехияның князь өкілдері.

Жүк – тасымалдауға қабылданған мүлік.

Жұмылдыру – мемлекеттік органдарын, ұйымдарын, Қарулы Күштерін, басқа да әскерлері мен әскер құрамаларын, халқын, аумағы мен экономикасын (жалпы жұмылдыру) немесе олардың қайсыбір бөлігін (ішінара жұмылдыру) соғыс жағдайы режиміне көшірумен байланысты жалпы мемлекеттік шаралар.

Жұмыс беруші – қызметкер еңбек қатынастарында болатын жеке немесе заңды тұлға.

Жұмыс берушінің актілері – жұмыс беруші шығаратын бұйрықтар, өкімдер, нұсқаулықтар, ережелер, еңбек тәртіптемесінің ережелері.

Жұмыс берушілердің өкілдері – құрылтай құжаттары немесе сенімхат негізінде жұмыс берушінің немесе жұмыс берушілер тобының мүдделерін білдіруге уәкілетті жеке және (немесе) заңды тұлғалар.

Жұмысқа орналастыру – халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге жәрдемдесуге арналған ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық іс-шаралар кешені.

Жұмыс орны – қызметкердің еңбек қызметі процесінде еңбек міндеттерін орындауы кезінде тұрақты немесе уақытша болатын орны

Жұмысты тарифтеу – орындалатын жұмыстарды Жұмысшылардың жұмыстары мен кәсіптерінің бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығына және Басшылардың, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығына, жұмысшы кәсіптерінің тарифтік-біліктілік сипаттамаларына және ұйымдар басшыларының, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес белгілі бір күрделілікке жатқызу.

Жұмыс уақыты – қызметкер жұмыс берушінің актілеріне және еңбек шартының талаптарына сәйкес еңбек міндеттерін орындайтын уақыт, сондай-ақ еңбек кодексіне сәйкес жұмыс уақытына жатқызылған өзге де уақыт кезеңдері.

Жұмыс уақытының жиынтық есебі – жұмыс беруші белгілеген, бір жылдан асыруға болмайтын есептік кезеңдегі жұмыс уақытын жинақтау жолымен есептелген жұмыс уақытының есебі.

Жұмысқа орналастыру – халықты жұмыспен қамтуды қамтамасыз етуге жәрдемдесуге арналған ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық іс-шаралар кешені.

Жұмыспен қамтылу – азаматтардың Конституцияда, заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілеріне қайшы келмейтін жеке қажеттерін қанағаттандыруға байланысты және оларға табыс немесе кіріс әкелетін қызметі.

Жұмыссыздар – өздеріне байланысты емес себептер бойынша табыс әкелетін еңбек қызметімен айналыспайтын, жұмыс іздеп жүрген және еңбек етуге әзір, еңбекке жарамды жастағы адамдар.

Жұмыстар – тауарларды шығару (өндіру), жабдықтарды монтаждау, құрылыстарды және жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу кезінде тікелей пайдалану үшін де, келісім-шартта көзделген қызмет үшін де ілеспе ретіндегі өзге де қажетті объектілерді салу жөніндегі қызметті ақылы негізде жүзеге асыру.

Жұмысты тарифтеу – орындалатын жұмыстарды жұмысшылардың жұмыстары мен кәсіптерінің бірыңғай тарифтік-біліктілік анықтамалығына және басшылардың, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының біліктілік анықтамалығына, жұмысшы кәсіптерінің тарифтік-біліктілік сипаттамаларына және ұйымдар басшыларының, мамандардың және басқа да қызметшілер лауазымдарының үлгілік біліктілік сипаттамаларына сәйкес белгілі бір күрделілікке жатқызу.

Жылжымайтын мүлік – жермен тығыз байланысты жер учаскелері, сондай-ақ үйлер, ғимараттар және өзге де мүлік, яғни, көшірілуі мақсатына шектен тыс зиян келтіретін объектілер.

3

Задруга – Сербияның үлкен патриархалдық отбасы.

Зайырлы мемлекет – дін, діни бірлестіктер мемлекетпен байланысты емес, қандай салада болсын оның саясатына ықпал ете алмайтын, мемлекеттік органдардың қызметіне, білім беру жүйесіне және т.б. араласуға құқығы жоқ мемлекет.

Заң – құқық сияқты анағұрлым маңызды қоғамдық қатынастарды реттейтін мемлекеттік биліктің жоғарғы уәкілетті органымен немесе тікелей халықтың ерік білдірумен (референдум тәртібінде) қабылданатын заңды акт.

Заңды норма – заңдарда, мемлекетпен танылатын өзге де қайнар көздерде белгіленетін және құқық субъектісінің құқықты-рұқсат етілген (сондай-ақ тыйым салынған) жүріс-тұрысының талабы ретінде көрініс табатын жалпыға міндетті жүріс-тұрыс ережесі.

Заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілер – заң актілері болып табылмайтын, Конституция мен заң актілерінің негізінде және соларды орындау үшін шығарылған, өзге де нормативтік құқықтық актілер.

Заңдастыру (легализация) – заңдық күш беру, заңға сәйкестердіру; халықаралық құқықта шетел мемлекетінде берілген құжаттың шынайылығын және заңды күшін растау.

Зандылық – барлық заңды нормаларды, барлық құқықтық ережелерді барлық субъектілермен, яғни азаматтармен, олардың бірлестіктерімен, лауазымды тұлғалармен, мемлекеттік органдармен қатаң әрі мүлтіксіз сақтау мен орындау талабы.

Заңды тәжірибе – мемлекеттік органның әлеуметтік-құқықтық тәжірибелерді жинақтап-сараптап қорытынды ресми заңды тұжырымдар жасау қызметі.

Заңнама – 1) мемлекеттік билік органдарымен заңдарды шығару функцияларын жүзеге асыру негізгі әдістерінің бірі болып табылатын мемлекеттің қызметі; 2) тұтасымен алғандағы қоғамдық қатынастарды немесе қоғамдық қатынастардың бір түрін реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы.

Заң жобасы – заң шығарушы органның немесе референдумның қарауына енгізу үшін дайындалған, қабылдауға ұсынылған заңның мәтіні.

Заңды жаупкершілік – кінәлі тұлғаға жасалған құқық бұзушылық үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын қолдану.

Заңды өкілдер – сезіктінің, айыпталушының, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің ата-аналары,

асырап алушылары, қорғаншылары, қамқоршылары, сондай-ақ сезіктіні, айыпталушыны немесе жәбірленушіні қорғап немесе асырап отырған ұйымдар мен адамдардың өкілдері

Заң ұқсастығы – мәселені ұқсас заңға, ұқсас нормаға сүйене отырып шешу.

Зейнетақы активтері – зейнетақы төлемдері мен аударымдарын, сондай-ақ жинақтаушы зейнетақы қорларынан аударымдарды Қазақстан Республикасы заңдарында белгіленген тәртіппен қамтамасыз етуге және жүзеге асыруға арналған ақша, бағалы қағаздар, өзге де қаржы құралдары.

Зейнетақы – Орталықтан, жинақтаушы зейнетақы қорларынан төленетін зейнетақы төлемдерінің жиынтығы.

Зиянды (ерекше зиянды) еңбек жағдайлары – белгілі бір өндірістік факторлардың әсері қызметкердің еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне немесе сырқаттануына не оның ұрпақтарының денсаулығына теріс ықпалы болуына әкеп соқтыратын еңбек жағдайлары

Зиянды өндірістік фактор – қызметкердің ауруға ұшырауына немесе еңбекке қабілеттілігінің төмендеуіне әкеп соқтыруы мүмкін өндірістік фактор.

Зияткерлік қызмет нәтижелеріне құқықтар – қару-жарақпен, әскери техникамен, екі ұдай мақсаттағы өніммен, арнаулы жабдықпен және жаппай қырып-

жоятын қаруды жасауға арналған технологиямен байланысты ғылыми еңбектерге, электрондық есептеу машиналарына арналған бағдарламалар мен деректер базасына авторлық құқықтар, өнеркәсіптік меншікке құқықтар, өнертабысқа құқықтар, жеке және заңды тұлғалар өндірген (оларға тиесілі) өнімге, өнеркәсіптік үлгілерді, «ноу-хауды» қоса, олар атқаратын қызметке құқықтар.

Зілзала – төтенше жағдайдың пайда болуына әкеліп соққан жойқын құбылыс.

И

Иджма – Араб халифатындағы мұсылман құқығының басқа қайнар көздерімен реттелмеген мәселелер бойынша беделді ислам заңгерлері шығарған шешімдер.

Иджтихат – Араб халифатындағы соттың шешім шығарудағы өзінің еркін қалауы.

Идеология – белгілі таптың мүдделерін білдіретін саяси, құқықтық, философиялық діни көзқарастардың жүйесі.

Икта –1) Араб халифатындағы жерді әскери қызметі үшін шартты иелену; 2) Дели сұлтандығындағы феодалдық жер иеленушілер-иктадарлардың жерлері.

Илот – Ежелгі Грециядағы (Спарта) жаулап алынған аумақтардың бағындырылған тұрғыны.

Империя – күштеу арқылы құрылатын күрделі мемлекеттер.

Импорт – тұрақты орналастыру немесе тұтыну мақсатымен Қазақстан Республикасының кеден аумағына өнім әкелу.

Имамат – Араб халифатындағы халифтің діни бірлігі.

Иммунитет – ерекше құқықтар мен артықшылықтардың жиынтығы.

Импаундмент – АҚШ конституциялық тәжірбиесіндегі Конгресспен бюджетпен қарастырылған мақсатқа бөлу заңды бөлінген қаражатты толық немесе ішінара жұмсаудан президенттің бас тартуы.

Императивті – сөссіз бағынуды, орындауды талап ету.

Империя – император билейтін монархиялық мемлекет; отаршыл ірі держава.

Импичмент – уәкілдіктерінен айыру мақсатымен мемлекеттің жоғарғы лауазымды адамдарын парламент сотына тарту рәсімі.

Импорт – шетел тауарларын немесе капиталдарды елге әкелу.

Инаугурация – ұлықтау; ұлықтау рәсімі; мемлекет басшысының өз лауазымын атқаруына кірісуінің салтанатты рәсімі.

Инвестиция – қаржы салу (бір іске, кәсіпке капитал салынуы).

Инвестициялар – лизинг шартын жасаған кезден бастап қаржы лизингі заттарын, сондай-ақ оларға құқықтарды қоса алғанда, заңды тұлғаның жарғылық капиталына инвестор салатын мүліктің барлық түрлері (жеке тұтынуға арналған тауарлардан басқа) немесе кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын тіркелген активтерді ұлғайту.

Инвестициялар жөніндегі уәкілетті орган – Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын, инвестициялық келісімшарттар жасасу және олардың орындалуын бақылау жөніндегі мемлекеттік орган.

Инвестициялық дау – инвестордың инвестициялық қызметіне байланысты инвесторлар мен мемлекеттік органдар арасындағы шарттық міндеттемелерден туындайтын дау.

Инвестициялық жоба – концессионердің (құқық мирасқорының) концессия шарты шеңберінде жасаған және алған өндірісін қоса алғанда, жаңа өндірістер құруға, жұмыс істеп тұрғандарын кеңейтуге және жаңартуға инвестициялар көздейтін іс-шаралар кешені.

Инвестициялық келісімшарт – инвестицияларды жүзеге асыруға арналған, инвестициялық преференцияларды көздейтін шарт.

Инвестициялық қызмет — жеке және заңды тұлғалардың коммерциялық ұйымдардың жарғылық капиталына қатысуы жөніндегі не кәсіпкерлік қызмет үшін пайдаланылатын тіркелген активтерді түзу немесе ұлғайту жөніндегі, сондай-ақ концессионердің (кұқық мирасқорының) концессия шарты шеңберінде жасаған және алған тіркелген активтері жөніндегі қызметі.

Инвестициялық портфель — бағалы қағаздар рыногы субъектісінің меншігіндегі немесе басқаруындағы әр түрлі қаржы құралдарының жиынтығы не инвестициялық қорлар туралы Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген талаптарға сәйкес инвестициялық қордың мүлкі.

Инвестициялық преференциялар — Қазақстан Республикасының инвестициялық жобаның іске асырылуын жүзеге асырушы заңды тұлғаларына Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес берілетін атаулы сипаттағы артықшылықтар.

Инвестициялық стратегиялық жоба — Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын тізбеге енетін және Қазақстан Республикасының экономикалық дамуына стратегиялық ықпал етуге қабілетті инвестициялық жоба

Инвестор — инвестицияларды жүзеге асырушы жеке және заңды тұлғалар.

Индемнитет — 1) кейбір буржуазиялық елдерде — парламенттік қызметі үшін депутатты жауапкершілікке

тартуға жол берілмейтін парламенттегі дауыс беру еркіндігі; 2) халықаралық құқықта-зиянды өтеу, төлемақы.

Индепендент – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы пуританизмнің радикалдық қанаты, орта буржуазия мен джентридің мүдделерін білдіреді.

Индустрия – өнеркәсіп.

Инкорпорацияы – 1) өзінің құрамына енгізу, қосылу; 2) заңдардың мазмұнын өзгертусіз оларды белгілі бір тәртіпте (хронологиялық, алфавиттік, құқық салалары бойынша) мемлекет заңдарының жүйеленуі.

Индоссамент – вексель сыртындағы немесе аллонждағы табыстау жазбасы, бұл осы вексель бойынша иелену құқығының басқа тұлғаға берілгенін куәландырады.

Индоссант – вексельді табыстаушы тұлға.

Инкассо – өздерінің клиенттерінің атынан және олардың есебінен түрлі құжаттар (вексель, чек және т.б.) бойынша банкпен ақшаны алуды белгілейтін банк операциясы.

Инновация – өндірістің және қоғамды басқарудың түрлі салаларына енгізілуі экономикалық тұрғыдан тиімді және (немесе) әлеуметтік, экологиялық тұрғыдан маңызды болып табылатын, зияткерлік меншік объектісі

болып табылатын ғылыми және ғылыми-техникалық қызметтің нәтижесі.

Инспекция – 1) бақылау тәртібінде мекемелердің және тұлғалардың әрекетінің дұрыстығына қадағалау; 2) қандайда бір қызметтің жай күйін тексеру.

Интерпелляция – 1) сөзді бөлу, сотқа шағым, талап; 2) бір қатар шетел мемлекеттеріндегі үкіметке немесе жекеленген министрге депутаттар тобының жүргізіліп жатқан ішкі немесе сыртқы саясат немесе қандай да бір нақты мәселе жөнінде түсніктеме беру талабымен жүгіну.

Интерпол – қылмыстық полицияның халықаралық ұйымы.

Институт – 1) қоғамдық құрылымның белгілі нысаны, қоғамдық қатынастардың қандайда бір аумағындағы құқық нормаларының жиынтығы; 2) кейбір жоғарғы оқу орындары мен ғылыми мекемелерінің атауы.

Инфляция – құнсыздану (айналымдағы қағаз ақшаның шамадан тыс көбейіп кетіп құнсыздануы).

Ипотека – ақшалай несиені қамтамасыз ету үшін кепілзатқа салынатын жылжымайтын мүлік; кепілге салынған меншік жөніндегі кепілхат.

К

Каботаж – бір мемлекет ішіндегі порттардың арасындағы кеме шаруашылығы.

Кадастр – тізімдеме (салық түсетін нысаналардың тізімі); мәліметтер жиынтығы.

Кадрлар – кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның барлық немесе анағұрлым білікті қызметкерлерінің құрамы.

Казус – шытырман; сорақылық; шатақ; шырмау (шырмалған қиын оқиға).

Казуальды – кездейсоқ, біріктіруге жатпайтын.

Казустық гипотеза – құқық нормаларында нақтылы, жеке жағдайлардың барлық сипаттамаларын айқындап белгілеуді айтады.

Капиталға қомақты қатысу – дауыс беретін акциялардың (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) жиырма және одан астам процентін тікелей немесе жанама, дербес немесе бір не бірнеше тұлғамен бірлесіп иелену не акциялардың жиырма және одан астам процентімен дауыс беру мүмкіндігінің болуы.

Камералдық бақылау – салық төлеушілер берген салық есептілігін және басқа да құжаттарды зерделеу мен талдау негізінде тікелей салық органы жүзеге асыратын бақылау.

Камерарий – 1) ежелгі Франциядағы патша қазынасын басқарушы; 2) ежелгі Англиядағы мүлік пен қаржы үшін жауап беретін лауазымды тұлға.

Канцлер – 1) кейбір елдердегі жоғарғы дәрежелі атақ (Ұлыбританияда қаржы министрі); 2) ежелгі

Франциядағы басқа лауазымды тұлғалардың жұмысын бақылап отырған лауазымды тұлға.

Кантон — кейбір мемлекеттердегі әкімшілік-территориялық бөлім. (мысалы, Швейцарияда).

Капеллан — Ежелгі Англияда патша кеңсесін меңгеруші.

Капитализм — қоғамдық құрылыс.

Капитуляция — берілу; тізе бүгу; қиыншылықтан жүрексініп кейін шегіну.

Кардинал — католикалық шіркеудегі жоғарғы шен.

Кассация — сот үкімін бұзу; сот ережелерін я заңдарын бұзған төменгі соттың үкімін жоғарғы соттың қарап бұзуы.

Кастодиан — бағалы қағаздар нарығының қаржы құралдарының және клиенттер ақшасының есебін алуды және олар бойынша құқықтарды растауды, клиенттердің құжатты қаржы құралдарының сақталуы жөнінде өзіне міндеттемелер қабылдай отырып оларды сақтауды және заң актілеріне сәйкес өзге қызметті жүзеге асыратын кәсіби қатысушысы.

Кастодиан-банк — бағалы қағаздар жөніндегі құқықтарды тіркеу мен есепке алу, құжаттамалық бағалы қағаздарды сақтау және клиенттердің ақшасын есепке алу жөніндегі қызметті жүзеге асырушы банк.

Каудильо – Латын Америкасындағы әскери диктатор.

Каузальды – себепті.

Каучуктық параграфтар – Германияда кеңейтілген түсіндіруді көздейтін параграфтар.

Кафедра – 1) жоғарғы оқу орындарында белгілі бір ғылым саласындағы профессорлар мен оқытушылардың біріккен тобы; 2) мінбе; лектор, шешен шығып сөйлейтін мінбе.

Каштелян – 1) Польша округын басқарған лауазымды тұлға; 2) Чехияның қала мен облысқа басшылық жасаған князь өкілі.

Кәсіпкерлік – меншік түрлеріне қарамастан, азаматтар мен заңды тұлғалардың, тауарларға (жұмысқа, қызметке) сұранымды қанағаттандыру арқылы таза табыс табуға бағытталған, жеке меншікке (жеке кәсіпкерлік) не мемлекеттік кәсіпорынды шаруашылық басқару құқығына (мемлекеттік кәсіпкерлік) негізделген ынталы қызметі. Кәсіпкерлік қызмет кәсіпкердің атынан, оның тәуекел етуімен және мүліктік жауапкершілігімен жүзеге асырылады.

Кәсіптік одақтар – дербес, тіркелген жеке мүшелігі бар қоғамдық бірлестіктер, оларды азаматтар өздерінің кәсіптік мүдделерінің ортақтығы негізінде өз мүшелерінің еңбек ету, сондай-ақ басқа да әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен мүдделерін білдіріп,

қорғау, еңбек жағдайларын қорғау мен жақсарту үшін ерікті түрде құрады.

Кәсіпорын – кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мүліктік кешен құқық объектісі түріндегі кәсіпорын деп танылады.

Кәсіптік ауру – қызметкердің өз еңбек (қызмет) міндеттерін атқаруына байланысты қызметкерге зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсер етуінен туындаған созылмалы немесе қатты ауру қызметкер еңбек (қызмет) міндеттерін атқарған кезде оның өмірі мен денсаулығына зиян келтіргені үшін жұмыс берушінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру туралы.

Кәсіптік бағдар – мүгедектің еңбек қызметі түрлерін таңдауына көмек көрсетуге бағытталған шаралар жүйесі.

Квота – бөлім; үлес; шама;

Кворум – мәжіліс шешімінің заңды болуы үшін қатысушылар санының жеткілікті болуы.

Квестор – 1) кейбір елдерде парламенттің әкімшілік-шаруашылық бөлігін жүргізетін лауазымды адам; 2) Ежелгі Римдегі консулдың арнайы өкілеттіктерге ие емес көмекшісі; 3) Византия мемлекетінің Мемлекеттік Кеңестің төрағасы.

Кеден қоймалары – кеден қоймасының кедендік режиміне сәйкес тауарларды сақтау үшін арнайы белгіленген және жайластырылған үй-жай немесе орын кеден қоймасы.

Кедендік алымдар – Қазақстан Республикасының кеден органдары тауарлар мен көлік құралдарын кедендік ресімдеу, кедендік алып жүру үшін, сондай-ақ оларды Қазақстан Республикасының кеден органдары бекітетін қоймаларда сақтау үшін алатын кедендік төлем түрлері.

Кедендік алып жүру – кеден органдары лауазымды адамдарының кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарын алып жүруі.

Кедендік әкімшілік жүргізу – кеден заңдарына сәйкес Қазақстан Республикасының кеден органдары жүзеге асыратын ұйымдық-құқықтық және өзге де іс-әрекеттер мен шаралар жиынтығы.

Кедендік баж – кеден органдары тауарды кедендік аумағына әкелген кезде немесе тауарды аталған аумақтан әкеткен кезде алатын және осындай әкелу немесе әкетудің ажырамас шарты болып табылатын кедендік төлемнің түрі.

Кедендік бақылау – кеден және өзге де заңдарын сақтау бойынша кеден органдары жүзеге асыратын, орындалуын бақылау кеден органдарына жүктелген шаралардың жиынтығы.

Кедендік бақылаудағы тауарлар – Кеден кодексіне сәйкес кедендік бақылау жүзеге асырылатын тауарлар.

Кедендік декларация – тауарлар мен көлік құралдары туралы декларант мәлімдеген мәліметтерді жазбаша және (немесе) электрондық түрде растайтын құжат.

Кедендік инфрақұрылым – кеден органдарының жұмыс істеуіне жағдай жасайтын, сондай-ақ кеден органдарының лауазымды адамдарына әлеуметтік қызмет көрсетуге арналған үйлер мен ғимараттар.

Кедендік операциялар – кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарына қатысты кеден органдары да, тұлғалар да кеден заңдарына сәйкес жасайтын жекелеген іс-әрекеттер.

Кедендік рәсімдер – кеден органдары мен кеден ісі саласындағы тұлғалардың кедендік бақылаудағы тауарлар мен көлік құралдарына қатысты жасайтын іс-әрекеттерінің жиынтығы.

Кедендік режим – кедендік аумағында не одан тыс жерлерде өткізу, пайдалану мақсаттарына қарай тауарлар мен көлік құралдарын кедендік аумағы арқылы өткізу кезіндегі олардың кеден ісі саласындағы мәртебесін айқындайтын, кеден кодексінде белгіленген нормалардың жиынтығы

Кедендік ресімдеу – тауарлар мен көлік құралдарын кедендік шекарасы арқылы өткізуге байланысты

адамдар және кеден органдары жасайтын іс-әрекеттер мен рәсімдердің жиынтығы.

Кепілді кредитор – талаптары борышкердің мүлкін кепілге салумен қамтамасыз етілген міндеттемелер бойынша кредитор

Кепілдіктер – қызметкерлерге әлеуметтік-еңбек қатынастары саласында берілген құқықтардың жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге көмектесетін құралдар, тәсілдер мен жағдайлар;

Керлдар – Ежелгі Англиядағы шаруалар-қауым мүшелері.

Кен орны – құрамында табиғи шоғырланған пайдалы қазбасы (пайдалы қазбалары) бар жер қойнауының бөлігі.

Кен орнын игеруді талдау – пайдалану объектісін игеру процесінде ұңғымалар мен қаттарды геологиялық-кәсіпшілік, геофизикалық, гидродинамикалық және басқа да зерттеулер нәтижелерін, сондай-ақ мұнай өндіруді оңтайландыру мен оны алу коэффициентін ұлғайту мақсатында мұнай мен газ қорларының ағымдағы орналасуын және өнімділік қаттарда жүріп жатқан процестерді анықтау үшін және осының негізінде игеруді реттеу жөніндегі ұсынымдарды әзірлей отырып, игеру көрсеткіштерінің динамикасын кешенді зерделеу.

Кен орнын сынамалы пайдалану – өнеркәсіптік игерудің технологиялық схемасы мен жобасын жасау үшін қаттардың және кен шоғырларының геологиялық–кәсіпшілік сипаттамалары туралы қолда бар ақпаратты нақтылау мен қосымша ақпарат алу, ұңғымаларды кешенді геологиялық–геофизикалық және гидродинамикалық зерттеу мақсатында көмірсутек шикізатының кен орындарында жүргізілетін операциялар. Сынамалы пайдалану барлау ұңғымаларын уақытша пайдалануды көздейді.

Кенбет – Ежелгі Египеттегі 30 судьядан құралған жаңа патшалық кезеңіндегі орталық сот.

Кең таралған пайдалы қазбалар – табиғи күйінде немесе сәл өңделіп және тазартылып, негізінен жергілікті шаруашылық мұқтаждарын қанағаттандыру үшін пайдаланылатын құм, саз, қиыршық тас және басқа да пайдалы қазбалар.

Кешен – тұтастықты құрайтын заттардың, әрекеттердің, құбылыстардың немесе қасиеттердің үйлесімділігі, жиынтығы.

Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) – айрықша құқықтар кешенінің құқық иеленушісі осы кешенді басқа тұлғаға өтемді негізде пайдалануға беретін кәсіпкерлік қызмет.

Кешенді лицензиар (франчайзер) – кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша тарап, айрықша құқықтар кешенін кешенді лицензиатқа өтемді негізде

пайдалануға беретін айрықша құқықтар кешенінің (лицензиялық кешеннің) құқық иеленушісі.

Кешенді лицензиат (франчайзи) – кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша тарап, лицензиардың айрықша құқықтар кешенін кәсіпкерлік қызмет пайдаланатын, осы кешеннің құқық пайдаланушысы.

Клерк – кейбір елдерде кеңсе қызметкері.

Клиринг – сыртқы саудада ақшасыз есеп айырысу.

Кнессет – Израильдегі парламент.

Коалиция – одақ; жалпы мақсатқа жету үшін мемлекеттер мен партиялардың жасаған бірлігі.

Кодекс – 1) құқықтың қандай да бір аумағына қатысты заңдардың жүйеленген жинағы (Азаматтық кодекс, еңбек кодексі және т.б.); 2) ережелердің, нормалардың жиынтығы. (Мысалы, моральдық кодекс).

Кодекстің (ереженің) құрылымының «пандекттік» жүйесі – Германияда бұл жағдайда сала үшін ортақ институттардың нормалары жалпы бөлімде көрініс табады.

Кодификация – кодтандыру; құқықтың жеке тарауларына жататын мемлекет заңдарын бірыңғай жүйеге келтіріп біріктіру.

Коллизия – 1) қарама-қайшы мүдделердің, көзқарастардың бетпе-бет келуі; 2) бір мемлекеттің

жекеленген заңдарының арасындағы қайшылық немесе түрлі мемлекеттердің заңдарының, сот шешімдерінің қайшылығы.

Колон – Византия мемлекетіндегі белгілі бір салықтарды төлегені үшін және міндеттерді атқарғаны үшін шартты жер пайдалану жүйесі.

Колонат – Византия мемлекетінде белгілі бір салықтарды төлегені үшін және міндеттерді атқарғаны үшін шартты жер пайдалану жүйесі.

Коммендация - Ежелгі Франктерде өзін феодалдың қамқоршылығына беру.

Коммерция – сауда-саттық; кең мағынасында-кіріс алуға бағытталған капиталистік қоғамдағы қызмет.

Коммуна – төменгі әкімшілік білікті құрайтын қалалық немесе ауылдық үлгідегі кейбір мемлекеттердегі мысалы, Франциядағы, Италиядағы, Бельгиядағы халық.

Коммуникация – байланыс; қатынас жол.

Коммюнике – мазмұндама; мәлімдеме; халықаралық маңызы бар айрықша мәселе жөнінде ресми мәлімдеме.

Коморник – 1) Польшаның патша сарайын қамтамасыз ету үшін жауап беретін лауазымды тұлға; 2) Чехияның жоғарғы қазынаны басқарушы.

Конвент – кейбір елдердегі ерекше заң шығару құзыреті бар сайламалы органдардың атауы.

Конвенция – келісім; келісімшарт; арнаулы мәселе жөнінде халықаралық шарт.

Комбатант – әскери шиелініс тараптарының бірінің әскери күштерінің құрамында әскери қимылдарында тікелей қатысушы және ерекше заңды мәртебеге ие тұлға.

Конгресс – 1) халықаралық съезд; 2) АҚШ және басқа кейбір елдердегі парламенттің атауы; 3) кейбір саяси партиялардың және ұйымдардың атауы (мысалы, Үндістан ұлттық конгресі).

Конгрессмен – конгресс мүшесі: АҚШ конгресінің өкілетті палатасының мүшесі.

Кондоминиум – бір объектіні, көбіне жылжымайтын мүлікті бірлесіп иелену; бір аумақты бірнеше мемлекеттің бірлесіп басқаруы.

Конклюденттік – шартты бекітуге бағытталған әрекет.

Конкубинат – Ежелгі Римдегі некеден тыс бірге өмір сүру.

Конкурстық басқарушы – конкурстық іс жүргізуді жүзеге асыру үшін белгіленген тәртіппен тағайындалған адам.

Конкурстық кредитор – өзінің мүлiктiк талаптарын қанағаттандыруда заңнаманың күшiмен де, кепiл туралы келiсiмнiң күшiмен де артықшылығы жоқ кредитор.

Конкурстық масса – борышкердiң конкурстық iс жүргiзу процесiнде шығынды өндiрiп алуға болатын мүлкi, сондай-ақ осы Заңда көзделген жағдайларда, өзге де тұлғалардың мүлкi.

Конкурстық iс жүргiзу – кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру және банкротты (дәрменсiз борышкердi) борыштардан босатылған деп жариялау мақсатында жүзеге асырылатын рәсiм.

Коннетабль – Ежелгi Франциядағы патша әскерiнiң қолбасшысы.

Коносамент – тасымалдауға қабылданған жүктi куәландыратын және жүктi жөнелтушiге кеме капитанымен берiлетiн теңiз қол хаты.

Консалидация – кейбiр нормативтiк құқықтық кесiмдердi бiрiктiру арқылы нормаларда кездесетiн қайталауларды жоққа шығарып, жаңа мәтiнiн қалыптастыру.

Консистори – Византия мемлекетiнiң Мемлекеттiк кеңес, мемлекеттiк басқарудың орталық органы.

Консолидация – бiрiгу; нығайту; нығаю; шоғырлану.

Консорциум – қандайда бiр iрi қаржылық операцияларды жүргiзу үшiн бiрнеше банктердiң немесе

өндірістік монополиялардың арасындағы уақытша келісім.

Конституция – 1) елдің негізгі заңы; ең жоғарғы заң күші бар нормативтік акт. 2) құрылыс; түзіліс.

Конституцияны жүзеге асыру механизмі – өзіне конституцияның қызметін, оның нормаларын жүзеге асырудың субъектілері мен объектілерін, формалары мен тәсілдерін енгізетін жүйені қарайды.

Конституцияны жүзеге асыру объектілері – қоғам, оның әлеуметтік, экономикалық, саяси құрылымдары; мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдар және әлеуметтік өмірдің басқа қатысушылары.

Конституцияны жүзеге асыру субъектілері – халық, мемлекет, аумақтық мемлекеттік құрылым, ұлттар, этникалық және ұлттық топтар; қоғамдық-саяси ұйымдар; азаматтар, шетел азаматтары және азаматтығы жоқ тұлғалар.

Конституциялық әдет-ғұрыптар – бұл ресми дерек көздерінде белгіленбеген, алайда мемлекеттің үнсіз рұқсат беруімен ұзақ уақыттық кезең аралығында, тәжірибеде қолданылатын ереже. Мұндай конституциялық әдет-ғұрыптар Ұлыбританияда кең таралған.

Конституциялық заңдар – қабылдау мен олардың тізімі конституциямен (мысалы, конституцияның 92-бабы) қаралған. Қарапайым заңдар тәртібімен

салыстырғанда неғұрлым күрделі, Конституцияда арнайы ескертілген, мемлекет үшін аса маңызды мәселелер бойынша қабылданады.

Консул – басқа мемлекеттің жергілікті өкімет алдында өз мемлекетінің және азаматтарының мүддесін қорғайтын ресми адамы.

Континуитет – парламенттік іс жүргізу ережесі, оған сәйкес егер ұсынылған заң жобасы парламенттің сол сессиясының аяғына дейін бекітілмесе, онда ол жоба келесі сессияда қайта жаңғыртылады, яғни сессиясының аяқталуы заң шығарушылық іс жүргізуді үзбей тек тоқтата тұрады.

Контрабанда – мемлекет шекарасынан тауарды бажсыз жасырын өткізу.

Контрагент – шарт бойынша белгілі бір міндеттемалерді өзіне алушы тұлға немесе мекеме.

Контракт – шарт, келісім.

Контрактация – өнімді өндіруші кәсіпорындар мен тұлғалардың және осы кнімді дайындайтын және сататын ұйымдардың арасындағы шарт.

Контрассигнатура – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы патша жарлығына сәйкес министр қол қойғаннан кейін ғана заңды күшіне енетінін білдіретін ереже.

Конфедерация – қайсыбір қоғамдық ұйымдардың не мемлекеттердің бірлестігі.

Конференция – белгілі бір мемлекеттердің, ұйымдардың, уәкілді органдардың, ғылыми және өзге ұйымдардың кеңесі, жиналысы.

Концерн – капиталистік монополиялардың бір нысаны ретінде ортақ қаржылық жетекшілігінде дербес өндірістік, қаржылық сауда кәсіпорындарының бірлестігі.

Концессия – өндірістік кәсіпорындарды, жер жайылымдарын пайдалануға мемлекеттің жеке кәсіпкермен, шетел фирмасымен бекітілген шарты.

Концепция – құбылыстың қандай да бір түсінігінің, көзқарастарының жүйесі.

Кооператив – бірлесіп өнімді өндіру мен сату, тауарлар мен қызметтерді сатып алу және тұтыну, тұрғын жайлардың құрылысы және т.б. мақсатында тұлғалардың бірлестігі.

Копигольдерлер – Ежелгі Англияда басыбайлы шаруалардың ұрпақтары, ақшалай және заттай сипаттағы міндеттерді иеленді.

Корпорация – кәсіби немесе өзге де мүдделері бойынша біріккен қоғам, одақ, тұлғалардың тобы.

Космос – әлем; ғарыш; дүние.

Котвал – Ұлы Монғолдар империясындағы қала басшысы.

Креолдар – Латын Америкасындағы ақ (испан) колонистерінің ұрпақтары.

Кредитор – еңбекке ақы төлеу, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорына әлеуметтік аударымдарды төлеу, авторлық сыйақы төлеу, салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер бойынша міндеттемелерді қоса алғанда, борышкерге азаматтық-құқықтық және өзінің өзге де міндеттемелерінен туындайтын мүліктік талаптары бар тұлға;

Куә – іс үшін маңызы бар мән-жайлар туралы қандай да болмасын мәліметтер өзіне белгілі болған тұлға куә болып табылады. Адамның айғағы, егер ол өзінің хабардар болу көзін көрсете алмаса, дәлелдеме деп танылмайды

Курия – Ежелгі Римдегі Курион басқарған, 10 рудан құрылған әскери және діни бірлік.

Курфюрст – Орта ғасырлық Германиядағы ірі князь.

Кутюмдар – Ежелгі Франциядағы әдет-ғұрыптар.

Күрделі геологиялық құрылымы бар кен орындары – қорларының жетпіс пайызынан астамы қуатының өзгеріп тұратындығымен не пайдалы қазба денелерінің бұзылып орналасуымен немесе пайдалы қазбаның сақталмаған сапасымен және негізгі құнды компоненттерінің теңдей емес бөлінуімен не коллектордың немесе өнімділік қабаттардың коллекторлық қасиеттерінің біртектес болмауымен не

ерекше жоғары қабаттық қысыммен сипатталатын кен орындары.

Кшатрийлер варнасы – Ежелгі Үндістандағы әскерлер мен билеушілер.

Қ

Қабілетсіздік – психикасының ауруы немесе ақыл-есінің кемдігі салдарынан азаматтардың өз іс-әрекеттерінің мәнін түсіне алмауы немесе оған басшылық ете алмауы

Қағида – қандай да бір қызмет түрін ұйымдастыру және жүзеге асыру тәртібін белгілейтін нормативтік құқықтық акт.

Қажетті қорғану – қажетті қорғану жағдайында, яғни жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскесін және қорғанушының немесе өзге де адамдардың басқа да құқықтарын, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне қол сұғушыға зиян келтіру арқылы құқыққа қарсы қол сұғылудан қорғау кезінде, егер бұл ретте қажетті қорғану шегінен шығып кетуге жол берілмеген болса, Қазақстан Республикасының Президентінің Әкімшілігі – мемлекет басшысының қызметтерін орныдауды қамтамасыз ететін Қазақстан Республикасы Президентінің атқарушы жұмыс аппараты.

Қоғам – экономикалық және рухани біртұтастықпен, өмір сүру жағдайын ұйымдастырудың тұтастығымен сипатталатын, белгілі бір аумақтағы адамдар бірлігі.

Қазақстан республикасындағы адвокат – жоғарғы заң білімі бар, адвокаттық қызметті жүзеге асыру құқығына лицензия алған, міндетті түрде адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және «Адвокаттық қызмет туралы» Заңымен реттелетін адвокаттық қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы.

Қазақстан Республикасындағы Әділет министрлігі – Қазақстан Республикасындағы Үкіметінің құрылымына кіретін, Республика Премьер-Министрінің ұсынуымен Республика Президенті құратын, қайта ұйымдастыратын және тарататын орталық атқарушы орган.

Қазақстан Республикасындағы әділет органдары – өз құзыреті шегінде мемлекеттің қызметін құқықтық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын, мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен азаматтардың жұмысында заңдылық режиміне қолдау жасайтын, азаматтардың және ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз ететін атқарушы билік органдары.

Қазақстан Республикасындағы дипломатиялық қызметі – Қазақстан Республикасының Конституциясына, «Қазақстан Республикасының

дипломатиялық қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына, Қазақстан Республикасының өзге де нормативтік құқықтық актілері мен халықаралық шарттарына сәйкес жүзеге асырылатын Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызмет органдарындағы Қазақстан Республикасының азаматтарының кәсіби қызметі.

Қазақстан Республиканың Конституциялық Кеңесі – бұл Қазақстанның барлық аумағында Конституцияның ең жоғарғы заңдық күшін қамтамасыз ететін мемлекеттік орган. Конституциялық Кеңес Конституцияның құқықтық қорғалуын жүзеге асырады, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларына ресми түсіндірмелер береді.

Қазақстан Республикасындағы жоғарғы соты – азаматтық, қылмыстық және жалпы сот ісін жүргізудің соттарда қаралатын өзге де істер жөніндегі жоғары сот органы заңда көзделген іс жүргізу нысандарында олардың қызметін қадағалауды жүзеге асырады, сот практикасының мәселелері бойынша түсініктемелер беріп отырады.

Қазақстан Республикасындағы кедендік аумағы мен кедендік шекарасы – Қазақстан Республикасының кедендік аумағын құрғақтағы аумақ, аумақтық сулар (теңіз) және ішкі сулар, олардың үстіндегі әуе кеңістігі, сондай-ақ Қазақстан Республикасының құрлықтық кайраңында орналасқан жасанды аралдар, қондырғылар, ғимараттар және кеден ісі саласында Қазақстан

Республикасының юрисдикциясында ғана болатын өзге де объектілер құрайды.

Қазақстан Республикасындағы қаржы полициясы органдары – заңмен белгіленген өкілеттіктері шегінде жедел-іздігіру қызметін, алдын ала тергеу және анықтау, әкімшілік іс жүргізу арқылы экономика мен қаржы қызметі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласында адам мен азаматтың құқықтарына, қоғам мен мемлекет мүдделеріне қылмыстық және құқыққа қайшы өзге де қол сұғушылықтың алдын алуға, оны анықтауға, жолын кесуге, ашуға және тергеуге бағытталған құқық қорғау қызметін жүзеге асыратын арнаулы мемлекеттік органдар.

Қазақстан Республикасындағы қарулы күштері – қорғанысты қамтамасыз ету, агрессияға тойтарыс беру немесе тікелей сыртқы қатерді болдырмау, сондай-ақ Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелерінен туындайтын міндеттерді орындау үшін Қазақстан Республикасы құрған және ұстайтын мемлекеттің әскери ұйымының негізі.

Қазақстан Республикасындағы қоғамдық бірлестіктері – Қазақстан Республикасында саяси партиялар, кәсіптік одақтар және азаматтардың ортақ мақсаттарға жету үшін ерікті негізде құрылған, заңдарға қайшы келмейтін басқа да бірлестіктері. Қоғамдық бірлестіктер коммерциялық емес ұйымдар болып табылады.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік шекарасы – Қазақстан аумағының шегін-құрлығын, суын, жер қойнауын және әуе кеңістігін айқындайтын сызық және осы сызық бойынша тігінен өтетін үстіңгі қабаты. Мемлекеттік шекара Қазақстан Республикасының Парламенті бекіткен Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарымен белгіленеді.

Қазақстан Республикасының Президент – мемлекеттің басшысы, мемлекеттің ішкі және сыртқы саясатының негізгі бағыттарын айқындайтын, ел ішінде және халықаралық қатынастарда Қазақстанның атынан өкілдік ететін ең жоғары лауазымды тұлға. Республика Президенті-халық пен мемлекеттік билік бірлігінің, Конституцияның мызғымастығының, адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының нышаны әрі кепілі. Республика Президенті мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және Үкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз етеді. Республика Президентше халық пен мемлекеттің атынан сөйлеу құқығы беріледі. Республика Президентіне, оның абыройы мен қадір-қасиетіне ешкімнің тиісуіне болмайды. Республика Президентінің абыройы мен қадір-қасиетіне нұқсан келтіру заң бойынша қудаланады.

Қазақстан Республикасындағы Президентінің күзет қызметі – Қазақстан Республикасының Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін, Қазақстан

Республикасының ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін күштерге жататын және «Қазақстан Республикасының Президентінің Күзет қызметі туралы» Заңымен белгіленген құзырет шегінде күзетілетін адамдар мен объектілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі күзет іс-шараларын жүзеге асыратын арнаулы мемлекеттік орган.

Қазақстан Республикасындағы прокуратурасы – республика аумағында заңдардың, Қазақстан Республикасы Президенті Жарлықтарының және өзге нормативтік құқықтық актілердің дәл және бірыңғай қолданылуына, жедел-ізвестіру қызметінің, анықтама мен тергеудің, әкімшілік және атқарушылық істер жүргізудің заңдылығына жоғары қадағалауды жүзеге асыратын, Қазақстан Республикасы Президентіне есеп беретін мемлекеттік орган.

Қазақстан Республикасындағы ұлттық қауіпсіздік органдары – Қазақстан Республикасының қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын және өздеріне берілген өкілеттіктер шегінде жеке адамның және қоғамның қауіпсіздігін, елдің конституциялық құрылысын, мемлекеттік егемендігін, аумақтық тұтастығын, экономикалық, ғылыми-техникалық және қорғаныс әлеуетін қорғауды қамтамасыз етуге арналған Қазақстан Республикасы Президентіне тікелей бағынатын және есеп беретін арнаулы мемлекеттік органдар.

Қазақстан Республикасындағы ішкі істер органдары – Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес анықтау, алдын ала тергеу мен жедел іздестіру қызметін, сондай-ақ қоғамдық тәртіпті сақтау мен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандығына, қоғам мен мемлекеттің мүдделеріне қылмыстық және өзге де заңға қарсы қол сұғушылықтардың алдын алу және жолын кесу жөніндегі атқарушылық және өкім етушілік функцияларын жүзеге асыратын арнайы мемлекеттік органдар.

Қазақстан ұлттық банкі – мемлекеттік мекеме ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға болып табылады, оның дербес балансы болады және өзінің филиалдарымен, өкілдіктерімен және ұйымдарымен бірге біртұтас құрылым құрайды.

Қазақстанның даму банкі – мемлекеттің қатысуы 100 пайыз болатын акционерлік қоғам.

Қайта сақтандыру – өздерінің арасында жасасқан қайта сақтандыру шартына сәйкес бір жағынан қайта сақтанушының сақтандыру тәуекелдерінің бәрін немесе бір бөлігін қайта сақтандыруға беруіне және екінші жағынан осы тәуекелдерді қайта сақтандыру ұйымының қабылдауына байланысты қызмет және соған байланысты туындайтын.

Қайырымдылық көмек – жеке тұлғаларға әлеуметтік қолдау көрсету мақсатында, коммерциялық ұйымдарға,

сондай-ақ қызметін әлеуметтік салада жүзеге асыратын ұйымдарға олардың жарғылық қызметін қолдау мақсатында өтеусіз негізде берілетін көмек.

Қамқоршылық – он төрт жастан он сегіз жасқа дейінгі балалардың құқығы мен мүддесін қорғаудың құқықтық нысаны.

Қаржы лизингі – лизинг беруші сатушыдан өз меншігіне сатып алған және лизинг шартымен келісілген лизинг нысанасын лизинг алушыға белгілі бір төлемақысына және белгілі бір талаптармен уақытша иеленуге және кәсіпкерлік мақсаттар үшін кемінде үш жыл мерзімге пайдалануға беруге міндеттенетін инвестициялық қызметтің түрі. Бел орайда лизинг шарты бойынша лизинг нысанасын беру мына талаптардың біріне немесе бірнешеуіне сай келуге тиіс: лизинг нысанасын лизинг алушының меншігіне беру және (немесе) лизинг алушыға тіркелген баға бойынша лизинг нысанасын сатып алу құқығын беру лизинг шартымен айқындалады; лизинг мерзімі лизинг нысанасының пайдалы қызмет ету мерзімінің 75 процентінен асады; лизинг төлемдерінің лизингтің бүкіл мерзімі ішіндегі ағымдық (дисконтталған) құны лизингтің берілген нысанасы құнының 90 пайызынан асады.

Қаулы – соттың үкімнен басқа әртүрлі шешімдері; анықтаушының, тергеушінің, прокурордың қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу барысында қабылданған шешімдері.

Қауіпсіздік нормалары — қызметкерлердің еңбек қызметі процесінде олардың өмірі мен денсаулығын сақтауға бағытталған ұйымдастырушылық, техникалық, санитарлық-гигиеналық, биологиялық және өзге де нормаларды, ережелерді, рәсімдер мен өлшемдерді қамтамасыз ету тұрғысынан өндіріс жағдайларын, өндірістік және еңбек процесін сипаттайтын сапалық және сандық көрсеткіштер.

Қауіпті еңбек жағдайлары — еңбекті қорғау ережелері сақталмаған жағдайда белгілі бір өндірістік немесе жоюға болмайтын табиғи факторлардың әсері қызметкердің жарақаттануына, кәсіптік ауруға шалдығуына, денсаулығының кенеттен нашарлауына немесе улануына әкеп соқтыратын, соның салдарынан еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуы, кәсіптік ауруға шалдығуы не өлімі туындайтын еңбек жағдайлары.

Қауіпті өндірістік фактор — қызметкерге әсер етуі еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуға (өндірістік жарақатқа немесе кәсіптік ауруға) немесе өлімге әкеп соқтыруы мүмкін өндірістік фактор.

Қияс — қаралатын, шешілетін мәселелерді бұрын шешімін тапқан істермен салыстыру арқылы Құран хадистер негізінде шешім қабылдау, прецедент жасау.

Қоғамдық бірлестік — заңдарға қайшы келмейтін ортақ мақсаттарға жету үшін азаматтардың ерікті бірігуі нәтижесінде құрылған ұйым.

Қоғамдық сана — объективті дүние мен қоғамдық болмыстың адам санасында бейнеленуі.

Қоғамдық қатынастар — белгілі бір өндіріс тәсілі негізінде өндірісте және өмірде адамдар арасында қалыптасатын күрделі де сан қилы қатынастар.

Қондырғы операторы — жұмыс істеуі парниктік газдар шығарындыларын көздейтін, Қазақстан Республикасы аумағында меншігінде немесе заңды пайдалануында қондырғысы бар заңды тұлға

Қондырғы паспорты — парниктік газдар шығарындыларын жүзеге асыратын қондырғының географиялық орналасқан жері туралы деректерді, пайдаланылатын технологияның қызмет түрлері мен сипаттамаларын, шығарындылардың базалық көлемі мен оларды есептеу әдістемесін, сондай-ақ мониторинг жоспары мен қондырғыларды есепке алу үшін қажетті өзге де мәліметтерді қамтитын құжат.

Қор — азаматтар және (немесе) заңды тұлғалар ерікті мүлiктік жарналар негізінде құрған, әлеуметтік, қайырымдылық, мәдени, білім беру және өзге де қоғамдық пайдалы мақсаттарды көздейтін, мүшелігі жоқ коммерциялық емес ұйым.

Қорғаншы (қамқоршы) — қорғаншылық пен қамқоршылық жөніндегі міндеттерді жүзеге асыру үшін заңда белгіленген тәртіппен тағайындалған адам.

Қорғаншылық – он төрт жасқа толмаған балалардың құқығы мен мүддесін қорғаудың құқықтық нысаны.

Қорғаушы – заңда белгіленген тәртіппен сезіктілер мен айыпталушылардың құқықтары мен мүдделерін қорғауды жүзеге асыратын және оларға заң көмегін көрсететін адам.

Қоршаған орта – атмосфералық ауаны, Жердің озон қабатын, жер бетіндегі және жер астындағы суларды, жерді, жер қойнауын, жануарлар мен өсімдіктер дүниесін, сондай-ақ осылардың өзара әрекетінен туындайтын климатты қоса алғанда, табиғи және жасанды объектілер.

Қоршаған ортаның авариялық ластануы – жеке және (немесе) заңды тұлғалардың шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерін жүзеге асыруы кезінде болған авариялардан туындаған және зиянды заттарды атмосфераға шығару және (немесе) суға тастау немесе жер беті учаскесінде, жер қойнауында қатты, сұйық немесе газ түріндегі ластаушы заттардың жайылуы немесе иістің, шудың, тербелістің, радиацияның пайда болуы немесе электромагниттік, температуралық әсер, жарықтың әсері немесе сол уақыт үшін жол берілетін деңгейден асатын өзге де физикалық, химиялық, биологиялық зиянды әсер ету болып табылатын қоршаған ортаның кенеттен абайсызда ластануы.

Қоршаған ортаға эмиссиялар – ластаушы заттардың шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру, зиянды физикалық әсер ету, күкіртті қоршаған ортада ашық түрде орналастыру және сақтау.

Қоршаған ортаға эмиссияларға арналған лимиттер – қоршаған ортаға белгілі бір мерзімге белгіленетін эмиссиялардың нормативтік көлемі.

Қоршаған ортаға эмиссияларға квота – нақты табиғат пайдаланушыға белгілі бір мерзімге бөлінетін қоршаған ортаға эмиссияларға арналған лимиттің бөлігі.

Қоршаған ортаны қорғау – қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі.

Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган – қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласындағы басшылықты және салааралық үйлестіруді жүзеге асыратын орталық атқарушы орган, сондай-ақ оның аумақтық органдары.

Қорық режимі аймағы – генетикалық ресурстарды, биологиялық саналуандықты, экологиялық жүйелер мен ландшафтарды ұзақ мерзім сақтауға арналған осы мақсаттарға қол жеткізу үшін жеткілікті көлемі бар ұйытқы аймақ.

Қоса атқарылатын жұмыс – қызметкердің негізгі жұмысынан бос уақытында еңбек шарты жағдайында тұрақты, ақы төленетін басқа жұмысты орындауы.

Құжат – материал көзінде дәлме-дәл жазып алынған, бір ізге түсіруге мүмкіндік беретін ақпарат.

Қызметкер – жұмыс берушімен еңбек қатынастарында тұратын және жеке еңбек шарты бойынша жұмысты тікелей орындайтын жеке тұлға.

Қызметкерлердің өкілдері – кәсіптік одақтардың, олардың бірлестіктерінің органдары және (немесе) Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген тәртіппен қызметкерлер уәкілеттік берген (сайлаған) өзге де жеке және (немесе) заңды тұлғалар.

Құқықтық жүйе – құқықтық шындықтың басқа белсенді элементтерімен – құқықтық идеологиямен және сот тәжірибесімен біртұтас қарастырылатын құқық.

Құқық жүйесі – құқық құрылымы, оның салалар мен институттарға тармақталуы.

Құқық жүктеуші нормалар – онда қаралған әрекеттерді жүзеге асыратын және олардың өкілеттік шеңберін анықтайтын субъектілер құқығын бекітетін нормалар

Құқықтық идеология – қоғамдағы құбылыстарды, қатынастарды құқық тұрғысынан ғылыми жүйеге келтіру.

Құқықтың қайнар көздері – мемлекетпен туындайтын немесе мемлекетпен ресми түрде танылатын құқық нормаларының көрінісінің және бекітілуінің, оларды заңды, міндеттемелік мән берудің құжаттық нысаны.

Құқықтық қатынас – субъективті құқықтар мен заңды міндеттеге ие болатын субъектілер арасындағы байланыс.

Құқықтық мәртебе – жеке тұлғаның қоғамда заңды түрде қалыптасқан бостандығы, табиғи және саяси құқықтары, әлеуметтік кемеліне келген жағдайы, рухани, мәдени білімі.

Құқықтық мемлекет – бұл құқық, заң үстемдік ететін, адамдардың құқықтары мен бостандықтарын танитын және оған кепілдік беретін жерде бәрінің заң және тәуелсіз сот алдындағы теңдігі қамтамасыз етілетін, ал билікті ұйымдастыру негізі болып биліктің заң шығарушы, атқарушы және сот билігіне бөліну қағидалары қаланған демократиялық мемлекет.

Құқықтық норма – мемлекет бекіткен, бәріне бірдей, формаларды айқын және орындалуы, сақталуы, қажет болған жағдайда күшпен қамтамасыз етеін мінез құлықтың үлгісі.

Құқықтық психология – қоғамның құқықтық сезімін, ақыл-ойын, әдет-ғұрып, дәстүрін біріктіру.

Құқықтық реттеу – құқықтың көмегімен қоғамдық қатынастарға, адамдардың жүріс-тұрысына құқықтық

құралдардың барлық жүйесімен әсер етуді жүзеге асыру.

Құқық саласы – құқық жүйесінің басты тармағы. Ол заңдық реттеудің өзіне тән режимімен ерекшеленеді және біртектес қоғамдық қатынастарды қамтиды.

Құқық субъектілері – құқық субъектілікке ие тұлғалар, яғни құқықтар мен міндеттерді иелене алатын азаматтар, ұйымдар мен қоғамдық құрылымдар.

Құқықтық талап – талаптарының тәжірибе жүзінде жүзеге асырылуын көрсететін, қоғамдық қатынастардың іс жүзінде ретке келтірілу жағдайы.

Құқық туралы Билль – 1) 1689 жылғы Ұлыбританиядағы конституциялық монархияны заңдастырған акт; 2) АҚШ-тағы 1787 жылғы АҚШ конгрессімен қабылданған және 1789-1791 жылдары федералдық өкімет қысымшылдығынан штаттардың демократиялық құқықтары мен бостандықтарын және құқықтарының кепілдіктерін жариялауды талап еткен халықтың қысымымен штаттар мен ратификацияланған Конституцияға алғашқы 10 түзетулер.

Құқықтың реттеу функциясы – нормативтік актілер арқылы қоғамдық қатынастардың байланысын, орындалу жолдарын, бағыттарын анықтап отыру.

Құқықтың функциясы – адамдардың іс-әрекетіне, мінезіне, тәртібіне нормативтік актілердің жасайтын

ықпалы мен әсері, сол арқылы қатынастардың дұрыс, уақытында орындалуын қамтамасыз ету.

Құқықтың қорғау функциясы – нормативтік актілердің қоғамдағы қарым-қатынасқа ықпалын, әсерін күшейту, жаман қатынастарға тыйым салу.

Құзырет – мемлекеттік орган, сондай-ақ, сол бір немесе өзге лауазымды тұлға иеленетін және тиісті заңды құжатта бекітілетін биліктік құқықтардың мазмұны мен көлемі.

Құрылтай шарты – коммерциялық емес ұйым құру туралы құрылтайшылардың келісімі, мұнда оны құру жөніндегі бірлескен қызмет тәртібі, оның меншігіне (жедел басқару) өз мүлкін беру және оның қызметіне қатысу шарты.

Л

Лагтинг – Норвегиялық парламенттің жоғарғы палатасы.

Ландтаг – Германиядағы (Федерация), Австриядағы облыстардың жоғарғы заң шығарушы органы.

Ландшафт – 1) жердің жалпы көрінісі; 2) географиялық мағынада жер бедерінің бөлігі.

Ландстинг – 1953 ж. Дейін дат парламентінің жоғарғы палатасы.

Латенттік – жасырын, сырт көзге көрінбейтін.

Легисттер – Ежелгі Франциядағы рим құқығын білетін заңгерлер.

Легитимация – қандай да бір құқықтың, өкілеттіліктің заңдылығын тану және растау, мысалы, некесіз туылған балаларды тану.

Лимит – шек; бір нәрсені жұмсаудың, пайдаланудың шекті, нормалы өлшемі.

Лауазымды адамдар – «Әкімшілік рәсімдер туралы» Заңда мемлекеттік функцияларды (өкімет өкілінің функцияларын) тұрақты, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша жүзеге асыратын не мемлекеттік органдарда ұйымдастырушылық-өкімдік немесе әкімшілік-шаруашылық функцияларын орындайтын адамдар ұғынылады.

Лауазымдық өкілеттік – заңдарда белгіленген құқықтары мен негізгі міндеттері бар мемлекеттік қызметшілер өз қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге жауап беретінін, нақты мемлекеттік лауазыммен көзделген өкілеттік.

Лицензия – 1) тауарларды әкелу және шығару құқығына рұқсат; 2) қандай да бір өнімді өндіру құқығына патентті пайдалануға рұқсат, шектеу салынған жабайы жанауарларды аулауға рұқсат.

Ловчий – Чехияның князь аңшылығын басқарушы.

Логика – 1) ойлау нысанындағы заңнама туралы ғылым; 2) орындылық, ішкі заңдылық, реттілік.

Лорд – 1) парламенттің жоғарғы палатасына мүше болуға құқық беретін Англиядағы құрметті лауазым; 2) Англиядағы жоғарғы дворяндықтың өкілі.

Лэттер – Ежелгі Англиядағы бағындырылған кельт тайпаларының жартылай тәуелді халқы.

М

Магараджа – Үндістанда князьдардың ең жоғарғы дәрежелі титулы.

Магнат – ірі жер иеленуші феодал, ірі капиталист.

Магистрат – 1) кейбір елдердегі қалалық басқарма (Норвегияғ Швеция, Дания және т.б); 2) Италия, Франция және кейбір шетелдердегі сот билігінің шенеулігі. (судья, тергеуші, прокурор).

Магистратура – Ежелгі Римдегі басқару мен сот өндіріс органы.

Мажоритарлық сайлау – бұл басым көпшілік қағида негізіне жататын сайлау мандаттарын бөлу жүйесі.

Мажоритарлық сайлаудың абсолютті басым көпшілік ішкі жүйе – бұл басым көпшілік дауысқа ие болған, яғни дауыстың 2/3, 3/4-ін алған үміткер сайланған болып саналатын ішкі жүйе.

Мажоритарлық сайлаудың салыстырмалы басым көпшілік ішкі жүйе – бұл өзге үміткерлерге қатынасы бойынша басым көпшілік дауыс алған үміткер сайланған болып саналатын ішкі жүйе.

Мамандандырылған салалық банк – қызметі Қазақстан Республикасының жеке заңнамалық актісімен реттелетін екінші деңгейдегі банк

Мандат – 1) қандай да бір құқықты немесе құзыретті куәландыратын құжат. Мысалы, депутаттық мандат; 2) (саяси) қайсы бір жерді, елді басқару үшін берілген құқық.

Мандамус – әдетте лауазымды тұлғаға қандайда бір іс әрекетті жасау белгіленген әдетте лауазымды тұлғаға қандайда бір іс әрекетті жасау белгіленген агло-саксондық жүйе елдеріндегі сот бұйрығы.

Манифест – 1) қандай да бір маңызды оқиға бойынша жоғарғы биліктің халыққа, өздерінің көзқарастарын, бағдарламаларын, шешімдерін байымдаған саяси партиялардың, қоғамдық ұйымдардың әдебиет топтарының хат жүзіндегі жазбаша үндеуі; Экономикалық мағлұмат; мағлұмхат (коносаменттердің тізбесі баяндалған, кеден органдарына, сондай-ақ жүк апарылатын порттардағы агенттер мен стивидорлық компанияларға көрсетілетін құжат); 2) қандай да бір маңызды оқиға бойынша жоғарғы биліктің халыққа жазбаша үндеуі.

Манципация – ежелгі рим құқығындағы – меншік құқығын берудің салтанатты тәсілі.

Материалдық зиян – шет мемлекет (шет мемлекеттер одағы) субсидиялаған импорттық тауар берудің отандық өндірушілер ұшырайтын нақты зиян және (немесе) олар алмаған табыстар (алынбай қалған пайда).

Материалдық залал – демпингтік баға бойынша тауар берудің отандық өндірушілер шегетін нақты зиян және (немесе) алынбаған кіріс (алынбай қалған пайда).

Материалдық құндылықтар – номенклатурасын (тізбесін және көлемін) Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын уәкілетті органның алдына қойылған міндеттерді қамтамасыз ету үшін қажет тауарлар.

Мәміле – азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері.

Мир-Бакши – Ұлы Монғолдар империясындағы әскери ведомстваның басшысы.

Мисдиминор – Ежелгі Англиядағы теріс қылық.

Майордом – Ежелгі Франктерде патша сарайын басқарушы.

Маршал – 1) Ежелгі Франктерде атты әскердің қолбасшысы; 2) генералдан жоғарғы әскери атақ.

Маршалек – Польшаның патша мен оның жанындағылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін лауазымды тұлға.

Мәдени революция – қазіргі замандағы Қытайда партиялық және мемлекеттік органдарда тазалау жүргізумен сипатталған, өздерінің саяси қарсыластарына бағытталған Мао Цзедун үкіметі жүзеге асырған кампания.

Мәміле – азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттері.

Меджлис – Түркиядағы парламенттің атауы; Иран парламентінің төменгі палатасы.

Медиатор – делдал.

Медсенат – ғылым мен көркем өнердің жомарт қамқоршысы.

Мекеме – басқару, әлеуметтік-мәдени немесе өзге де коммерциялық емес сипаттағы қызметтерді жүзеге асыру құрылтайшы құрған және қаржыландыратын ұйым.

Мемлекет – 1) басқару-қамтамасыз етушілік, қорғаушылық функцияларды жүзеге асыру мақсатында арнайы аппаратты иеленетін және елдің бүкіл халқы үшін өз еріктерін міндетті етуге қаблетті, жария биліктің саяси-аумақтық егеменді ұйымы; 2)

Конституциялық құқық ғылымында және тәжірбиесінде «ел», «халықаралық құқықтың негізгі субъектісі» ұғымдарына синонимдес термин.

Мемлекеттік аппарат – Конституциялық құқық ғылымында мемлекеттік билікті және мемлекеттің қызметінің жүзеге асыратын органдардың жүйесі. Тар мағынасында мемлекетті күнделікті басқару жұмысын орындайтын атқару билік органның жиынтығы.

Мемлекеттік әкімшілік қызметші – Қазақстан Республикасының заңдарында және Қазақстан Республикасы Президентінің актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, өз қызметін тұрақты кәсіби негізде жүзеге асыратын мемлекеттік қызметші.

Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қоры – әлеуметтік аударымдар алымын жинауды және міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушы болған асыраушысынан айрылған жағдайда, оның асырауындағы отбасы мүшелерін қоса алғанда, оған қатысты әлеуметтік қатер жағдайы басталған міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға төлемдер төлеуді жүргізетін заңды тұлға.

Мемлекеттік баж – уәкілдік берілген мемлекеттік органдардың немесе лауазымды адамдардың заңдық мәні бар іс-қимылдар жасағаны үшін және (немесе) құжаттарды бергені үшін алынатын міндетті төлем.

Мемлекеттік бақылау – мемлекеттің органдарымен шығарылатын заңдар мен өзге құқытық актілердің

сақталуын қамтамасыз ететін мемлекеттік билікті жүзеге асыру нысандарының бірі.

Мемлекеттік басқару нысаны – мемлекетте жоғары билікті ұйымдастыру.

Мемлекеттік билік – мәжбүрлеу аппаратына негізделе отырып, мемлекеттің функцияларын жүзеге асыратын қарым-қатынастар жүйесі.

Мемлекеттік бюджет – мемлекеттік билік органдарының қызметін және мемлекет қызметін орындауды қамтамасыз ету үшін ақша қаражатын құру және шығыс нысаны.

Мемлекеттік егемендік – мемлекеттік биліктің ел ішінде және одан тыс жерде басқа кез келген биліктен (саяси және идеологиялық) тәуелсіздігі.

Мемлекеттік заттай гранттар – Қазақстан Республикасының меншігі болып табылатын, Қазақстан Республикасының заңды тұлғасына инвестициялық жобаны немесе инвестициялық стратегиялық жобаны іске асыру үшін уақытша өтеусіз пайдалануға беріле отырып не уақытша өтеусіз жер пайдалану құқығымен ұсыныла отырып, кейіннен меншікке не жер пайдалануға өтеусіз берілетін мүлік

Мемлекеттік зоологиялық парктер – мәдени-ағартушылық, ғылыми, оқу және табиғат қорғау қызметін, тектік қорды сақтауға және әдеттегі, сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар жануарлар

түрлерін жасанды орта жағдайында өсіруге арналған табиғатқорғау және ғылыми ұйым мәртебесі бар ерекше қорғалатын табиғи аумақ.

Мемлекеттік кәсіпорындар – шаруашылық жүргізу құқығына негізделген; жедел басқару құқығына негізделген (қазыналық кәсіпорын) кәсіпорындар.

Мемлекеттік қызмет – мемлекеттік қызметшілердің мемлекеттік органдардағы мемлекеттік биліктің міндеттері мен функцияларын іске асыруға бағытталған лауазымдық өкілеттігін атқару жөніндегі қызметі.

Мемлекеттік қызметші – мемлекеттік органда Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен республикалық немесе жергілікті бюджеттерден не Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің қаражатынан ақы төленетін лауазымды атқаратын және мемлекеттің міндеттері мен функцияларын іске асыру мақсатында лауазымдық өкілеттіктерді жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының азаматы.

Мемлекеттік қызметшілердің қызмет этикасы – мемлекеттік қызметшілердің, мемлекеттік органдардың актілерінде белгіленген және жалпы жұрт таныған моральдық-этикалық нормаларға негізделген мінез-құлық қағидалары.

Мемлекеттік саяси қызметші – тағайындалуы (сайлануы), босатылуы және қызметі саяси-айқындаушы сипатта болатын және саяси мақсаттар мен

міндеттерді іске асыру үшін жауапты болатын мемлекеттік қызметші

Мемлекеттік құрылым нысаны – мемлекет құрылымы, мемлекеттік біртұтас және аумақтық бөліктер ретіндегі ара қатынасы, мемлекеттік құрылымы.

Мемлекеттік лауазым – мемлекеттік органның нормативтік құқықтық актілермен белгіленген лауазымдық өкілеттік пен лауазымдық міндеттердің ауқымы жүктелген құрылымдық бірлігі

Мемлекет нысаны – басқару нысанында және мемлекеттік құрылым нысанында көрніс табатын, елдегі мемлекеттік билікті ұйымдастыру.

Мемлекеттік міндеттер – Конституциямен және заңдарымен мемлекеттің, оның органдары мен мемлекеттік қызмет атқаратын адамдардың өкілеттігіне жатқызылған іс жүргізу мәндері.

Мемлекеттік опасыздық – соғыс уақытында немесе қарулы жанжал кезінде жау жағына өтіп кетуден, сол сияқты шпиондық жасаудан, мемлекеттік құпияларды жатқа беруден не Республикаға қарсы дұшпандық әрекет жүргізуден, шетелдік мемлекетке, шетелдік ұйымға немесе олардың өкілдеріне өзге де көмек көрсетуден көрінген, Республикаға азаматы Республикаға сыртқы қауіпсіздігі мен егемендігіне нұқсан келтіру немесе әлсірету мақсатында жасаған қасақана әрекет.

Мемлекеттік орган – мемлекеттік міндеттерді атқаратын және тиісті биліктік өкілеттіктерге ие ұйым немесе басқарма.

Мемлекеттік стандарт – уәкілетті орган бекіткен және тұтынушылардың көпшілігі қол жеткізе алатын стандарт.

Мемлекеттік министр – 1) Норвегиядағы үкімет басшысының атуы; 2) Жапондағы портфельсіз министр атауы; 3) Ұлыбританиядағы министрлік құрылымындағы ірі бөлімдердің жетекшілері мен министр орынбасарларының атауы.

Мемлекеттік тіл – мемлекеттің бүкіл аумағында қоғамдық қатынастардың барлық саласында қолданылатын мемлекеттік басқару, заң шығару, сот ісін жүргізу және іс қағаздарын жүргізу тілі.

Мемлекеттік төңкеріс – Конституциялық құрылымды өзгерту немесе мемлекеттік билікті жаулап алуға бағытталған күштеу.

Мемлекеттік шекара – мемлекет аумағының шегін анықтайтын сызығы және осы сызық бойы өтетін тік жазықтық.

Мемлекеттік экологиялық бақылау – қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның Республикадағы экологиялық заңнамасының, қоршаған орта сапасы нормативтерінің және экологиялық талаптардың сақталуын бақылау жөніндегі қызметі.

Меншік құқығы – субъектінің заң құжаттары арқылы танылатын және қорғалатын өзіне тиесілі мүлікті өз қалауынша иелену, пайдалану және оған билік ету құқығы.

Мемлекеттік экологиялық бақылау – уәкілетті органның өз құзыреті шегінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы Қазақстан Республикасы заңдарының, Қазақстан Республикасы Президенті жарлықтарының және Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулыларының талаптарын жеке және заңды тұлғалардың сақтауын қамтамасыз етуге бағытталған қызметі.

Мердігер – құзыретті органмен жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізуге келісім-шарт жасасқан жеке немесе заңды тұлға.

Меропхалар – Сербияның басыбайлы шаруалар.

Метистер – Латын Америкасындағы ақ (испан) колонистер мен үндістердің аралас некесінен туған ұрпақтар.

Миноритарлық инвестор – дауыс беретін акциялардың он пайызынан аз (қатысушылар дауысының жалпы санының он пайызынан аз) мөлшерде инвестицияларды жүзеге асырған инвестор

Министериял – Ежелгі Франктерде патша сарайын басқарушы лауазымды тұлға.

Митинг – саяси және өмірдің өзге де өзекті мәселелерін талқылау, қандай да бір талаптарды қолдау, наразылықты немесе құлдаушылықты білдіру үшін көпшілік жиналысы.

Можновладец – Польшаның ірі феодалдары.

Модельдік келісімшарт – Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітетін және инвестициялық келісімшарттар жасасқан кезде пайдаланылатын үлгі келісімшарт

Монархия – мемлекет басқару формасы; абсолюттік монархия, конституциялық монархия - монарх билеген мемлекет.

Монополия – 1) қандай да бір өнімдерді өндіруге немесе сатуға айрықша құқық; 2) жоғарғы пайда табу және шаруашылықтың қандай да бір аумағында билікті орнату мақсатында өндіріс пен капиталды шоғырландыру негізінде туындайтын ірі капиталистік бірлестік.

Монтри-паришад – Үнділік князьдықтардағы махараджаның кеңесшілері.

Мониторинг – ақпаратты жинауға, өңдеуге және төлемге қабілетсіз және дәрменсіз ұйымдарға қаржы-экономикалық сауықтыру шараларын уақтылы қолдану және кредиторлардың мүддесін қорғау мақсатында олардың қаржы-экономикалық жай-күйіне талдау жасауға бағытталған - іс-шаралар кешені.

Мораль – қоғамға және өзге адамдарға қатысты адамдардың мінез-құлқының нормалары мен қағидаларының жиынтығы.

Муниципалды билік – өзін-өзін басқаруға негізделген жергілікті билік.

Мушкенум – Ежелгі авилондағы еркін халықтың төменгі бөлігі.

Мүгедек – тіршілік-тынысының шектелуіне және оны әлеуметтік қорғау қажеттігіне әкеп соқтыратын аурулардан, жарақаттардан, олардың салдарынан, кемістіктерден организм функциялары тұрақты бұзылып, денсаулығы бұзылған адам.

Мүдделер қақтығысы – мемлекеттік қызметшінің жеке басының мүдделері өзінің лауазымдық өкілеттіктерін тиісінше атқармауына әкеп соғуы мүмкін болатын кездегі мемлекеттік қызметшінің жеке басының мүдделері мен оның лауазымдық өкілеттіктері арасындағы қайшылық.

Мүлік – Араб халифатындағы жеке меншік құқығы негізіндегі мұсылмандардың жер игіліктері.

Мүліктің шарттық режимі – ерлі-зайыптылардың және олардың осы некеден туған балаларының неке шартымен белгіленген меншігінің режимі.

Міндеттеме – міндеттемеге сәйкес бір адам (борышқор) басқа адамның (несие берушінің) пайдасына мүлік беру,

жұмыс орындау, ақша төлеу және т.б. сияқты белгілі бір әрекеттер жасауға, не белгілі бір әрекет жасаудан тартынуға міндетті, ал несие беруші борышқордан өз міндеттерін орындауын талап етуге құқылы. Несие беруші борышқордан атқарылғанды қабылдауға міндетті.

Міндеттеуші нормалар – өзінің тәртібін, өзінің әрекетін аталмыш нормалардың нұсқауларына жатқызатын субъектілердің міндеттерін бекітетін нормалар.

Міндетті экологиялық сақтандыру – қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде үшінші тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне және (немесе) қоршаған ортаға келтірілген зиянның салдарынан туындайтын міндеттемелер бойынша азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің басталуы кезінде жеке және (немесе) заңды тұлғалардың (сақтандырушылардың) заңды мүдделерін мүліктік қорғау жөніндегі қатынастар кешені.

Мінсіз іскерлік бедел – кәсіпқойлықты, адалдықты, алынбаған немесе өтелмеген сотталғандығы жоқ екенін растайтын фактілердің болуы

Мэйдзи революциясы – жапон тарихында Мэйдзи Реставрациясы деген атқа ие (Мэйдзи-император Муцухитоның билік ету кезеңі).

Мәтектер – Ежелгі Афинадағы өмір сүруші шетелдіктер.

Н

Навкрарий – Ежелгі Афинадағы округ, елдің округтық бөлінісі.

Натурализация – шеттелдік азаматпен қандайда бір мемлекеттің азаматтылығын алу құқығы.

Нақты конституциялар – нақты қалыптасқан қоғамдық қатынасты көрсетеді және соған сәйкес келеді.

Нақтыланбаған конституциялар – қоғамда әрекет ететін нақты қоғамдық қатынастардан тым алшақ, ахуалды нақты көрсетпейді.

Негус – Эфиопия императорының шені.

Неке – ерлі-зайыптылар арасындағы мүлікгік және мүліктік емес жеке қатынастарды туғызатын, отбасын құру мақсатымен заңдарда белгіленген тәртіппен тараптардың ерікті және толық келісімі жағдайында жасалған еркек пен әйелдің арасындағы тең құқықты одақ.

Неке шарты – некеге тұрушы адамдардың келісімі немесе ерлі-зайыптылардың некедегі және (немесе) ол бұзылған жағдайдағы мүліктік құқықтары мен міндеттерін айқындайтын келісім.

Несие – тауарлар немесе ақшаны қарызға беру.

Нетто – таза салмақ, тауардың ыдыссыз таза салмағы.

Нигилизм – дәлелсіз қарсылық; жоққа шығару.

Новелла – 1) қысқа әңгіме; 2) әрекет етуші кодекстерді заңдарды толықтыратын немесе ішінара ауыстыратын нормативтік акт.

Ном – Ежелгі Египеттегі әкімшілік-аумақтық бірлік.

Номарх – Ежелгі Египеттегі номның басшысы, перғауынға тәуелді лауазымды тұлға.

Номиннал – 1) қағаз ақша белгілерінде бағалы қағаздарында белгіленген баға; 2) тауардағы немесе оның баға көрсеткішінде (прейскурант) көрсетілген тауардың бағасы.

Норма – анықталмаған тұлғалар шеңберінде және жағдайлардың шексіз санасына қатысты мерзімі жағынан үздіксіз әрекет ететін жалпыға ортақ жүріс-тұрыс ережесі.

Нормативтік акт – заңдық нормалардан құралған ресми құжат.

Нормативтік құқықтық акт – референдумда қабылданған не уәкілетті орган немесе мемлекеттің лауазымды адамы қабылдаған, құқықтық нормаларды белгілейтін, олардың қолданылуын өзгертетін, тоқтататын немесе тоқтата тұратын белгіленген нысандағы жазбаша ресми құжат.

Нотариат – құқықтар мен фактілерді куәландыруға, сондай-ақ «Нотариат туралы» Заңда көзделген өзге де

міндеттерді жүзеге асыруға бағытталған нотариаттық іс-әрекеттерді жасау арқылы жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңда мүдделерін қорғаудың заң жүзінде бекітілген жүйесі.

Нотариаттық қызмет – нотариустың және өзге де уәкілетті адамдардың «Нотариат туралы» Заңымен көзделген нотариаттық іс-әрекеттерді жасауы.

Нубанда – Ежелгі Вавилондағы жоғарғы патша шенеунігі – патша сарайын басқарушы.

Нұсқаулық – заңдардың қоғамдық қатынастардың қандай да бір саласында қолданылуын егжей-тегжейлі көрсететін нормативтік құқықтық акт.

О

Оба – Ежелгі Грециядағы (Спарта) спартиаттардың рулық бөлімшесі.

Облигация – шығару кезінде айналыс мерзімі алдын ала белгіленген, оны шығару шарттарына сәйкес облигацияны шығарған тұлғадан ол бойынша сыйақы алу және оның айналыс мерзімінің аяқталуы бойынша облигацияның ақшалай немесе өзге де мүліктік балама түрдегі нақты құнын алу құқығын куәландыратын бағалы қағаз.

Объект – реалды материалдық дүние, зат; нысан;

Одақтастық – бұл қоғамды, мемлекетті ұйымдастырудағы ауыспалы нысан.

Одельстинг – Норвегия парламентінің төменгі палатасы.

Октроиленген конституциялар – монарх сыйға тартқан конституциялар. Олар абсолютті монархиялар үшін тән.

Оқшаулау – бағалы қағаздарды ұстаушылар тізілімі жүйесінде және нақтылы ұстауды есепке алу жүйесінде бағалы қағаздармен жасалған азаматтық-құқықтық мәмілелерді тіркеуге бағалы қағаздардың сақталуына кепілдік беру мақсатында жүзеге асырылатын уақытша тыйым салу.

Олий Мажлис – Өзбекстанның бір палаталы парламентінің атауы.

Омбудсмен – түрліше әкімшілік органдардың адам құқығын сақтауына бақылау үшін арнайы тағайындалған лауазымды тұлға, ал кейбір елдерде – сондай-ақ жеке тұлғалар және бірлестіктер.

Оппозиция – қарсы әрекет; қарсылық; 1) өз көзқарасын, өз саясатын басқа саясатқа, басқа көзқарасқа қарсы қою, қарсы әрекет жүргізу, қарсыласу; 2) көпшіліктің пікіріне немесе үстем пікірге қарсы шығушы қандай да бір ұйымның ішіндегі тұлғалар тобы.

Оппонент – 1) даудағы қарсылас; 2) баяндаманы талқылау, диссертацияны қорғау кезінде сөз сөйлеу үшін алдын ала белгіленген тұлға.

Оптант – басқа азаматтылықты таңдау құқығы бар тұлға.

Опцион – шарт, оған сәйкес бір тарап (опционды сатушы) осы шартта аталған мүліктің (базалық активтің) белгілі бір санын осы шартта келісілген баға бойынша сатуға немесе сатып алуға міндеттенеді, ал екінші тарап (опционды сатып алушы) сатып алу немесе сату құқығына ие болады; сауда-саттықты ұйымдастырушылар мұндай шартты стандарттаған жағдайда ол туынды бағалы қағаз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Оптация – бір мемлекеттен екінші мемлекетке көшкен жердің халқының қай мемлекеттің адамы болуын өзі таңдауы.

Оралмандар – Қазақстан Республикасының егемендік алған кезде оның шегінен тыс жерлерде тұрақты тұрған және Қазақстанға тұрақты тұру мақсатымен келген ұлты қазақ шетелдіктер немесе азаматтығы жоқ адамдар.

Ордонанс – ерекше жағдайлар нәтижесінде парламент қызметі үзілген кезде, айрықша себептермен қабылданатын заң шығарушылық қызметке жататын мемлекет басшысының актісі. (Франция, Алжир және т.б.).

Ордонанс, эдикт – Ежелгі Франциядағы патша билігінің актілері.

Ортақ меншік – екі немесе бірнеше адамның меншігіндегі мүлік оларға ортақ меншік құқығымен тиесілі болады.

Остракизм – Ежелгі Афинадағы адамды мемлекеттен қуу.

Отбасы – некеден, туыстықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын мүліктік және мүліктік емес жеке құқықтар мен міндеттерге байланысты және отбасы қатынастарын нығайту мен дамытуға жәрдемдесуге тиісті адамдар тобы.

Отбасылық жағдай – некеде тұрғандағы немесе айырылысқандағы жағдай, балалардың немесе отбасының басқа да мүшелерінің болуы немесе болмауы.

Отроктар – 1) Болгарияның басыбайлы шаруалардың төменгі санаты; 2) Сербияның үй шаруашылығында пайдаланылатын басыбайлы шаруалар.

Оферта – шарт жасасу туралы бір немесе бірнеше нақты жақтарға жасалған ұсыныс, егер ол жеткілікті дәрежеде айқын болып, ұсыныс жасаған жақтың ол қабылданған жағдайда (акцепт) өзін сонымен байланысты деп есептеу жөніндегі ниетін көрсетсе, оферта деп танылады. Егер ұсыныста шарттық елеулі ережелері немесе оларды анықтау тәртібі көрсетілсе, ол жеткілікті дәрежеде айқын деп табылады.

Өкілдік – зады тұлғаның тұрған жерінен тыс орналасқан және оның мүдделерін қорғау мен өкілдігін жүзеге асыратын, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, оның атынан мәмілелер мен өзге құқықтық әрекеттер жасайтын оқшау бөлімшесі.

Өндірістік жарақат – қызметкер еңбек міндеттерін орындау кезінде алған, оның еңбекке қабілеттілігін жоюға әкеп соққан, денсаулығының зақымдануы.

Өндірістік кооператив – азаматтардың бірлескен кәсіпкерлік қызмет үшін мүшелік негізде олардың өз еңбегімен қатысуына және өндірістік кооператив мүшелерінің мүліктік жарналарын біріктіруіне негізделген ерікті бірлестігі.

Өндірістік объектілерді аттестаттауды жүргізу жөніндегі мамандандырылған ұйымдар – білікті кадрлары бар және өзінің құрамында өндірістік орта мен еңбек жағдайларының факторларын зертханалық және аспаптық зерттеулер жөніндегі зертханасы бар немесе осындай зертханалары бар ұйымдармен шарттары бар өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттауды жүргізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын ұйымдар.

Өндірістік жабдық – машиналар, тетіктер, құрылғылар, аппараттар, аспаптар және жұмысқа, өндіріске қажетті өзге де техникалық құралдар

Өндірістегі жазатайым оқиға – өзінің еңбек (қызмет) міндеттерін немесе жұмыс берушінің тапсырмаларын орындауы кезінде, қызметкердің өндірістік жарақаттануы, денсаулығының кенеттен нашарлауы немесе улануы салдарынан оның еңбекке қабілеттілігінен уақытша немесе тұрақты айрылуына, кәсіптік ауруға шалдығуына не өліміне әкеп соқтырған зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік фактордың қызметкерге әсер етуі.

Өндірістік жарақат – қызметкер еңбек міндеттерін орындау кезінде алған, оның еңбекке қабілеттілігін жоюға әкеп соққан, денсаулығының зақымдануы.

Өндірістік қажеттілік – дүлей апатты, аварияны болғызбау немесе жою немесе олардың зардаптарын дереу жою мақсатында, жазатайым оқиғаларды, бос тұрып қалуды, мүліктің жойылуын немесе бүлінуін болғызбау үшін және басқа да ерекше жағдайларда, сондай-ақ жоқ қызметкерді алмастыру үшін жұмыстар орындау.

Өндірістік объектілерді еңбек жағдайлары бойынша аттестаттау – өндірістік объектілерді (өндірістік қызметті жүзеге асыратын цехтарды, учаскелерді, жұмыс орындарын, сондай-ақ жұмыс берушілердің бөлек тұрған өзге де бөлімшелерін) оларда орындалатын жұмыстар қауіпсіздігінің жай-күйін, зияндылығын, ауырлығын, қауырттығын, еңбек гигиенасын айқындау және өндірістік орта жағдайларының еңбек қауіпсіздігі

және еңбекті қорғау нормативтеріне сәйкестігін айқындау мақсатында бағалау жөніндегі қызмет.

Өндірістік санитария – зиянды өндірістік факторлардың қызметкерлерге әсерін болғызбайтын немесе азайтатын санитарлық-гигиеналық, ұйымдастыру іс-шаралары мен техникалық құралдар жүйесі.

Өтемақы төлемдері – сақтандыру төлемдеріне кепілдік беру қорының мәжбүрлеп таратылатын сақтандыру ұйымының кредиторымен жасалған міндетті сақтандыру шарты бойынша сақтандыру сыйлықақылары төлеміне орай қатысушы-сақтандыру ұйымына төленетін ақша сомасы.

Өтініш – өтінішті қарайтын субъектіге немесе лауазымды тұлғаға жіберілген жеке немесе ұжымдық жазбаша, ауызша не электрондық цифрлық қолтаңбамен расталған электронды құжат нысанындағы ұсыныс, арыз, шағым, сауал немесе үн қосу.

II

Пага – Ежелгі Франктерде округтың атауы.

Падшах – Ұлы Монғолдар империясындағы мемлекет басшысының титулы.

Палатиндар – Ежелгі Франциядағы патша кеңесшілері.

Пакт – әдетте үлкен саяси мәні бар халықаралық шарт.

Пан – 1) поляк помещигі; 2) Ежелгі Үнді елінің ақша бірлігі.

Пандар – Чехияның ірі жер иеленушілері.

Панчаят – Непалдағы биліктің жергілікті атқарушы органы.

Паргана – Дели сұлтандығындағы әкімшілік – аумақтық бірлік (аудан).

Паритет – 1) бірдейлік; пара-парлық; тең құқықтық; тепе-теңдік; 2) ел-елдің ақшасының алтынмен салыстырғандағы құны.

Париктар – Болгарияның феодалдарға жеке тәуелді шаруалар (жағдайы бойынша басыбайлы шаруаларға ұқсас болып келеді).

Парламент – капиталистік елдердегі жоғарғы өкілетті заң шығарушы жиналыс.

Парламенттік индемнитет – жауапкершіліксіздікке негізделген парламент депутаттарының артықшылықтары.

Парламент каникулдары – өздерінің аймақтарындағы сайлаушылармен демалыс және жұмыс үшін депутаттармен пайдалынатын парламент сессияларының арасындағы аралық.

Парцелла – Ежелгі Франциядағы шаруалардың иелігіндегі немесе пайдалануындағы қожайын жерінің бөлігі.

Параталассит - Византия мемлекетінің саудагерлер мен кеме иелеріне қатысты сот функцияларын атқаратын қаржылық ведомство шенеулігі.

Партиялық жүйе – бұл саяси партиялардың бір-бірімен, мемлекетпен, саяси жүйенің өзге элементтерімен және азаматтармен өзара қарым-қатынас жүйесі.

Патент – 1) сауда істеу я белгілі бір кәсіп қылуға құқық беретін куәлік, иекұжат; 2) жаңалықты ашып, ойлап шығарушының өзі ойлап шығарған нәрсесін пайдалануға толық ерікті екенін растайтын куәлік қағаз.

Патрицийлер – Ежелгі Римдегі римдік қалалық қауымның толық құқылы азаматтары.

Патронаж – ауруларға үй жағдайында медициналық қызмет көрсету.

Патронат – 1) жетім қалған балаларды мемлекет мекемелерінің қаржысымен қызмет иесі отбасында тәрбиелеудің бір түрі; 2) Ежелгі Франктерде ақсүйектердің шаруаларға қамқоршылығы.

Перғауын – Ежелгі Египеттегі мемлекет басшысы.

Периэк - Ежелгі Грециядағы (Спарта) жеке бас бостандығы бар, алайда, саяси құқықтарды иеленбеген тұрғын.

Петиция – 1) мемлекеттің басшысына немесе биліктің жоғарғы органдарына жазбаша нысанда ұжымдық өтініші; 2) жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы патша билігіне белгілі бір талаптарды қоя отырып, өтініш түрінде жазылатын құжат.

Пеон – Латын Америкасындағы басыбайлы шаруа.

Пеонаж – Латын Америкасындағы басыбайлы тәуелділік жүйесі.

Песо – Аргентина, Куба, Мексика мемлекеттерінің ақша бірлігі.

Пикет – 1) кішігірім күзетші топ; 2) капиталистік елдердегі көтерілісші топ (жұмысшылардың ереуілге шыққан бір тобы).

Плагиат – шығармашылық ұрлық (біреудің шығармасын ұрлап пайдалану).

Плебс – қарапайым халық.

Плебейлер – ежелгі Римде: басыбайлы болмағанмен, ешқандай саяси және азаматтық құқықтары болмаған төменгі тапсырма өкілдері; дворяндар ортасында, төменгі таптың кісілерін кемсітіп айтатын сөз.

Пленарлы – толық құрамда өтіп жатқан жалпы бағытталған мәжіліс (отырыс).

Пленум – қандайда бір ұйымда сайланбалы басшы органның толық құрамындағы жиналысы.

Плебисцит – ерекше маңызды мәселе туралы барлық халық пікірін алу.

Плюрализм – пікір алуандығы, көзқарас алуандылығы; (көптеген әдістердің, көзқарастардың, партиялардың, бағыттардың болуы заңды деп танушылық).

Подеста – қазіргі замандағы Италиядағы фашистік партияның өкілі болып табылатын жергілікті әкімшілік старостасы.

Подскарбий – Польшаның мемлекеттің қаржыларын басқаратын лауазымды тұлғасы.

Позитивтік – 1) қағазға я арнаулы шыныға түсірілген фотографиялық сурет ұғымына қатысты; 2) оң, мақұлданған.

Полиглот – көп тілді білетін адам.

Полис – сақтандыру туралы құжат.

Полисмен – Англия және АҚШ полиция қызметкерлері.

Понтификтер – Ежелгі Римдегі халықтық дәстүрлерді түсіндіруші және сақтаушы.

Постскрипtum — жазылған хаттың аяғына қол қойғаннан кейін жазылған қосымша сөздер; оған әдетте P.S. деп қояды да онан әрі қарай жазады.

Прайвеси — жеке өмір құпиясы және оған қол сұғылмаушылықты білдіретін англо-саксондық жүйе құқығындағы ерекше құқықтық санат.

Праймериз — АҚШ-тағы алдын-ала жүргізілетін сайлаулар, онда орталық және жергілікті атқарушы мекемелерге және өзге де сайланбалы қызметтерге депутаттар кандидаттары ұсынылады.

Преамбула — қандай да бір маңызды актінің, халықаралық келісімнің, шарттың кіріспе бөлімі. (латын сөзінен аударғанда алдында жүруші).

Превотаж — Ежелгі Франциядағы прево басқаратын округтар, олар патша доменін құрады.

Президент — елбасы; 1) кейбір республикада белгілі бір мерзімге сайланған мемлекет басы; 2) қоғам мен немесе мекемеге басшылық жасау үшін сайланған төраға, мысалы ғылым академиясының преиденті.

Президент штандарты — президенттік биліктің басты рәмізі.

Президентура — президент қызметіндегі адамның өкілеттігі мерзімі, сондай-ақ қызмет кезеңі.

Президенттік Республика — президент қолында мемлекет басқару мен Үкімет басқару билігі болады.

Президиум – төралқа; 1) жиналыс немесе кеңеске жетекшілік ететін сайланбалы орган; 2) кейбір ұйымдардың және мекемелердің жетекші органы.

Презумпция – 1) ықтималдыққа негізделген болжам; 2) керісінше дәлелденбейінше фактінің шынайлығын тану.

Премьер – Үкімет басы, мысалы Премьер-Министр.

Прекарий – Ежелгі Франктерде шаруаға белгілі бір міндеттерді орындағаны үшін жерді пайдалануға беру.

Пресвитерианство – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы ірі буржуазия мен жер иеленуші ақсүйектердің мүдделерін білдіреді, конституциялық монархияны жақтады.

Преторий префекті – Византияның екі бөлігінің бірінің билеушісі.

Претура – Италиядағы сот жүйесінің төменгісін құрайтын соттың атауы.

Префект – 1) көне Римде әкімшілік және әскери қызметтің аты; 2) (Францияда үкіметтік жоғарғы шенеунік; 3) кейбір елдерде қалалық полицияның бастығы.

Префектура – 1) Рим империясының, Францияның әкімшілік бөлігі; 2) кейбір елдердегі әкімшілік-аймақтық бірлік пен оның басқару органы; 3) префектінің қызмет үйі, кеңсесі.

Прецедент – кейінгі іске үлгі боларлық я ақтауға себепкер боларлық өткендегі өнеге.

Прецеденттік құқық нысаны – белгілі бір іске байланысты қабылдаған шешім және бұл шешім кейін соған ұқсас істерге қарағанда басшылыққа алынып отырады.

Прокурор – заңдардың дұрыс қолдануына бақылауды жүргізуші тұлға; соттық іс жүргізуде мемлекеттік айыптаушы. (латын тілінен аударғанда қадағалаушы, камқоршы).

Промульгация – жариялау; мемлекет шеңберінде жасалған жаңалықты, өзгерісті жариялау.

Пронунсияменто – Испаниядағы және Латын Америкасы елдеріндегі әдетте әскери топтармен жасалатын мемлекеттік төнкеріс.

Пропорционалды сайлау жүйесі – негізі әрбір партия өкілді органда сайлаушылардың оларға берілген дауыстарына пропорционал санда депутаттық орындар санын алудан тұрады.

Протестанизм – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы христиан дінінің басты үш бағыттарының бірі, ол Реформация дәуірінде 16 ғ. бірінші жартысында пайда болды. (16 ғ. Еуропадағы католик дініне қарсы қозғалыс).

Протовестиарий – 1) Византия мемлекетінің лауазымды тұлғалардың бірі, сарай қызметкерлері туралы істерді қарастыратын; 2) Болгарияның қаржы министрі.

Протостратор – Болгарияның Болгар патшалығының жоғарғы әскери шендерінің бірі.

Процедура – жосық; рәсім; тәртіп; қандайда болса бір істі орындау; атқару тәртібі; орындау түрі.

Пуританизм – Англиядағы антиабсалюттік сипатты иеленген кальвинистік қозғалыс.

Пурохита – Ежелгі Үндістандағы патшаның басты кеңесшісі және абызы.

Пфальцграф – Ежелгі Франктерде алғашқыда құлдарға қараушы, кейін патша сотын басқарушы.

Р

Рабианум – Ежелгі Вавилондағы қауымдық кеңестің басшысы.

Рада – бірқатар славян мемлекеттеріндегі парламент, халық жиналысы; Чехияның Кеңес, князьдың жанындағы кеңесуші орган.

Ранг – дәреже; әскери дәреже, категория, атақ.

Ратификация – бекіттіру; бекіту; мемлекеттер арасында жасалған шартты жоғарғы өкімет орындарының бекітуі.

Ревизия – тексеру; тексеріс; (латын тілінен аударғанда қайта қарау).

Революция – төңкеріс; 1) өндіргіш күштер мен өндірістік қатынастар арасындағы қайшылықтарды шешетін әлеуметтік төңкеріс, қоғамдық құрылымды түп-тамырымен өзгертетін және мемлекеттік билікке жаңа алғы қоғамдық тапты әкелуші төңкеріс; 2) қандай да бір аумақтағы түп-тамырмен өзерту, төңкеріс, мысалы техникадағы, мәдениеттегі революция.

Регент – монархиядағы мемлекеттік басының құзыретін уақытша алқалы түрде, яғни регенттік кеңеспен немесе дербес, яғни регентпен жүзеге асыру.

Регистр – 1) көрсеткіш; тізім; есепке алу кітабы; 2) қандай да бір есепке алу, қадағалау жүргізетін кейбір мекемелердің, ұйымдардың атауы.

Регламент – 1) күн тәртібі, ереже , жарғы; 2) уақыт тәртібі, мәжілісті жүргізудегі уақыт тәртібі.

Регресс – кері кету; кері шегінушілік; шегініс.

Реестр – тізім, тізбе; істердің, құжаттардың, мүліктің жазбасы үшін арналған кітап.

Резерват – табиғат байлықтары (андар мен өсімдіктері) мемлекеттің ерекше қорғауында болатын аумақ; қорық.

Резидент – 1) империалистік ірі мемлекеттің (держав) өкілі; 2) шетел мемлекетінде тұрақты тұратын қандай да бір елдің азаматы; 3) агентураның жұмысының бағытын белгілейтін шетел мемлекетінің белгілі бір аумағындағы барлаудың құпия өкілі.

Резиденция – Үкіметтің я мемлекет бастығының тұратын орны.

Резолюция – қарар; шешім; 1) іс қағазындағы лауазымды тұлғаның жазбаша қорытындысы, өкімі. 2) қандай да бір мәселелерді талқылау нәтижесінде қабылданған ұжымдық шешім.

Реимпорт – бұрын шет жерге шығарылған және ұқсатуға ұшырамаған (сатылмаған, жарамсыз деп табылған және т.б.) отандық тауарларды елге қайта әкелу жиынтығы. Олардың болмауы реквизиттің заңды күшін жояды.

Рейхстаг – 1) 1945 жылға дейінгі Германия парламенті; 2) Германия парламентінің Берлиндегі үйі; 3) Рейхстаг - Ортағасырлық Германиядағы империялық сейм, өкілдік орган.

Рекреация – 1) революцияға дейінгі Ресей мектептеріндегі сабақ арасындағы үзіліс; 2) демалыс үшін жай.

Рента – рента; түсім; капиталдан, мүліктен, жерден түсетін кіріс өсім.

Репатриант – репатриация негізінде отанына қайта оралған тұлға. (оралман)

Реплика – қақпа сөз; сөйлеп тұрған кісінің сөзін бөліп айтылған қақпа сөз; соттық іс жүргізуде жарыссөзден кейін тараптардың қайта сөз сөйлеуі.

Репрессалии – шет мемлекеттің өкімет орындарының, азаматтарының заңсыз ісіне қарсы жауап есебінде жасалатын халықаралық қысым шаралары.

Репрессия – жаза; жазалау шарасы; қуғын-сүргін.

Репродукциялық денсаулық – адамның толымды ұрпақ туғызуға қабілетін көрсететін денсаулығы.

Ресми құжат – жеке немесе заңды тұлға жасаған, белгіленген тәртіппен рәсімделіп, куәландырылған құжат

Республика – мемлекеттік биліктің жоғарғы органдары белгілі мерзімге сайланатын мемлекеттік басқару нысаны.

Республика Премьер-Министрінің кеңсесі – республика Премьер-Министрі мен Үкіметінің қызметін ақпараттық-талдау және ұйымдық-құқықтық жағынан қамтамасыз етуді Республика Премьер-Министрінің Кеңсесі жүзеге асырады.

Республикалық маңызы бар объект – жоспарлануы, жобалануы және салынуы қаржыландыру көздеріне қарамастан, облысаралық, жалпы республикалық,

мемлекетаралық (халықаралық) маңызы бар және екі және одан көп облыстың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) мүдделерін немесе Қазақстан Республикасының және басқа да мемлекеттердің мүдделерін қозғайтын, стратегиялық немесе өзге де маңызды жалпы мемлекеттік міндеттерді шешумен байланысты объект.

Ресурс – қор, қаражат, қаражаттың қайнар көздері, кіріс.

Реституция – табиғи болмыстағы тартып алынған немесе бүлінген құндылықтарды қайта беру немесе мемлекетпен қалпына келтірілуі.

Ретра – Ежелгі Грециядағы (Спарта) заң актісінің атауы.

Референдум – төтенше маңызды мәселе туралы бүкіл халықтан сұрау.

Реформа – өзгерту, қайта құру; реформалар түп тамырымен немесе ішінара болуы мүмкін, мысалы, соттық реформа.

Рецепция – ұлттық заңнамаларда халықаралық құқығы нормаларын қолдану.

Риксдаг – Швециядағы парламент.

Риторика – шешендік өнер теориясы, мазмұнсыз көпірме сөз.

Ротация – мемлекеттік саяси қызметшілерді мемлекеттік органдардың арасында, сондай-ақ мемлекеттік органның құрылымдық бөлімшелерінің арасында лауазымдық ауыстыру

С

Садр-уссудар – Ұлы Монғолдар империясындағы діни және сот басқармасының басшысы.

Сайлау бостандығы – Республикадағы сайлау Республика азаматының сайлау және сайлану құқығын еркін жүзеге асыруына негізделеді.

Сайлаулар – бұл жария билік органдарын (парламент, мемлекет басшысы және т.б.) құру (қалыптастыру) рәсімі немесе әрбір алатын мандатқа бірнеше үміткерлер таласатын жағдайда құқылы тұлғаға дауыс беру жолымен жүзеге асырылатын лауазымды тұлғаны уәкілеттіктермен бөлу.

Сайлау алдындағы үгіт – қандай да бір үміткерді қолдау немесе оған қарсы жүргізіледі. Ол адал және тең

Сайлау куриялары – ұлттық, кәсіби және өзгеде белгілер бойынша сайлаушылар бөлінетін ерекше тобы.

Сақтандыру – сақтандыру ұйымы өз активтері есебінен жүзеге асыратын сақтандыру төлемі арқылы сақтандыру шартында белгіленген сақтандыру жағдайы немесе өзге де оқиғалар туындаған кезде жеке немесе заңды

тұлғаның заңды мүдделерін мүліктік жағынан қорғауға байланысты қатынастар кешені

Сақтандыру агенті – берілген өкілеттігіне сәйкес бір немесе бірнеше сақтандыру ұйымының атынан және тапсыруымен сақтандыру шарттарын жасасу жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын жеке немесе заңды тұлға

Сақтандыру брокері – сақтанушының тапсыруымен сақтандырушымен сақтандыру шарттарын жасасуға және орындауға байланысты қатынастарда сақтанушыны білдіретін немесе өз атынан сақтандыру немесе қайта сақтандыру шарттарын жасасуға байланысты қызмет көрсету жөніндегі делдалдық қызметті жүзеге асыратын, сондай-ақ сақтандыру және қайта сақтандыру мәселелері бойынша консультациялық қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Сақтандыру жағдайы – басталуына орай міндетті сақтандыру шарты сақтандыру төлемін жүзеге асыруды көздейтін оқиға.

Сақтандыру объектісі – азаматтардың және заңды тұлғалардың, соның ішінде: азаматтардың белгілі бір жасқа дейін немесе сақтандыру шартында белгіленген мерзімге дейін өмір сүруіне, өліміне, азаматтардың өмірінде белгілі бір оқиғалардың басталуына; жазатайым жағдайлардың және өзге де оқиғалардың, аурулардың салдарынан азаматтардың өмірі мен

денсаулығына зиян келтірілуіне; мүлікті иеленуіне, пайдалануына және оған билік етуіне; басқа тұлғаларға, соның ішінде шартты (міндеттемелерді) бұзу салдарынан келтірілген зиянды өтеу міндетіне байланысты кез келген мүліктік мүдделері мүліктік және жеке сақтандыру объектілері бола алады.

Сақтандыру қызметі – сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдарының, сақтандыру және қайта сақтандыру брокерлерінің уәкілетті мемлекеттік органның тиісті лицензиясы негізінде жүзеге асыратын және сақтандыру мен қайта сақтандыру шарттарын жасасумен және оларды орындаумен байланысты қызметі.

Сақтандыру қызметінің субъектілері – сақтандыру және қайта сақтандыру ұйымдары.

Сақтандыру портфелі – сақтандыру (қайта сақтандыру) шарттарының, сондай-ақ олар бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының (сақтандыру жарналарының) жиынтығы.

Салақтық – лауазымды адамның қызметіне адал қарамауы немесе ұқыпсыз қарауы салдарынан өз міндеттерін орындамауы немесе лайықты орындамауы, егер бұл азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соқса,-екі жүз айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде немесе сотталған адамның бір айдан үш айға

дейінгі кезеңдегі жалақысы немесе өзге де табысы мөлшерінде айыппұл салуға, не жүз сексен сағаттан екі жүз қырық сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға, не бір жылға дейінгі мерзімге түзеу жұмыстарына, не үш айға дейінгі мерзімге қамауға жазаланады.

Салыстырмалы гипотеза – құқықтық нормаларын іс жүзіне асыратын субъектілеріге арнайы шеңбер көлемінде шарттардың бірнеше мүмкіндіктерін беруді бекітеді.

Самурайлар – орта ғасырдағы Жапонияның әскери-дворяндық сословие.

Сана – объективті шындықты идеалды түрде бейнелеудің адамға ғана тән ең жоғары нысаны.

Санация – оңалту шарасы, оның барысында борышкер мүлкінің иесі (ол уәкілеттік берген орган), кредиторлар немесе өзге де тұлғалар дәрменсіз борышкерге қаржылық көмек көрсетеді, сондай-ақ борышкердің резервтерін жұмылдыру мен оның қаржы-шаруашылық жағдайын жақсарту жөнінде өзге де шаралар кешені іске асырылады.

Санкция – 1) қандай да бір іс әрекетке рұқсат беру, келісім беру; заңды мәнге ие қандайда бір актіні жоғарғы инстанциямен бекіту; 2) заңды, шартты бұзғаны үшін жазалау, ықпал ету шарасы; 3) халықаралық құқықта міндетті бұзған мемлекетке қатысты мәжбүрлеу шарасы.

Сарайлық жупан – Чехияның князь сарайын басқарушы.

Саяси жүйе – елдің саяси өміріне қатысатын мемлекет пен мемлекет емес қоғамдық құрылымдардың біртұтас кешенді қарастырылуы.

Саяси режим – билік етудің құралдары мен тәсілдерінде, демократиялық немесе демократиялық емес сипатында көрініс табатын биліктің мазмұны.

Саяси құқық – адамды азамат ретінде, саяси өмірге қатысушы ретінде сипаттайды.

Саяси құрылыс – қоғамдғы саяси, мемлекеттік ұйымдардың, институттардың, мекемелердің және олардың арақатынасының жиынтығы

Саяси іс-әрекет – қоғамдағы саяси билікті дамыту және қорғау үшін бағытталған адамдардың әр түрлі іс-әректтері.

Саяси сана – адамдардың сан қырлы рухани сана-сезімін қоғамдағы саяси билікті қолдап, адамдардың іс-әрекетін саяси қатынастарды дамытып, нығайтуға бағыттау.

Саяси мәдениет – қоғамдағы саясатты, саяси қатынастарды реттеп-басқару үшін қалыптасқан рухани құндылықтардың, саяси идеяның, сенімнің, символдың жиынтығы.

Саяси партия – бұл қоғамдық бірлестіктер түрлерінің бірі, олардың ерекшеліктері мыналардан тұрады: мемлекеттік билікке басым түрде ықпал етуді ол өзінің негізгі мақсаты етіп қояды.

Сегун – орта ғасырдағы Жапонияның император әскерінің бас қолбасшысы.

Сенд – Араб халифатындағы тайпалық көсем.

Сейм – Польша және Финляндиядағы мемлекеттік биліктің жоғарғы органы (парламент).

Секвестр – өкімет орындары өз қарауына алған мүліктермен пайдалануға тыйым салу.

Сенапати – Ежелгі Үндістандағы әскер қолбасшысы.

Сенат – 1) ескі Римде-жоғарғы өкімет орны; ескі Ресейде-жоғарғы сот әкімшілік мекеме; бірсыпыра мемлекеттерде-заң шығаратын жоғарғы орган. 2) Қазақстан Республикасының Парламентінің жоғарғы палатасы(АҚШ, Франция)

Сенатор – сенат мүшесі.

Сенімхат – бір адамның (сенім білдірушінің) өз атынан өкілдік ету үшін екінші адамға (сенім білдірген) берген жазбаша уәкілдігі.

Сервалар – Ежелгі Франциядағы жеке және мұрагерлік тәуелді шаруалар (жағдайы бойынша басыбайлы шаруаларға ұқсады).

Сервитут – бөтен жер учаскелерін шектеулі мақсатты пайдалану, оның ішінде жаяу өту, көлікпен өту, қажетгі коммуникацияларды тарту мен пайдалану, аң аулау шаруашылығы және өзге де қажеттер үшін пайдалану құқығы.

Сертиорари – төменгі сатылы соттын іс жүргізуінен істі талап ету үшін соттық қадағалау тәртібінде шығарылатын англо-саксондық елдердегі сот бұйрығы.

Сертификат – 1) жеке куәлік; жазбаша куәлігі. Мысалы, тауарлардың сапасы туралы куәлік; 2) мемлекеттік органдардың қаржылық міндеттемесі.

Сессия – 1) мемлекеттік өкіметтің өкілдік органдарының, сот және т. б. ұйымының белгілі бір мезгілде өткізетін мәжілісі; 2) жоғарғы оқу орындарында емтихан тапсыру уақыты.

Сецессия – мемлекеттің құрамынан оның қандай да бір бөлігін шығару.

Синдик – кейбір шетел мемлекеттеріндегі (Италия, Мексика) қалалық өзін-өзі басқарудың басшысы.

Синдикат – тауарларды монополия жолымен сатып, нарықтан бәсекелестерін қуатын, өндіріс иелерінің үстеме пайда келтіру үшін монополиялық бірлестігі.

Синтез – ғылымдағы қолданылатын әдіс, жинақтау.

Собор – Хорватиядағы екі палаталы парламенттің атауы.

Сот бұйрығы – өндіріп алушының ақшалай сомаларды өндіріп алу немесе мүлікті борышкерді немесе өндіріп алушыны олардың түсіндірмелерін тыңдау үшін шақырмай-ақ және сотта іс қарамай-ақ, даусыз талаптар бойынша борышкерден талап ету туралы арызы бойынша шығарылған судьяның актісі.

Сот төрелігі – қылмыс, азаматтық даулар туралы және өзге де істер құзыретіне жататын сотпен қарау және шешу қарастырылған мемлекеттік қызметтің нысаны.

Сот приставы – мемлекеттік қызметте тұратын және өзіне «Сот приставтары туралы» Заңмен жүктелген міндеттерді орындайтын лауазымды адам.

Соттық прецедент – ұқсас істі шешу кезінде барлық соттар үшін міндетті ереже болып табылатын сотпен нақты іс бойынша шығарғын шешім.

Сот сараптамасы – шешілуі үшін маңызы бар жағдайларды белгілеу мақсатында, арнаулы ғылыми білім-білік негізінде жүргізілетін қылмыстық, азаматтық немесе әкімшілік істердің материалдарын зерттеу.

Сот сарапшысы – сот, тергеуші, жауап алушы сот сараптамасын жүргізуді тапсырған істің нәтижесіне мүдделі емес, арнаулы ғылыми білім-білігі бар адам

Сот сарапшысының қорытындысы – заңдарда көзделген тәртіппен ресімделген, сот сараптамасын тағайындаған адам не азаматтық процестің тарабы сот

сарапшысының алдына қойған мәселелер бойынша негізделген қорытындылар.

Синтоизм – орта ғасырдағы Жапонияның мемлекеттік діні, ата-бабаларға және табиғат күштеріне табыну.

Синьхай революциясы – ескі қытайлық Синь Хай күнтізбесіндегі жыл – 1911ж. бойынша.

Сисахфия – Ежелгі Афинадағы қарыздық құлдықты жою бойынша реформа.

Скарбник – Польшаның әскерді қамтамасыз ету және тиын шығару үшін жауап беретін лауазымды тұлға.

Смердтар – Польшаның еркін шаруалар–қауым мүшелері, кейін феодалдық-тәуелді шаруаларға айналды.

Сот прецеденті – Ұлыбританияның қазіргі кездегі ұқсас сот шешімі (әрекеті) үшін үлгі болып табылатын бұрынғы сот шешімі немесе әрекеті.

Спартиат – Ежелгі Грециядағы (Спарта) толық құқылы азамат.

Стандарт – 1) қалып; үлгі; шаблон; 2) өндірістік шикізатқа және дайын өнімге біркелкі мемлекеттік нормалар мен талаптарды көрсететін құжат .

Статут – 1) қандайда бір ішкі мемлекеттік немесе халықаралық ұйымның құрылымы және қызметі туралы жарғы, ереже; қандай да бір тәртіпті айқындайтын

ереже; 2) бірқатар мемлекеттердегі заңның, заң актілерінің атауы.

Стортинг – Норвегиядағы парламент.

Субсидия – шет мемлекет (шет мемлекеттер одағы) көрсететін қаржылық қолдау, ол ақша қаражатын тікелей аудару арқылы артықшылықтан немесе осындай аударым жасау міндеттемесінен, салық, кеден немесе өзге де міндетті төлемдерден толық немесе ішінара босатудан, борышты жоюдан немесе осындай борышты төлеу үшін көмек көрсету мақсатында кредит беруден, нақты өнім берушімен ғана байланысты емес инфрақұрылымды қолдау мен дамытуға арналған тауарлар мен қызмет көрсетуді қоспағанда, энергияны, материалдарды, компоненттерді, жартылай фабрикаттарды, қызмет көрсетуді жеңілдікпен немесе тегін беруден, тауарларды жеңілдікпен сатып алудан, үкіметтің мемлекеттік емес ұйымдарға жоғарыда келтірілген қолдау шараларының бірін немесе бірнешеуін жүзеге асыру туралы тапсырмасынан, егер қосымша табыс табуға қол жеткізетін болса, бағаға немесе табысқа қандай да болсын қолдау көрсетуден тұрады.

Субъективтік жақ – 1) бір адамға ғана тән, жеке іс; 2) жеке көз қарастармен, мүдделермен айқындалатын біржақты іс.

Судья – соттық билікті жүзеге асыратын лауазымды тұлға.

Суреттемелік диспозиция – субъектілердің мінез-құлықтарының негізгі нышандарын ерекшелеу сипатымен айқынды бастапқылықпен баяндайды.

Суррогат ана – суррогат ана мен ықтимал ата-ана арасындағы шарт бойынша бойға бала бітіру, оны көтеру және туу.

Суррогат ана шарты – балалы болуды қалайтын адамдар мен бойға бала бітірудің жасанды әдісін немесе эмбрион имплантациясын қолдануға келісімін берген әйелдің арасындағы келісім.

Суюргаль – Ұлы Монғолдар империясындағы жеке меншіктегі жерлер.

Сүннет – Араб халифатындағы Мұхаммед пайғамбардың өмірі мен жүріс-тұрысы туралы хадистер жинағы.

Сілтемелік диспозиция – басқа баптарына немесе нақтылы норманың баяндалған тармақтарына сілтеу жасайды.

Сюзеренитет – Ежелгі Франциядағы вассалитет қатынастары-сеньор мен вассалдың арасында қалыптасқан қатынастар (қожайын-құл сипатындағы).

Т

Табиғи ресурстар – тұтыну құндылығы бар табиғи объектілер: жер, жер қойнауы, су, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі.

Табу – аттеріс; тыйым сөз (алғашқы қоғам адамдарының сөзге, іске не затқа тыйым салу әдеті).

Тағылымдама – мемлекеттік қызметшілердің, сондай-ақ мемлекеттік әкімшілік қызметтің кадр резервіне алынған адамдардың мемлекеттік органдардың жолдамасы бойынша тұрақты жұмыс орнынан тыс жерде кәсіби білім алуы мен тәжірибе жинақтауы

Тайвэй – Ежелгі Қытайдағы империяның қарулы күштерінің қолбасшысы.

Тактика – 1) соғыс теориясы мен практикасынан, соғыс дайындығы мен жүргізуден құралатын әскери өнер бөлігі; 2) қандай да бір мақсатқа қол жеткізудің тәсілдері, амалдары; қоғамдық және саяси күрес құралдары мен әдістері.

Талап – құқық туралы дау шешу үшін бұзылған немесе даулы субъективтік құқықты немесе заңмен қорғалатын мүддені қорғау туралы талап қою арқылы тұлғаның сотқа жүгінуі.

Тарифтік жүйе – еңбекке ақы төлеу жүйесінің бір түрі, онда қызметкерлердің жалақысы тарифтік ставкалар (айлықақылар) және тарифтік кестелер негізінде сараланып айқындалады.

Тарифтік кесте – орындалатын жұмыстардың күрделілік және қызметкерлердің біліктілік белгісі бойынша саралауды көздейтін тарифтік разрядтар мен тарифтік коэффициенттердің жиынтығы.

Тарифтік разряд – жұмыстың күрделілік деңгейі және осы жұмысты орындау үшін қажетті біліктілік деңгейінің көрсеткіші.

Тарифтік ставка (айлықақы) – қызметкердің уақыт бірлігі ішінде белгілі бір күрделіліктегі (біліктіліктегі) еңбек нормасын (еңбек міндеттерін) орындағаны үшін еңбегіне ақы төлеудің белгіленген мөлшері.

Тауар – айналымнан алынбаған, сатуға немесе айырбасқа арналған кез келген еңбек өнімі.

Тауар белгісі (қызмет көрсету белгісі) – тіркелген не халықаралық шартқа орай тіркеусіз қорғалатын сөзбен жазылған, бейнеленген, көлемдік белгілер немесе бір тұлғаның тауарларын немесе көрсететін қызметтерін екінші тұлғаның біртектес тауарлары мен қызметтерінен ерекшелеу үшін қолданылатын басқа да белгілер.

Тауншип – АҚШ-тың 20 штатындағы төменгі әкімшілік аумақтық бірліктің атауы.

Тәлімгер – мемлекеттік қызметке алғаш рет қабылданған адамға бекітілген, оның кәсіби даярлығына практикалық көмек көрсететін мемлекеттік қызметші

Тәртіптік жаза – тәртіптік теріс қылық жасағаны үшін жұмыс берушінің қызметкерге қолданатын тәртіптік әсер ету шарасы.

Тәртіптік теріс қылық – қызметкердің еңбек тәртібін бұзуы, сондай-ақ еңбек міндеттерін құқыққа қайшы келетіндей кінәмен орындамауы немесе тиісінше орындамауы.

Тәфсир – құранды оқу барысында оның мазмұнына, аяттарына берілген доктриналдық түсіндірмелер жиынтығы.

Тезаурий – Ежелгі Франктерде қазына мен байлықтарды сақтаушы.

Тезис – баяндаманың, шығарманың т. б. қысқа желісі.

Тенденция – 1) беталыс; үрдіс; 2) негізгі ой, мақсат.

Теократия – саяси өкімет дін басшыларының қолында болған мемлекет құрылысы. Басқару нысаны.

Технатарийлер – Болгарияның қолөнершілер.

Техникалық нормалар – адамдардың табиғатпен, техникамен дұрыс қарым-қатынас жүргізу ережелері.

Технологиялық жабдық – инвестициялық жобаның немесе инвестициялық стратегиялық жобаның технологиялық процесінде пайдалануға арналған тауарлар

Типология – заңдарды немесе құбылыстарды қандай да болмасын бір белгілерінің ортақтығына, ұқсастығына қарай жіктеу.

Тори – жаңа дәуірдегі Ұлыбританиядағы помещиктер мен қаржылық буржуазияның мүдделерін білдірген саяси партия, кейін консервативтік партияға айналды.

Тоталитарлық мемлекет – әкімшілік басқару бәрін билеп-төстеуге негізделген мемлекет, ол заңмен анықталмайды. Қоғам өмірінде тәуелсіз сот төрелігі мен адам құқықтары болмайды, бүкіл қоғам басқарушылық әкімшілік аппарат пен жазалаушы органдардың тоталитарлық бақылауына алынады, адам құқықтарын шексіз аяққа таптау жүзеге асырылады.

Транзит – бір елден екінші бір елге үшінші бір елдің жерін басып кісі я жүк тасу.

Траст (трэст) – Ұлыбританияның сенімгерлік меншік институты, бір тұлға (сенімгерлік меншік иесі) оған үшінші тұлғаның (бенефициант) пайдасына екінші тұлға (құрылтайшы) берген мүлікке билік ететін және басқаратын меншік нысаны. Мүлікті пайдаланудың мақсаттары мен табыстарын құрылтайшы анықтайтын.

Трафик – байланыс құралдарына жүктеме жасайтын шақырулар, хабарламалар мен сигналдар ағысы.

Триба – Ежелгі Римдегі 10 куриядан құрылған тайпа.

Тризна – Ежелгі Англиядағы мемлекетке немесе патшаға сатқындық (аса ауыр қылмыс).

Төлем қабілетсіздігі – борышкердің ақшалай міндеттемелерін және өзге де ақшалай сипаттағы

талаптарды орындау мерзімі басталған кезден бастап үш ай ішінде оларды орындауға қабілетсіздігі.

Төменгі магистрат – Ежелгі Римдегі қылмыстарды тергеумен айналысқандар.

Төрелік – нақты дауды қарау үшін арнайы құрылған халықаралық төрелік немесе тұрақты жұмыс істейтін төрелік не дауды жеке-дара қарайтын төреші.

Төрелік келісім – тараптардың азаматтық-құқықтық қатынастардан туындаған немесе туындауы мүмкін дауды төреліктің қарауына беру туралы жазбаша келісімі, бұл шартта төрелік ескертпе түрінде немесе субъектілерді және олардың ерік білдіруінің мазмұнын айқындайтын хаттар, жеделхаттар, телефонограммалар, телетайпограммалар, факстар, электрондық құжаттар немесе өзге де құжаттар алмасу арқылы жасалуы мүмкін.

Төрелікте талқылау – төрелік шешім шығарумен дауды төрелікте қарау процесі.

Төрелікте талқылау тараптары – араларында төрелік келісім жасасылған қуынушы мен жауапкер.

Төреліктің регламенті – тұрақты жұмыс істейтін халықаралық төрелік қызметін ұйымдастыру тәртібі.

Төрелік шешім – төрелік шығарған шешім.

Төреші – дауды төрелікте шешу үшін осы Заңға сәйкес тараптар сайлаған немесе тараптармен келісілген тәртіппен тағайындалған жеке тұлға

Төте сайлау құқығы – Республика Президентін, Парламенті Мәжілісінің және мәслихаттарының депутаттарын, өзге де жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелерін азаматтар тікелей сайлайды.

Төтенше жағдай – арнаулы заңмен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын және заңды тұлғалардың құқықтарын шектеуге, сонымен қатар оларға қосымша міндеттерді жүктеуге жол беретін мемлекеттік билік және басқарма органдар қызметінің ерекше тәртібі.

Тұлға – қоғамда автономды жағдайы (мәртебесі) бар адам және соған сәйкес құқықтарға, бостандықтар мен міндеттерге ие болады.

Тұрақты жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығының мерзімі шектеусіз сипатта болатын тұлғалар.

Тұрғылықты жері – жеке тұлғаның тұрғылықты жері (почта мекен-жайы) немесе заңды тұлғаның орналасқан жері.

Тұрғын үй – тұрақты тұруға арналған және соған пайдаланылатын, белгіленгентехникалық, санитариялық және басқа да міндетті талаптарға сай келетін жеке

тұрғын үй (жеке-дара тұрғын үй, пәтер, жатақханадағы бөлме).

Тұрғын үй қоры – Республика аумағындағы барлық меншік нысандарындағы тұрғын үйлер.

Тұрғын үйді реквизициялау – төтенше оқиғалар жағдайында мемлекеттік органдардың шешімі бойынша меншік иесінен тұрғын үйді заң актілерінде белгіленген тәртіппен мәжбүр етіп алып, алынған тұрғын үйдің құнын, не Республиканың заң актілеріне қайшы келмейтін өзге де өтем түрлерін төлеу.

Тұтыну кооперативі – қатысушылардың материалдық және өзге де қажеттерін қанағаттандыру үшін өз мүшелерінің мүлiктік (үлестік) жарналарын біріктіру арқылы жүзеге асырылатын азаматтардың ерікті бірлестігі.

Түнгі уақыт – жергілікті уақыт бойынша сағат жиырма екіден алтыға дейінгі уақыт аралығы.

Тікелей инвестициялар – заңды тұлғаның акцияларын (қатысушылардың салымдарын) төлеуге зияткерлік шығармашылық қызметтің нәтижесіне құқықтарды қоса алғанда, ақшаны, бағалы қағаздарды, заттарды, мүлiктік құқықтарды және өзге де мүлiкті салу, соның нәтижесінде осындай салымдарды жүзеге асыратын тұлғаға осы заңды тұлғаның дауыс беретін акцияларының он және одан да көп проценті (қатысушылар даусының жалпы санының он және одан да көп проценті) тиесілі болады.

Тынығу уақыты – қызметкердің еңбек міндеттерін орындаудан бос және өз қалауы бойынша пайдалана алатын уақыты.

Тэндар – Ежелгі Англиядағы қызмет етуші ақсүйектер.

Тяньван – Жаңа дәуірдегі Қытайдағы тайпин мемлекетінің басшысының титулы.

У

Уақытша бос мемлекеттік лауазым – аталған лауазымды атқаратын мемлекеттік қызметшінің әлеуметтік демалыста болуына, сондай-ақ ауыруы салдарынан, егер ауру Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі екі айдан астам еңбекке уақытша жарамсыздық мерзімін белгілеуі мүмкін ауру түрлерінің тізбесіне енген болса, оның жұмыс орнында болмауына байланысты уақытша бос мемлекеттік лауазым.

Уақытша жер пайдаланушылар – жер пайдалану құқығы белгілі бір мерзіммен шектелген тұлғалар.

Уақытша тұрғындар – жалдаушы (тұрғын үйдің меншік иесі, тұрғын үй кооперативінің мүшесі) тұрғын үйді пайдаланғаны үшін олардан ақы алмай, тұрғын үйде уақытша тұру құқығын берген азаматтар.

Упарика – Дели сұлтандығындағы патшаның өкілі.

Унитарлы – біртұтас.

Унификация – бейімдеу; бір ізге салу; бірегейлендіру; біріздендіру; бірыңғайлау; қалыптандыру; сәйкестендіру; үйлестіру; үндестіру.

Утопия – қиял; құрғақ қиял; іске аспайтын арман.

Ұ

Ұжымдық қорғану құралдары – жұмыс істейтін екі немесе одан да көп адамды зиянды және (немесе) қауіпті өндірістік факторлардың әсерінен бір мезгілде қорғауға арналған техникалық құралдар.

Ұжымдық шарт – ұйымдағы әлеуметтік-еңбек қатынастарын реттейтін, қызметкерлер ұжымы мен жұмыс берушінің арасындағы жазбаша келісім нысанындағы құқықтық акт.

Ұлттық ассамблея – Вьетнамдағы, Кубадағы, Корея республикасында және бір қатар елдердегі парламент атауы.

Ұлттық егемендік – ұлттардың өз тағдырына өзі иелік ету, мемлекеттік, экономикалық және рухани салаларда өзін-өзі айқындау мүмкіндіктерінен көрінеді.

Ұлттық Кеңес – Швецариядағы парламенттің жоғарғы палатасы және Словакиядағы бір палаталы парламенттің атауы.

Ұлттық конгресс – Бразилиядағы, Доминикан республикасындағы Чилидегі екі палаталы парламенттің атауы.

Ұлы логофет – Болгарияның болгар патшасының бірінші министрі.

Ұлттық мерекелер – Қазақстан мемлекеттілігінің дамуына елеулі ықпал еткен, ерекше тарихи маңызы бар оқиғалардың құрметіне Қазақстан Республикасында белгіленген мерекелер. Ұлттық мерекелерді мейрамдау кезінде орталық және жергілікті мемлекеттік органдарда ресми іс-шаралар өткізіледі.

Ұсақ бұзақылық – ұсақ бұзақылық, яғни қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, жеке тұлғаларды қорлап тиісу, тұрғын жайларды, ортақ пайдалану орындарын қорлау және қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын, төңірегіндегілерді сыйламаушылықты білдіретін басқа да осындай іс-әрекеттер.

Ұсыныс – адамның заңдарды және өзге де нормативтік құқықтық актілерді, мемлекеттік органдардың қызметін жетілдіру, қоғамдық қатынастарды дамыту, мемлекет пен қоғамның әлеуметтік-экономикалық және өзге де қызмет салаларын жақсарту жөніндегі ұсынымы.

Ү

Үкімет актілері – заңдардың және Республика Президенті актілерінің негізінде және соларды орындау

үшін шығарылатын Үкіметінің нормативтік актілері және жеке қаулылары.

Үкіметтік емес ұйым – ортақ мақсаттарға жету үшін азаматтар және (немесе) мемлекеттік емес заңды тұлғалар Республика заңнамасына сәйкес ерікті негізде құрған коммерциялық емес ұйым (саяси партияларды, кәсіптік одақтарды және діни бірлестіктерді қоспағанда)

Үлескер – өздерінің тұрғын үйге қажетін қанағаттандыру үшін тұрғын жайларды салуға ақшаларымен қатысатын жеке (уақытша жүрген шетел азаматтарын қоспағанда) немесе заңды тұлға.

Үн қосу – адамның мемлекет жүргізіп отырған ішкі және сыртқы саясатқа, сондай-ақ қоғамдық сипаттағы оқиғалар мен құбылыстарға өз көзқарасын білдіруі.

Үстеме жұмыс – қызметкердің жұмыс берушінің бастамасы бойынша орындайтын, жұмыс уақытының белгіленген ұзақтығынан тыс жұмысы.

Ф

Фабула – желі; әдеби шығармалардағы оқиғалардың желісі. Мысалы, қылмыстық істің фабуласы.

Фактор – қандай да бір процестің, құбылыстың қозғалтушы күші.

Факт – 1) айғақ; дерек; мәні; 2) ақиқат, шын болған іс, оқиға.

Фауно – қандайда бір жергілікті жердегі жануарлардың барлық түрлерінің жиынтығы.

Фашизм – ашықтан ашық жүгенсіз агрессиялық жолмен нәсіл қудалайтын, аяусыз террорлық әдіспен халықтарды құл қылуға және демократияны құртуға, пролетариатты жаншуға бағытталған империалистік буржуазияның ашықтан-ашық террорлық диктатурасы.

Федерация – 1) жеке дербес мемлекеттердің біртұтас бірігуінен тұратын мемлекет; 2) жеке қоғамдардың, ұйымдардың одағы. (құрама)

Фелония – Ежелгі Англиядағы ауыр қылмыс.

Фет – Ежелгі Афинадағы кедей.

Фетва – Араб халифатындағы қоғамдық өмірдің жекелеген мәселелеріне байланысты мемлекеттік билік шешімі бойынша жоғарғы беделді діни қызметкерлердің жазбаша қорытындысы.

Фециалдар – Ежелгі Римдегі соғыс жариялау әрекеттерін жүзеге асырды.

Фила – Ежелгі Грециядағы (Спарта) спартиаттардың ірі рулық бөлімшесі.

Филиал – ірі кәсіпорынның, мекеменің, ұйымның бөлімшесі.

Филиация – 1) құқық сабақтастық немесе құқық мирасқорлық. 2) тумысынан азаматтыққа ие болу.

Фильяндар (фейяндар) – жаңа дәуірдегі Франциядағы конституциялық-монархиялық буржуазия мен либералдық дворяндардың мүдделерін білдірген саяси қозғалыс

Фирма – 1) сауда я өнеркәсіп орны; 2) біркелкі немесе аралас кәсіпорындардың өндірістік бірігулері.

Флора – өсімдік дүниесі.

Фолькетинг – Даниядағы бір палаталы парламент.

Форс-мажор – төтенше жағдайлар.

Форум – 1) ертедегі Римде жиылыс өткізетін алаң; 2) сөз сөйлеу, пікір айту орны; өкілетті жиналыс, съезд, мысалы, жастар форумы.

Фоуджидар – Ұлы Монғолдар империясындағы әскери қолбасшы, ол облыста хакімнен тәуелсіз тағайындалатын.

Фракция – саяси партияның парламентте т.б. өз партиясының саясатын жүзеге асыру үшін қойылған уәкілдерінің тобы; өзінің ұйымдастырушылық орталығы бар негізгі немесе бас партиядан айрықша саяси партияның дербес бөлігі.

Франко – сауда тілінде жіберілетін заттың ақысы жіберушінің есебінен деген мағынада.

Франчайзингтік қызмет — кешенді кәсіпкерлік лицензия шартын жүзеге асыруға байланысты кәсіпкерлік қызмет.

Франчайзингтік қатынастар — кешенді кәсіпкерлік лицензия шартын орындау жөніндегі құқықтары мен міндеттері өзара байланысты міндеттемелерге қатысушылар арасындағы құқық нормаларымен реттелген қоғамдық қатынастар.

Франшиза — сақтандырушыны белгілі бір мөлшерден аспайтын зиянды өтеуден босату.

Фрахт — су жолымен жүкті тасмалдағаны үшін төлем.

Фригольдерлер — Ежелгі Англиядағы жерлердің еркін иелері..

Фитосанитариялық ахуал — ауылшаруашылық мақсатындағы объектілердің зиянды және ерекше қауіпті зиянды организмдердің санымен және зиян тигізуімен анықталатын қалыптасқан жай-күйі

Функция — атқарым; міндет; міндетті қызмет; міндетті іс.

Фьючерс — белгіленген нысандағы стандарттық саны мен орындалу мерзімі бар және ұйымдастырылған бағалы қағаздар рыногында айналыста жүретін туынды бағалы қағаз, оны сатушы сатуға немесе сатып алуға міндеттенеді, ал сатып алушы мүліктің (базалық активтің) белгіленген санын келісілген баға бойынша

және белгілі бір мерзім өткеннен кейін сатып алуға немесе сатуға міндеттенеді.

Фюрер – қазіргі замандағы Германиядағы халық (ұлт) көсемі.

X

Хабеас дата – бірқатар елдердегі (мыс, Бразилия) азаматтардың жеке құқықтары мен міндеттерін қорғаудың маңызды заңи құралдарының бірі.

Хабеас корпус – мүдделі тұлғалардың бас бостандығынан айыру негіздерін тескеру үшін ұсталғанды немесе тұтқындалғандарды сотқа жеткізу талаптарын қоятын құқығы.

Хадис – Мұхаммад с.ғ.с. пайғамбарымыздың өз ауызымен айтқан ұлағатты сөздері мен істерін баяндайтын, суниттер аса құрмет тұтатын, ереже, қағидалардың жиынтығы.

Халиса –1) Дели сұлтандығындағы мемлекеттік жерлер;
2) Ұлы Монғолдар империясындағы мемлекет жерлері.

Халиф – мұсылмандардың дін билігін ұстайтын әкім атағы.

Халықаралық кеме құқығы – әлемдік мұхиттағы қызметпен байланысты субъектілер арасында қатынас орнататын нормалары бар, халықаралық құқық бөлігі.

Халықаралық ұйым – мемлекет аралық немесе үкіметаралық ұйым.

Хаким – Ұлы Моғолдар империясындағы падишахтың өкілі, облыс басшы.

Хартия – кейбір заңи және өзге саяси құжаттардың атауы, Мысалы, халық хартиясы.

Хеджирлеу – мүліктік мүдделерді жай-күйі қаржы құралдарымен мәміле жасасу арқылы бағалы қағаздар рыногы субъектілерінің кірістері мен шығындарының туындауына байланысты болатын бағаның, айырбастау бағамының, сыйақы ставкаларының немесе өзге де ықтимал көрсеткіштердің өзгеруі кезіндегі тәуекелдерден қорғау.

Хиджаз – Араб халифатындағы Мұхаммед пайғамбар өмір сүрген, ерекше құқықтық режимдегі жерлер.

Хронология – тарих ғылымының тарихи оқиға я құжаттардың уақытын белгілейтін бөлімі.

Хунта – 1) Испания және Латын Америкасы елдеріндегі қоғамдық-саяси ұйымдардың, бірлестіктердің, жиналыстардың және т.б. атауы; 2) әскери топ.

Хурал – Монғол халық республикасындағы мемлекеттік билік органдарының атауы. Мысалы, Ұлы халық хуралы – мемлекеттік биліктің жоғарғы органы.

Хэра әдісі – берілген аймақ бойынша депутат санына дауыс бергендердің санын бөлу арқылы сайлау квотасын айқындау тәсілі.

Ц

Ценз – шектелім; кейбір адамдарға, әсіресе сайлаумен, саяси құқықтармен байланысты пайдалануға қойылатын шарт.

Цензива – Ежелгі Франциядағы мұрагерлік жер үлесі.

Цензитарий – Ежелгі Франциядағы цензиваның иесі.

Цензорлар – Ежелгі Римдегі азаматтарды трибаларға, разрядтарға, центурияларға бөлу мақсатында олар үшін ценздер орнықтыратын лауазымды тұлғалар.

Цензура – баспаға арналған кітап, журнал т. б. мемлекеттік мекеменің тексеріп, қарап бақылауы.

Центуриаттық комициялар – Ежелгі Римдегі халық жиналыстарының түрі.

Цессия – азаматтық заңдарға сәйкес міндеттемедегі талаптарды азайту

Цзайсян – Ортағасырлық Қытайдықтардағы императордың көмекшісі.

Цитата – дәйек сөз; сөз дәйегі; шығармадан өзгертпей алынған үзінді.

Цунами – мұхитта, су астында жер сілкінуінен немесе жанар таулардың атқылауынан болатын апатты жер, зор толқындар.

Ч

Чандал – Ежелгі Үндістандағы шудра мен брахман әйелдің некесінен туған, қоғамнан аластатылған тұлға.

Чартер – теңіз көлігінде кемені, оның бір бөлігін немесе жекелеген жайларын жалдау шарты, кеме иесі мен кеме жалдаушы арасындағы келісім.

Чартерлік шарт – әуе кемесімен жалданушы және әуе кемесін жалдаушы арасында жасалатын әуе кемесін жалдау шарты.

Чартизм – 19ғ. 30-50-жылдарындағы ағылшын жұмысшыларының қозғалысы.

Чек – чек беруші мен алушы банк арасындағы шартқа негізделген, ішінде чек берушінің алушы банкке көрсетілген ақша сомасын чек ұстаушыға төлеуі туралы жазбаша бұйрығы бар төлем құжаты.

Чиншевик – Ортағасырлық Германиядағылар ол үшін чинш (оброк) төлейтін бөтен жерді пайдаланушы.

Чжухоу – Ежелгі Қытайдағы көсем-билеушісі.

Ш

Шағым – адамның өзінің бұзылған құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін қалпына келтіру, лауазымды тұлғалардың заңсыз іс-әрекеттерін немесе әрекетсіздігін жою, сондай-ақ субъектілердің заңсыз шешімдерінің күшін жою туралы талабы.

Шариғат – Араб халифатындағы мұсылмандардың діни-құқықтық жүйесі.

Шарт – екі немесе одан көп адамның азаматтық құқықтар мен міндеттерді белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісімі шарт деп танылады

Шаруа (фермер) қожалығы субъектілері – заңды тұлға құрмай және заңды тұлға белгілері болмаған жағдайда кәсіпкерлік қызметпен айналысатын жеке тұлғалар.

Шаруа шаруашылығы (фермерлік шаруашылық) қожалығы – шаруа (фермер) қожалығы мынадай нысандарда болуы мүмкін: кәсіпкерлік қызмет бірлескен ортақ меншік базасына негізделген отбасылық кәсіпкерлік нысанында жүзеге асырылатын шаруа қожалығы; өзіндік кәсіпкерлікті жүзеге асыруға негізделген фермер қожалығы; бірлескен шаруашылық қызметі туралы шарт негізінде, жалпы үлестік меншік базасында жай серіктестік нысанында ұйымдастырылған фермер қожалығы.

Шаруашылық серіктестік – жарғылық капиталы құрылтайшылардың (қатысушылардың) үлесіне (салымдарына) бөлінген коммерциялық ұйым.

Құрылтайшылардың (қатысушылардың) салымдары есебінен құрылған, сондай-ақ шаруашылық серіктестік өз қызметі үрдісінде өндірген және алған мүлік меншік құқығы бойынша серіктестікке тиесілі болады.

Шах – кейбір шығыс елдеріндегі монарх мәртебесі, тек Иранда ғана сақталған.

Шейх – 1) Арабтардың ру басы, ақсақалы, діни қауым басшысы; 2) жоғарғы мұсылман діни басшысының өкілі. 3) ғалым (дің маманы, заңгер, және т.б.)

Шекарашылық тәртіп – шетел мемлекеттерінің аумағына автокөлік, теңіз кемелерінің шығуын регламенттеу.

Шериф – Англиядағы, Ирландиядағы және АҚШ-тағы әкімшілік, полиция және кейбір сот қызметтерін атқаратын лауазымды тұлға.

Шетел азаматтары – Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар Қазақстан Республикасының шетел азаматтары болып танылады.

Шетел валютасы – шет мемлекеттің валютасы, сондай-ақ халықаралық ақша немесе есеп айырысу бірліктері.

Шика – Дели сұлтандығындағы әкімшілік–аумақтық бірлік (облыс).

Шифр – құпия хаттар, құпиялы құлыптар және т.б. үшін шартты сандар, әріптер, белгілер.

Шкипер – жүк таситын кемеңің командирі.

Шляхта – Польшаның орта және ұсақ дворяндары (бұрын – рыцарьлар сословиесі).

Шовинизм – ұлы ұлтшылдық; басқа халықтарды қудалау, арандату, бірін біріне айдап салып жауластыруға бағытталған реакцияшыл саясат ұлт араздығын қоздыру.

Шпионаж – мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шетелдік мемлекетке, шетелдік ұйымға немесе олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, ұрлау немесе сақтау, сондай-ақ шетелдік барлаудың тапсырмасы бойынша өзге де мәліметтерді ҚР сыртқы қауіпсіздігі мен егемендігіне зиян келтіре отырып пайдалану үшін беру немесе жинау, егер осы әрекеттерді шетелдік азамат немесе азаматтығы жоқ адам жасаса.

Штат – 1) АҚШ-тағы өзін өзі басқаратын мемлекеттік-территориялық бірлік; 2) Нидерланды мен Франциядағы сословие уәкілдерінен құралған мекемелердің аты; 3) тиісті қызмет орны, еңбек ақысы көрсетіліп берілген бір мекеменің қызметкерлерінің саны.

Шудралар варнасы – Ежелгі Үндістандағы қаналушы батырақтар.

Ы

Ықтимал өнім беруші - мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу мақсатымен мемлекеттік сатып алу процесіне қатысатын жеке немесе заңды (мемлекеттік мекемелерді қоспағанда, егер заң актілерінде өзгеше белгіленбесе) тұлға.

Ықтимал өнім беруші – конкурсқа қатысушы үкіметтік емес ұйым.

Ырық бермес күштің әсері – нақты бір жағдай кезіндегі кеден заңдарында көзделген белгілі бір әрекеттерді жасауға кедергі келтіретін төтенше және ырық бермейтін оқиға.

І

Ірі акционер – бір-бірімен жасалған келісім негізінде әрекет ететін, өзіне (жинақтап алғанда өздеріне) акционерлік қоғамның дауыс беретін акцияларының оң және одан да көп пайызы тиесілі акционер немесе бірнеше акционер.

Іс бойынша іс жүргізу – қозғау, сотқа дейінгі дайындау, сотта талқылау және соттың үкімін (қаулысын) орындау барысында нақты қылмыстық іс бойынша жүзеге асырылатын іс жүргізу әрекеттері мен шешімдерінің жиынтығы.

Іске қатысушы тұлғалардың құрамы – тараптар: дау нысанасына дербес талаптарын мәлімдейтін үшінші

тұлғалар, дау нысанасына дербес талаптарын мәлімдемейтін үшінші тұлғалар, прокурор, мемлекеттік органдар, жергілікті өзін өзі басқару органдары, ұйымдар немесе Азаматтық іс жүргізу кодексінің 56 және 57-баптарында көзделген негіздер бойынша процеске қатысатын жекелеген азаматтар, сот ерекше іс жүргізу тәртібімен қарайтын істер бойынша мәлімдеушілер мен мүдделі адамдар іске қатысушы тұлғалар болып танылады.

Іскерлік айналымның әдет-ғұрыптары – қандай да бір құжатта тіркелгені-тіркелмегеніне қарамастан, азаматтық-құқықтық шарттар саласында қалыптасқан және кеңінен қолданылатын мінез-құлық ережелері.

Іссапар – жұмыс берушінің өкімі бойынша қызметкерді тұрақты жұмыс орнынан тыс жерге белгілі бір мерзімге еңбек міндеттерін орындау үшін жіберу, сондай-ақ қызметкерді басқа жерге оқуға, біліктілігін арттыруға немесе қайта даярлауға жіберу.

Істің материалдары – істің құрамдас бөлігі болып табылатын немесе оған қосу үшін ұсынылған құжаттар мен заттар, хабарлаулар, сондай-ақ іс бойынша жағдайды белгілеу үшін маңызы болуы мүмкін құжаттар мен заттар.

Э

Эвакуация – дұшпанның шабуылының я көлденең апаттың қауіпінен халықты, жаралыларды, соғыс трофеяларын ұйымдасқан түрде қауіпсіз жерге көшіру).

Эволюция – табиғаттағы және қоғамдағы қозғалыстардың бір формасы, үздіксіз бірте-бірте сандық өзгеріс.

Эвпатрид – Ежелгі Афинның еркін халқы.

Эдикт – жоғарғы биліктің аса маңызды жарлығы.

Эдил – Ежелгі Римдегі полициялық міндеттерді жүзеге асырушы лауазымды тұлға.

Эдускунт – Финляндиядағы бір палаталы парламенттің атауы.

Эквивалент – 1) құн шамасы бірдей заттар; 2) балама; (екінші бір тауардың құнына пара пар, тең тұратын тауар).

Экзарх – ежелгі Грециядағы шіркеу қасындағы абыздар (пір; құрбан шалатын, құдаймен екі ортадағы делдалмын дейтіндер) басшысы.

Экология – қоршаған орта мен жануарлар немесе өсімдіктердің өзара қарым-қатынастарын оқып үйрететін биология бөлімі.

Экологиялық аудит – аудиттелетін субъектілердің шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық тәуекелдерін анықтау мен бағалау және олардың қызметінің экологиялық қауіпсіздік деңгейін арттыру жөнінде ұсынымдар әзірлеу бағытында тәуелсіз тексеру.

Экологиялық мониторинг – қоршаған ортаның жай-күйін және оған әсер етуді жүйелі түрде байқау мен бағалау.

Экологиялық сараптама – көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта сапасының нормативтері мен экологиялық талаптарға сәйкестігін белгілеу, сондай-ақ осы қызметтің қоршаған ортаға тигізуі мүмкін қолайсыз әсерлерінің және солармен байланысты әлеуметтік зардаптардың алдын алу мақсатында сараптама объектісін іске қосуға жол берілуін айқындау.

Экологиялық қауіпті қызмет – адамның денсаулығы мен қоршаған ортаға зиянды әсерін тигізетін немесе тигізуі мүмкін басқарушылық және инвестициялық қызметті қоса алғандағы тікелей және жанама қызмет.

Экологиялық қауіпті объект – іске асырылғанда адамдардың денсаулығына және қоршаған ортаға зиянды әсерін тигізуі мүмкін немесе зиянды әсерін тигізетін сараптама объектісі.

Экологиялық тәуекел – табиғат объектілері мен факторларының кез келген антропогенді өзгерістерінің қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына (қасақана немесе кездейсоқ жасалған, біртіндеп болатын және апатты) қолайсыз зардаптар тигізу ықтималдылығы.

Экономикалық жүйе – белгілі бір мемлекеттегі меншік, өндіріс, материалдық және өзге де игіліктерді

бөлу, айырбастау және қолдану қатынастарын реттейтін қағидалар мен нормалардың жиынтығын көрсететін кешенді конституциялық-құқықтық институт.

Экоцид – өсімдіктер немесе жануарлар дүниесін жаппай жою, атмосфера, жер немесе су ресурстарын улау, сондай-ақ экологиялық апатты туғызған немесе туғызуы мүмкін өзге де іс-әрекеттерді жасау.

Экс – «бұрынғы» ұғымын білдіретін жұрнақ.

Эксвайр – Англиядағы және АҚШ-та тағайындалатын құрметті атақ, мысалы, судьяларға.

Экскурсант – бір жерге, елді мекенге, аумаққа немесе сол жердегі басқа елге туризм мақсатында жиырма төрт сағаттан аспайтын уақытқа уақытша келген жеке тұлға.

Эксперимент – ғылыми тәжірибе.

Экспатриация – ерікті түрде я мәжбүр етіп отанынан басқа жаққа жер аудару.

Экспорт – тауарларды немесе капиталды шетелге шығару.

Экстрадиция – халықаралық құқықта: бір мемлекеттің заңын бұзған адамды сол мемлекеттің қолына беру.

Экстремизм – жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің белгіленген тәртіппен экстремистік деп танылған ұйымдардың атынан іс-әрекеттер ұйымдастыруы және

(немесе) жасауы; жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің мынадай экстремистік мақсаттарды: ҚР конституциялық құрылысын күшпен өзгертуді, егемендігін, оның аумағының тұтастығын, қол сұғылмауын және бөлінбеуін бұзуды, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетіне нұқсан келгіруді, өкіметті күшпен басып алуды немесе өкіметті күшпен ұстап тұруды, заңсыз әскерилшдірілгш құралымдарды құруды, оған басшылық жасауды және қатысуды, қарулы бүлік ұйымдастыруды және оған қатысуды, әлеуметтік, тектік-топтық алауыздықты қоздыруды (саяси экстремизмді); нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, соның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды (ұлттық экстремизмді); діни өшпенділікті немесе алауыздықты, соның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін кез келген діни практиканы қолдануды (діни экстремизмді) көздейтін іс-әрекет ұйымдастыруы және (немесе) жасауы.

Электрондық құжат – өзіндегі ақпарат электрондық цифрлық нысанда табыс етілген және электрондық цифрлық қолтаңба арқылы куәландырылған құжат.

Электрондық үкімет – мелекеттік органдардың электрондық қызмет көрсетулерді ұсыну жөніндегі жұмыс істеу тетігі.

Электорат – сайлаушылар тобы; дауыс беру кезінде сайлауға құқығы бар азаматтардың саны.

Элемент – 1) қандай да бір күрделі тұтастың құрамдас бөлігі; 2) табиғаттың негізгі бөліктерінің бірі.

Эмансипация – 1) шектеулерді жою, құқықтарды теңестіру; 2) езілуден азат ету; кеңшілік беру; кіріптарлықтан құтқару; тәуелсіздендіру.

Эмигрант – белгілі бір елден екінші елге жер ауған адам.

Эмиссия – ақша шығару; бағалы қағаздар мен қағаз ақшалар шығару.

Эмиссиялық бағалы қағаздар – бір шығарылым шегінде біртекті белгілері мен реквизиттері болатын, осы шығарылым үшін бірыңғай жағдайлар негізінде орналастырылатын және айналысқа түсетін бағалы қағаздар.

Эмитент – эмиссиялық бағалы қағаздарды шығаруды жүзеге асыратын тұлға.

Энси – Ежелгі Вавилондағы қала–мемлекеттің билеушісі.

Эрлдар – Ежелгі Англиядағы ағылшын-саксондардың рулық-тайпалық ақсүйектері.

Этика – 1) моральдің мәні, туындалуы және дамуы туралы ғылым 2) деологияның бір түрі болған мінез-құлық жайындағы ілім 3) әдеп; (мінез-құлық нормалары).

Эфорат – Ежелгі Грециядағы (Спарта) герусиямен архагеттерге бақылау жасайтын, бес адамнан құралған комиссия.

Ю

Юань – Қытай Халық Республикасының ақша бірлігі.

ЮНДП – даму бағдарламалары жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымы деген мағынаны білдіреді.

ЮНХЦР – Біріккен Ұлттар Ұйымының эмиграция істері жөніндегі Жоғарғы комиссары деген мағынаны білдіреді, ол БҰҰ Бас Ассамблеясының 1946 жылғы 3 желтоқсандағы 319/IV/-қарарына сәйкес тағайындалады.

ЮНИСЕФ – Біріккен Ұлттар Ұйымының Балалар қоры, ол БҰҰ Бас Ассамблеясының 1946 жылғы 11 желтоқсандағы 57/1/-қарарына сәйкес бекітілген.

ЮНЕП – Біріккен Ұлттар Ұйымының қоршаған орта жөніндегі бағдарламасы, ол БҰҰ Бас Ассамблеясының 1977 жылғы 15 желтоқсандағы 2997/XXVII/-қарарына сәйкес бекітілген.

Югер – ежелгі Римдік жер өлшемі.

Юридизация – құқықтық сипаттағы қатынастарға, қандай да бір фактілерге жатқызу; қандай да бір мәселенің, құбылыстың заңи жағын ұлғайтып көрсету.

Юрисдикция – сот органдарының әрекеттерінің шегі; құқықтық мәселерді шешу құзыреті.

Юриспруденция – құқықтану, құқық туралы ғылымдарының жиынтығы; заңгерлердің тәжірбиелік қызметі, сот органдарының шешімі.

Юстициарий – Ежелгі Англиядағы патшаның көмекшісі.

Юйшу дафу – Ежелгі Қытайдағы бүкіл мемлекеттік аппараттың басшысы.

Я

Якобиндер – жана дәуірдегі Франциядағы ұсақ, жартылай орта буржуазияың, қолөнершілердің, шаруалардың мүдделерін білдірген саяси қозғалыс (қасиетті Якоба монастырының кітапханасының атауымен, бұл жерде олардың жиналысы өтетін).

Янкилер – АҚШ-ның тұрғыны немесе жаңа Англияның, яғни АҚШ-тың сол түстік шығыс штатының тұрғыны.

